

Holland=
Falsters
Historiske
Samfunds
HARBOG

for

ⱮⱮⱮⱮⱮ

Redaktionsudvalg:

Lærer *Svend Jørgensen*, M. F., Toreby, Søllested.

Rektor *L. Willesen*, Nykøbing F.

Lærer *A. H. Bendsen*, Bandholm.

Baron *R. Bertouch-Lehn*, Højbygaard, Rødby.

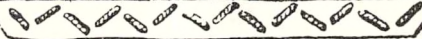
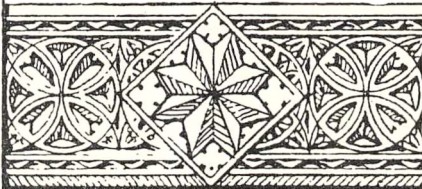
Manuskripter til årbogen bedes sendt
til sidstnævnte.

Indmeldelser af nye medlemmer modtages af kassereren,
forretningsfører A. Thordrup, Nakskov, eller et andet
medlem af bestyrelsen (medlemskontingent, incl. årbogen,
er 5 kr. årlig).

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Årbog XLIII
1955

VIII Række - Bind I

Holland=
Falsters
historiske
Samfunds
HARBOG

for

WAAV

1955
STIFTS-TRYKKERIET
NYKØBING F.

Indhold.

Dr. phil. <i>Francis Bull</i> , professor ved Universitetet i Oslo: Prestegårdsliv på Lolland i 1860—70-årene. Fru Ida Bull, født Paludan's minner	Side 1
Redaktør <i>N. P. Nielsen</i> : Lollændere og Falstringer	10
Fuldmægtig <i>Jacob Madsen</i> : Møller- og bagerfagets vilkår på de gamle vindmøllers tid.....	34
Forfatteren, Dr. phil. <i>Georg Nørregaard</i> : Mødet på Hardenberg 1816	46
Førstelærer <i>M. Wested</i> : Kaj Munk og Barndomsegnen	59
Kontorchef <i>B. v. Munthe af Morgenstjerne</i> : Orlogsbriggen »Lolland«. Glimt af den dansk-norske flådes indsats i krigen 1807—14	63
Kriminalassistent <i>H. Larsen</i> : Handskemagerbanden. Et træk af den lollandske retsplejes historie	72
Skovrider <i>O. Glud Konradsen</i> : Jens Juel's Skovbog fra Tostrup (Christianssæde). Træk af ældre Tiders Skovdrift	86
Dr. phil. <i>Albert Fabritius</i> , administrator for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab: H. C. Andersens sommerglæder på Korselitze.....	107

Førstelærer <i>Ole Olsen</i> :	
»Kejserens nye Klæder« i falstersk folkemål.....	113
Genealog <i>Alfred Larsen & Fru Gudrun Larsen</i> :	
Magister Oluf Lundts optegnelser i Væggerløse kirkebog (sluttet)	117
<i>Småstykker</i> :	
Endnu et træk fra H. C. Andersens besøg på Falster.	
Af <i>Rud. Bertouch-Lehn</i>	134
Nogle nu forsvundne epitafer og ligsten i Nakskov kirke.	
Af <i>Alfred Larsen</i>	136
<i>Fra Bogverdenen</i> ved <i>Rud. Bertouch-Lehn</i>	139
Ossian Ericson: Runeminnesmärken från äldre tid. — Danmarks kirker. Udgivet af Nationalmuseet. — Aage Roussell: Kong Valdemars ledingskibe i samtidig afbildning. — Stednavneudvalget: Maribo Amts Stednavne. — Kommissionen til Undersøgelse af de i dansk Privateje bevarede Kilder til dansk Historie (udk. 1954). — Victor Hermansen: Baggrunden for Oldsagskommissionen. — Fredede bygninger. Udg. af Det særlige bygningstilsyn. — N. P. Nielsen: Helene Stranges Saga. — Axel Steensberg: Krydderitallerken, saltkar og smørbrikke. — Chr. Waagepetersen: Lidt om kaffe- og tetøj i det 18. århundrede. — Holger Rasmussen: Grønne Kranse. — Ib Clemens Petersen: Lidt om Havebrug i ældre Tider. — Georg Wiingaard: Dem fra Lolland. Ny Samling. — Sven Henningsen: Stubbekøbing 1354—1954. — Otto Benzon: Skibsbygmester E. C. Benzon, Nykøbing F. — Lindhard Hansen: Birds killed at Lights in Denmark 1886—1939. — Peter Freuchen: Fremdeles frimodig. — Chr. Axel Jensen: Danske adelige Gravsten fra Sengotikens og Renaissancens tid. — Kristian Møller: Diskonto- og Laanebanken i Maribo, 1854—1954. — Carl Niensens breve udg. af Irmelin Eggert Møller og Torben Meyer. — Lolland-Falsters Stift i 150 år. Udg. af Lolland-Falsters Stiftsøvrighed. — Danmarks Naturfredningsfor­enings årsskrift 1954. —	
<i>Årsberetning</i>	155
<i>Uddrag af regnskabet</i>	158
<i>Nye medlemmer</i>	159
<i>Meddelelser til medlemmerne</i>	160

Prestegårdsliv på Lolland i 1860-70-årene.

Fru Ida Bull født Paludan's minner.

Meddelt ved *Francis Bull*.

Lolland-Falsters historiske Samfund har foreslått meg å fortelle litt om hva min mor, *Ida Marie Sofie Bull*, født *Paludan*, kan minnes om sin families venner og nærmeste omgangskrets på Lolland i hennes barndom og tidligste ungdom, og jeg må da begynne med noen faktiske opplysninger om henne selv og hennes foreldre.

Hun var den yngste av 7 barn — fire døtre og tre sønner — og ble født i Holeby prestegård 25. november 1861; fra sitt ellefte år bodde hun i Vestenskov prestegård, inntil hun på sin 19 års fødselsdag ble viet til en norsk lege, dr. med. *Edvard Bull*, og flyttet med ham til Kristiania (nå Oslo), hvor hun fremdeles bor.

Min mors far, *Hans Jacob Peter Dorph Paludan* (1814—83), hadde vært den første sogneprest på Nyord, 1846—55, kom derfra til Holeby og ble i 1871 forflyttet til Vestenskov og Kappel. I 1847 ektet han *Marie Louise Paludan* (1819—84), datter av hans fetter *Hans Paludan*, som i 1813 var blitt ansatt som politifullmektig i Drammen, og for alltid slo rot i Norge. Han ble politimester i Drammen og senere foged i Nedre Telemark og Bamle, med bopel i Skien; der døde han i 1842. Hans to sønner og en av døtrene ble værende i Norge, men hans enke, *Elisabeth Birgitte Falkenskjold*, født *Marcher*, flyttet tilbake til sitt fødeland, hvor to av hennes døtre var gift — begge to med fettere av hennes mann. Hun døde i 1857 i Holeby prestegård.

Gjennom sin mor, som var født *Mackeprang* og søster

bl. a. av den kjente fru *Calmette* på Liselund, hadde fru Paludan, født *Marcher*, gammel tilknytning til Møen. Enda mere var dette tilfellet med hennes svigersønn, min morfar. Vel var han født på Falster, hvor hans far, *Ebbe Jacobsen*

*Fru Ida Bull, f. Paludan, g. m. Overlæge, Dr. med.
Edvard Bull. (Malt av Niels Gude 1883).*

Paludan, var sogneprest til Sønder Kirkeby-Alslev; men hans mor, *Cathrine Margrethe*, født *Dorph*, ble tidlig enke og flyttet da med sine tre døtre og den vesle gutten, som ennå ikke var fylt to år, tilbake til sin hjemby Stege, hvor hennes far, *Peder Hegelund Dorph*, bodde som herredsfoged på Møen.

I Stege vokste altså min morfar opp, og der ble hans eldste søster, *Ida*, i 1826 gift med den tyskfødte *Joachim*

Heinrich Puttfercken. Ved deres gullbryllup i 1876 ble den elskelige, gamle kammerråd Puttfercken hyldet av hele byen som Steges første borger, og ennå bevarer »kammerrådgården« på torvet i Stege minnet om ham. Puttferckens nærmeste omgangsvenner var familiene *Meincke* og *Hage*, som begge to hadde forgreninger på Lolland — Meinckes i Maribo og Hages i Nakskov — og alltid bevarte vennskapelige forbindelser med min mors foreldre. Min morfars beste venn livet igjennom var *Johan Heinrich Meincke*, sønn av byfogden i Stege, og da han ervervet seg Skovnæs ved Maribo, og min morfar ble sogneprest i Holeby, hadde de to venner og deres familier ofte leilighet til å besøke hverandre. Det ble en fast skikk at alle de mange københavnske gjester som tilbrakte noen feriedager eller uker på Skovnæs, avla et kortere eller lengere besøk i Holeby prestegård, hvor min mormor, som var dårlig tilbens og lite mobil, utfoldet en stor og livlig gjestfrihet.

Fra justitsråd Meinckes på Skovnæs kom, som flyktige jule- eller sommer-gjester på prestegården, medlemmer av familiene *Lehmann* — en datter av Meincke ble siden inngiftet i den Lehmannske slekt — *Hall*, *Bartholin*, *Bergsøe*, o. s. v. Og opp igjennom årene har jeg ofte hørt min mor si, når et eller annet godt dansk navn ble nevnt, »ja, han — eller hans far eller bror — kom over fra Meinckes og besøkte oss i prestegården en sommer.«

Når det undertiden kom nordmenn til Lolland — som den inntagende, unge litterat og politiker *Erik Vullum*, siden gift med *Orla Lehmanns* datter *Margrethe Rode*, *Ove* og *Helge Rodes* mor, eller geologen *Amund Helland* — var de alltid velkomne i prestegården, hvor min mormor godt likte å hevde seg som norsk. Ellers vanket det jo en del unge slektninger — *Dorph Petersener*, *Mackepranger*, og *Paludaner*, f. eks. den senere professor *Julius Paludan* og hans bror *Holger* (siden overrettssakfører), o. s. v.; en fast feriegjest i mange år var min morbror *Henriks* venn *Nikolai Hallager*, som tidlig hadde mistet sin far, sognepresten i Taars, en av min morfars samtidige.

Den ungdomsmuntre selskapelighet i prestegården falt

nok enkelte strengt gudelige sjeler for brystet; og min mors eldste søster var så kjent for sitt levende temperament at noen københavnske studenter omkring 1870 varslet en norsk venn om en »dynamitpige« ved navn *Cathrine Paludan*, som skulle komme på besøk til Norge. Angjeldende lot seg imidlertid ikke skremme, men forlovet og giftet seg med »dyna-

Sogneprest H. J. P. Dorph Paludan

Fru Marie Louise Paludan, f. Paludan.

mitpigen« — og da han var fetter av min far, ble dette ekteskap foranledningen til at mine foreldre lærte hverandre å kjenne.

Den sosiale lagdeling var for 80—90 år siden nokså klar og fast: En prestefamilies naturlige omgangskrets kom vesentlig til å bestå av omegnens proprietærer — de store adelige godseiere tilhørte et »høyere« lag og bønderne et »lavere«. Presten hadde selvsagt kontakt til begge kanter, men den nærmere selskapelige omgang søkte man sjelden utenfor sine sosiale »standsfeller«.

De som i egentligste forstand skulle være prestens standsfeller, presteskabet i omegnen, var det merkelig nok liten forbindelse med. Min morfar hørte nærmest til den *Mynster-Martensenske* retning innenfor geistligheten, og både grundt-

vigianere og pietister betraktet han med en kjølig mistro, som utvilsomt ble gjengjeldt. Det ærgret ham, når biskop *Monrad* kom på visitas ikke alene uanmeldt, men bevisst for sent, slik at bispen listet seg inn i kirken etter at gudstjenesten var begynt, og satte seg nede ved døren. Og presten Paludans manglende henrykkelse over bispebesøkene forplantet seg til min mor, som helst flyktet lang vei, når hun hadde oppdaget biskop *Monrad*: han ville endelig kysse de unge piker i prestegården, »og han kysset så vådt og vennelig.«

Nesten den eneste Lollandsprest som min mor har noen nærmere erindring om, er hennes fars etterfølger i Holeby; i »nådsensåret«, mens min morfar var i full gang med arbeidet i Vestenskov, ble min mor og mormor igjen i Holeby og styrte hus for den nye presten der. Da *han* så noen år senere skulle forflyttes, kom *Valdemar Rørdams* far til den gamle prestegården, og i *Rørdams* store dikt »Holeby« er det gitt en beskrivelse av denne presten — min morfars etterfølger og pastor *Rørdams* forgjenger i kallet. Min mor nød hele skildringen, som hun punkt for punkt kunne besanne riktigheten av — like ned til prestens gamle slobrok!

I anledning av sitt sølvbryllup og sin avreise fra Holeby fikk min morfar som minnegave fra menigheten to vakre kandelabre (som nå er i mitt eie) og et fotografialbum, hvor alle sognets eldre gårdeiere har latt seg forevige med sine koner, — en mer enn 80 år gammel portrettsamling med gode, rene og sterke bondeansikter, som det vistnok ikke i Danmark finnes svært mange sidestykker til, og som er et talende vitnesbyrd om at min morfar var godt likt og høyt ansett i menigheten.

Etter fotografier å dømme lignet han som mennesketype sin halvfetter dikteren Paludan-Müller — ansiktsdragene er preget av både mildhet og fasthet og fornem karakterstyrke. For sin tid var han utvilsomt regnet som en frisinnert mann; men hans frisinn hadde sine grenser: En av min mors eldste søstre fikk i begynnelsen av 1870-årene ikke sjelden sendt fra sine venner *Hages* i Nakskov bøker og aviser hvor den unge *Georg Brandes* forkynte sine ideer.

Vestenskov prestegård, tegn. av Ebba Brummerstedt, f. Paludan.

Min mor minnes hvordan hennes far, når han åpnet postvesken, kunne ta den slags trykksaker mellom to fingre, som om han fant det ekkelt å røre ved noe slikt — og med et »fy føj!« slengte han det bort over bordet til sin datter. Men noe forsøk på å hindre henne i å lese det gjorde han ikke; hans utbrudd var en meningsytring og hadde ikke noe av åndstyranni ved seg.

Det var uhyre vesentlig for prestefamilien at det både i Holeby og Vestenskov fantes i nabolskapet — altså langt nærmere enn på Skovnæs — familier, som det ga glede og åndelig utbytte å komme sammen med. En av de nærmeste nabogårder i Holeby var *Nybølle* (eller *Nøbbølle*) gård, som hadde tilhørt den fremragende landmann *Johan Ditlev Friderichsen* og i 1866 ble overtatt av sønnen *Erhard Frede-*

riksen, en foregangsmann i Danmark for dyrkningen av sukker-roer og for sukkerfabrikasjon. Litt lenger borte, i Fuglse herred, lå den gamle herregård Kærstrup, som eides av hans eldre halvbror, jægermester *D. P. Friderichsen*, og hvor familien Paludan også ofte var gjester. Erhard Frederiksen, som var gift med en søster av forfatteren *Vilhelm Topsøe*, hadde stått fadder til min mor, og var nok den av *J. D. Friderichsens* 14 barn som prestefamilien i Holeby kjente seg mest knyttet til; også hans mange landvesenselever likte godt å stikke over i prestegården og more seg med de unge der. Hans søster, *Kirstine Frederiksen*, som vant seg et navn i dansk kvinnesaks historie, var venninne av min mors eldste søstre, men hans merkelige bror, nasjonaløkonomen og politikeren, professor *N. C. Frederiksen* — biskop *Monrads* svigersønn og *Bjørnstjerne Bjørnsons* gode venn — hadde tidlig forlagt sin virksomhet til København og dukket bare sjelden opp i de hjemlige trakter; men det var vel i første rekke ham som bar skylden for den økonomiske katastrofe som i 1876—77 ramte Erhard Frederiksen og en del av hans søsken på Lolland. Da var imidlertid prestefamilien for lengst flyttet fra Holeby til Vestenskov — på avstand fra disse triste begivenheter.

Den største gård i Vestenskov sogn var *Fredsholm*, som tilhørte en cand. jur. *C. Jensen*; døtrene der ble venninner av min mor. Men enda større glede hadde prestefamilien av de nye beboere på Gottesgabe i annekssognet Kappel — den gården ble samme år som presten Paludan kom til Vestenskov, kjøpt av kammerråd *H. F. Fenger*, som tidligere hadde bodd i Sønderjylland. Den betydeligste av Fengers barn var nok kirurgen *Christian Fenger*, som alt i 1877 begynte sin berømmelige gjerning i Chicago; men også den senere kgl. konfessionarius og Holmens prost, *Hans Mathias Fenger*, og prinsesse-lærerinnen *Augusta Fenger* var personligheter som hevet seg over gjennomsnittet. Hele den Fengerske slekt kom til å høre blant prestefamiliens kjære venner.

Sammen med *Fredsholm* og *Gottesgabe* hadde *Rudbjærggård* i Tillitze utgjort et slags gods kompleks i baron *Knuths* eie; da de ble solgt og skilt fra hverandre, kom *Rudbjærg-*

gård i 1865 i hendene på jægermester *Smith*, som med sin tyskfødte frue førte et stort og gjestfritt hus, hvor min mor elsket å være gjest. En av hans sønner ble gift med *Thyra Jensen* fra Fredsholm, en annen, *Antonio Leigh-Smith*, var ungkar og havnet som dansk konsul i Shanghai.

Straks nord for Nakskov, på Helgenæs, bodde proprietær og cand. phil. *R. Schwensen* (Svendsen) — ikke langt fra *Gustav Wied*s fødested Holmegård. Da min bror hadde satt i scene *Wied*s »Vidunderbarnet« på Nationaltheatret, og *Wied* kom opp til Oslo for å se generalprøven, sa min bror, som en tilfeldig bemerkning: »Ja, det er vel *Schwensen* på *Helgenæs*, De har brukt som modell her?« »Hvordan f.... kan De vide noget om det?« spurte *Gustav Wied* forbløffet.

»Min mor er lollikk.«

Men ikke noe sted hygget min mor seg bedre enn på *Bartoftegård* hos *William Schou* og hans kone. Da *Schou* døde i 1893, som justitsråd og inspektør ved *Kvægtorvet* i *København*, skrev *Georg Brandes* en varm nekrolog og priste ham som en renessanse-natur, »en bredskuldret, smuk og elegant« mann, som kunne »bakse mennesker« og var likt, ja elsket av alle, — en overdådig anekdoteforteller, alltid ungdommelig opplagt, »en Mand med Hjerte, Forstand og Vid, hvis gode og sjældne Egenskaber var saa sær-egent blandede, at hans aandelige Aasyn blev saare udtryksfuldt og ganske originalt.«

For min mor, som ikke fikk noen regelmessig skolegang, var det en herlighet at *Schou* elsverdig påtok seg å lese fransk med henne. Han var oppdraget som rikmannssønn og talte fortreffelig fransk; men ved hans fars død viste det seg at rikdommen var borte, og han ble da nødt til å selge sin gård, men oppnådde å bli kommissær ved den danske utstilling i *Paris* 1878 (og igjen i 1889), hvor han gjorde utmerket fyllest for seg og »fortryllende de franske Jurymænd.«

Erhard Frederiksens og *William Schous* økonomiske tragedier var vel de eneste som forekom innenfor min mors bekjentskapskrets på *Lolland* i hennes ungdom; de svære kriser som i 1880-årene ramte hennes fødeø, fikk hun bare på avstand bud om, men hun hørte om hvordan den ene

William Schou, tegn. av Albert Edelfelt omkring 1885.

etter den annen av hennes kjenninger måtte selge sine gårder. Den generasjon av proprietærer på Lolland som hun hadde kjent, var i noen grad den samme som *Gustav Wied* har tegnet i karrikatur: »Fædrene æde Druer — og Sønnerne faa ømme Tænder«. Men i hennes erindring fortøner dette slektledd seg anderledes: hun minnes det preg av initiativ og begavelse som familiene *Frederiksen* og *Fenger* eide, den frisinnete rommelighet og naturlige tilknytning til det beste i tysk og fransk kultur som

fantes hos *William Schou* og hos *Smiths* på Rudbjærggård, hun minnes den charme som så ofte tilhørte medlemmer av slektene *Hage* og *Meincke* — og nå på sine gamle dager ferdes hun selv i tankene daglig hjemme på Lolland, enda det snart er gått 75 år siden hun flyttet derifra.

Lollændere og Falstringer.*)

Af N. P. Nielsen.

Lolland-Falster og Lollændere og Falstringer vurderes aabenbart ikke højt hverken udefra eller af selvbestaltede indefra.

Indtil Trivialitet tales der om de gode og de onde — og saa dem fra Lolland, hvorunder herved Falstringerne er placerede. Man beretter om baade Lollændere og Falstringer, at de ude blandt pæne Mennesker som Jyder, Fynboer og Sjællændere selverkendende præsenterer sig som henholdsvis »kun Lollænder« — eller endog »kun en sølle Falstring«.

»Lollands Pløjning og Helvedes Pine faar aldrig Ende« bliver hos *Thomas Kingo* i Bispekaretet til »Lollands Veje og Helvedes Pine«. Ikke mindst hans gejstlige Fæller og Efterfølgere er lidet anerkendende, hvad det religiøse og det hele aandelige angaar. — Præsten *Morten Bredsdorff* blev forflyttet fra Jernved ved Ribe til Torkilstrup. Da han kort efter besøgte Askov, blev han modtaget af Præstevener, der sang: »Velkommen fra de døde, Du gamle Nornegæst!« Lollænderen, Frimenighedspræst *Vald. Brücker*, Aagaard, der var Søn af Nakskovs Borgmester, vendte hjem og raabte: »Det var nu min Nedfart til de dødes Rige!« — Ved Lolland-Falsters Stiftsjubilæum 1954 blev Udtrykket »de dødes Rige« citeret i Festprædikenen i selve Domkirken. — Det var forsendt en mildere Dom, tidligere Bisper har fældet,

*) Foredrag ved Lolland-Falsters historiske Samfunds Møde i Fuglsang Have, Sept. 1954. — Nogle Afsnit, der af Hensyn til Mødets Varighed udgik, er her medtaget.

som *Sørensen*, der sagde: »Trods kirkelige Møder og kristeligt Arbejde er der noget blegt og farveløst over lolland-falstersk Kirkeliv!« — Eller en senere Biskop, der paastaaes at skulle have sagt: »Jeg tør ikke bestride, at Kristendommen har naaet Lolland-Falster, men Reformationen er næppe slaaet rigtigt igennem!« — Eller den katolske Forfatter, Pater *Peter Schindler*, der skriver, at han fra Toget ser et Høstland uden al Mærkværdighed: Dette Falster, »som man aldrig lærer at kende, fordi man altid kører lige igennem; og fordi der kun er hændt saa lidt af Fædrelandets Historie og skabt saa lidt af dets Aandsliv« — her!

Man maa i Sandhedens Navn, til andres og egen Opbyggelse se nærmere paa denne Underkendelse af baade Landsdelene og deres Befolkning.

*

Først Landet! — Fra den sidste Istid lettede sit Tryk over Nord- og Nordøstdanmark, mens et først tundra-lignende og siden stedse mildere Klima rykkede frem fra Syd og Sydvest, var Landkortet helt anderledes end nu. Den botniske Bugt og Østersøen var Indsøer i et vældigt Fastland, hvor Forbindelsen til Kattegat og Skagerak var dels et Vandbælte fra Stockholms Skærgaard over Venern og Vettern, dels den saakaldte Danaflod dybt nede under Storebælt.

Lolland-Falster, Skaane, Rügen, Nordtyskland, Femern, Langeland etc. var et sammenhængende Hele. Jæger- og Fiskerfolk padlede langs Bredderne i levende Forbindelse indbyrdes og fornyet af indvandrende Stammer og Grupper af fremmed Præg, maaske allerede for 12—15.000 Aar siden. England var landfast med Holland-Belgien, Nordvest-tyskland og Slesvig. — Langt, langt senere i Vikingetiden har der antagelig eksisteret et Atlantis-Sagn om de fjerne Riger ved Nordfrankrig og England, nu dækket af Nord-søens og Kanalens Vande, og disse Myter fra Fædrene har drevet Indbyggerne i de nordiske Lande paa Eventyrfærd for at krige og handle, — maaske for at finde Frænder i det fremmede, som Landets Sænkning havde skilt vore Fædre fra. I disse Aartusinder steg en Del af Danmark, den, der

stærkest havde ligget under Isens Tryk, omtrent alt, hvad der er Nord for en Linie fra Nissum Fjord til Nordfalster, mens alt Syd herfor sank. Paa Østersøens Bund er flere Steder fundet tusindaarige Skove fra Datidens Østersøland. Paa Bunden af Storebælt findes Slamdannelse fra Danaflodens Tid. Utvivlsomt ligger rundt om Lolland-Falsters Kyster — flere Kilometer tilsøs — paa Havbunden Rester af en fjern, ældre Stenalders Verden med dens primitive Stensmedier og forhuggede Redskaber, blot man kunde undersøge dem, som man har udforsket de ældste Køkkenmøddinger ved landfaste Bopladser.

Efterhaanden som Klimaforbedringen vedvarede, kom flere Mennesker til, og vore *første* — og andre Folks første Kildeskrifter og Sagn fortæller utvetydigt om et livligt Samkvem mellem Folkene ved Østersøen, og om at det hele varede ved ogsaa efter, at Landet sank, saa England blev Ø, saa Østersøomraadet blev omtrent som nu med Danafloden som Storebælt — og Øresund, hvor Sagnet lod Gefion-Kvinden spænde sine Tyresønner for Ploven og pløje Sjælland fra Skaane.

*

Det første historiske Sted, hvor Lolland og Falster nævnes, er i den engelske *Wulfstans* Beretning fra en Sejlads, som den krigerske, men ogsaa kunstneriske *Kong Alfred den Store* sendte ham ud paa før Aar 900 efter Kristus. Han fandt de to Lande *Lalandia* — Søernes Land — og *Falstria* — Sletternes Land. De havde fælles Konge med Skaane og Langeland, mens Bornholm var et selvstændigt Rige, berettede *Wulfstan*.

Vi skal ikke optrevle Oldtidssagn, men kun nævne visse Kendsgerninger, der viser, at Lolland-Falster var et fuldgyldigt Led i den første historiske Tids Rigsdannelser omkring Østersøen, og Landet bevarede i udstrakt Grad sine Forbindelser mod alle Verdenshjørner. De stærke Svenskere, *Gorm den Gamle* bekæmpede ved Hedeby, kom ikke direkte fra Skaane-Sverige, men fra Kolonier paa Lolland. Modsat var Handelsforbindelserne mod Øst stærke: Fiskeafsætningspladsen Falsterbo var faktisk *Falsterbodernes Plads*, hvor Møn-

boer, Falstringer og Lollændere handlede. I 1400-Tallet kan nævnes, at der i Falsterbo bl. a. var 149 Boder fra Stege, 66 fra Stubbekøbing, 31 fra Rødby osv. Gaar man Døbefontene i Lolland-Falsters Kirker efter, vil man opdage, at omkring Halvdelen af dem er af Øland-Sten, hjembragt i Kirkebygningstiden i 11—12—1300 Tallene.

*

Længe før historisk Tid var Lolland-Falster Landet paa den store Fugleflugts-Linie og blev det ogsaa menneskeligt stedse stærkere efterhaanden som Norden befolkedes, og Trafikken mellem Nord og Syd tog Fart. Samtidig blev det geografisk et af Rigets centrale Dele. Valdemarernes Storhedstid havde netop disse Smaalande i Midten. Her samlede langt frem i Tiden Flaademagten: Absalon mod Venderne, senere Norden mod Hansestæder og Fetaljebrødre, sidst Oldenborgerne mod Svenskerne. Baade økonomisk og trafikmæssigt var Lolland-Falster saare værdifuldt. Der findes næppe een Familie af gammel dansk Adel med Respekt for sig selv, som ikke foruden Godserne i Jylland — Fyn — Sjælland havde Jord paa Lolland-Falster. Det gav Fortjeneste, og det gav Bekvemmelighed før Udrejse til og efter Hjemrejse fra den store Verden. Mens Vejene gennem Slesvig-Holsten og videre truede med Røver- og Fjendeoverfald i tætte Skove og paa vildsomme Heder, var her friere Bane tilsøs selv med mindre stærk Bevæbning. — Fyrsteslægtskaberne med Pommern, Sachsen og de mangfoldige andre Kejser-, Konge- og Fyrstehoffer gjorde Lolland-Falster og ikke mindst Nykøbing F. Slot til Mødestedet i mange Tilfælde. Her mødte flere Kronprinser deres vordende Dronninger. Her boede den udvalgte Prins, der ventede paa, at hans gamle Kongefader skulde gaa bort. Her viedes den senere Kong Christian V 1667 til Prinsesse Charlotte Amalie af Hessen-Cassel, en elskelig Kvinde, hvis reformerte Tro alene isolerede hende fra Hof og Folk. Og her bosatte Enkedronninger sig, — ikke følende sig landsforviste eller afsides placeret, men boende midt mellem før og nu med bedst muligt Udkomme af deres »Livgeding« — selv regerende

endnu, — og stærkt hjemsøgte at fyrstelige Gæster fra begge Sider midt i et Jagtens Paradis.

— Mangfoldige smaa historiske Beretninger viser, at Lolland-Falster ikke blot var noget udenforstaaende, ligegyldigt. Her rastede *Erik Ejegod*, før han sejlede mod Rusland paa sin store Pilgrimsfærd, og klagede ikke over Mangel paa stedlig Fromhed. — Her søgte *Oluf Hunger* Fred for sine Præstefjenders Vrede, mens den spage *Niels* rejste sine borgerlige Gilder. Her mødtes *Svend*, *Knud* og *Valdemar* og sluttede det Forlig, der blev brudt ved Blodgildet i Roskilde. Knud fik Øerne, og Absalons senere Vrede mod det, *Saxo* kaldte »sovende Lollændere og drukne Falstringer«, stammer maaske snarere fra denne Delingstid, end fra vendisk Indflydelse og paastaaet Forræderi. Man var jo Patriot, »fulgte sin Fyrste eller den bedste Betaler«. Nationalfølelsen var kun et svagt Begreb, og *Absalon* var *Valdemars* Mand, som Lolland-Falstringen var Knuds. Endelig var Kongesønnen endda *Svend!* Men Sejrherrerne skriver jo som Regel Historien.

*

I 1231 og nærmest følgende Aar blev Valdemar Sejrs Jordebog med Danmarks første Matrikulering færdig. Dens berømteste Afsnit er *Falsterlisten*, der bærer Vidnesbyrd om Jordfordelingen. Paa Falster var der 70 Herremænd — og de Herrer var af mere beskedent Format end deres Efterkommere, skønt de sammen med Kongemagten havde 50 % af Jorden, de egentlige Selvejere havde 40 % og Kirken 10 %. — Paa Lolland var der langt mere Herregaardsjord og mindre Kongsjord, en ejendommelig Forskel, der utvivlsomt senere udvikledes saa stærkt, at der nok er noget om Snakken: Forskellen paa Lollændere og Falstringer. De første mere forkuede, senere forsigtige, de andre mere fribaarne og stejle.

Vældige Begivenheder gik over vort Land i hele Middelalderen og langt ind i Oldenborgernes Epoke. Hver Gang skyllede Stormfloden over disse lave Øer. Deres Byer afbrændtes. Befolkningen blev tvunget ud i Krig og fik paalagt stadig nye Byrder. — Snart var man solgt til een Herre, snart til en anden. Man fik lært at gebærde sig, eventuelt at for-

stille sig, mere end i nogen anden Landsdel. — Det er muligt, at dette saa sent som under den sidste Besættelse sad Befolkningen hernede dybt i Sindet, saa her er Forklaringen paa, at man kom forholdsvis lettere gennem Tracasserier og Chicanerier. — Men den sunde Indstilling her var med mindre Armsving og færre Debatter, paa Højde med hvilke-somhelst andre. Hadet til det tyske Diktatur var ubetinget. Aktiv og passiv Modstand mistede ikke Følingen med hinanden. Var man noget særligt her, var det maaske noget stærkere *forstandsbetonet*, hvilket er og var en karakteristisk Egenskab ved de bedste i Lolland-Falsters Befolkning, saa langt man i Dag i historisk og litterær Henseende kan følge den tilbage.

Fra de tidligste Tider skinner de allerede nævnte Egenskaber igennem hos Lollændere og Falstringer. Under Fugleflugtslinien har de Sans for større Horisonter, end dem, det flade Hjemland giver. Det bliver til Udlængsel og Rejse-lyst. Det bliver til en groende Forstaaelse af, at vi Mennesker under vidt forskellige Kaar ikke kan være ens. Maaske bliver de gentagne Trusler, ofte mange Gange i et enkelt Menneskeliv — som i Vendertiden og under de blodige Svenskekrige — til en Livsnærhed, der kan smage stærkt af Materialisme — ogsaa næret af den fede givtige Jord, og med det gamle Valgsprog: »I Dag ville vi leve, for i Morgen skulle vi dø« som Dagens Tekst Generation efter Generation. — Men de tomme Fraser om Aandløshed, der især fra gejstlig Side i Ortodoksiens og Efter-Rationalismens Tid har præget saa mangen en Debat om Lolland-Falster, er uholdbare, om alle Sandhedens Nuancer skal frem.

En ren Almuevurdering vilde næppe betyde Særforskel. Den graa Masse flyder ud i Middelalder som i Oldtid. Først naar *Ordets* Kunst er bevaret i mundtlig og især skriftlig Form, kan det fremlægges som Akter til Belysning af Synspunkter, der rager fra ren materiel og op i aandelig Kultur.

Folkevisedigtningen har udbredt sig oppefra og nedefter i Samfundet, bestemte Viser har hentet Emner, Stednavne og Personer fra Lolland-Falster som fra det øvrige Land. men Egnsejendommelighederne er ringe.

Som det første Enkeltnavn, der med Rimelighed kan noteres for en Indsats fra Lolland-Falster, skal nævnes *Peder Laale* med hans Opsamling af 1200 Ordsprog, — ikke fordi Laale-Navnet garanterer Tilhørsforholdet, men fordi lollandske og falsterske Islæt gaar gennem *Gotfred af Ghemens* og *Christian Pedersens* Optryk og *Anders Sørensen-Vedels* Bearbejdelser, der krediterer Lolland ham! Uomtvistelig derimod er den lærde Smedesøn fra Lungholm *Niels Hemmingsen*, der blev den milde *Melanctons* Elev mere end den strenge *Luthers*. Han var en af Europas lærdeste Teologer, udpræget human, udpræget forsonlig, — valgte hellere Undervisning og Opdragelse fremfor selve Præstegerningen. Iøvrigt blev han karakteristisk nok afskediget af de ortodokse, beskyldt for Kryptokalvinisme, symbolsk Opfattelse af Sakramenterne o. m. l. Det kan nævnes om ham, at han skrev Herlufsholms Husorden for sine Venner *Herluf Trolle* og *Birgitte Gjõe*, indskærpede, at Disciplene var Mennesker, der ikke skulde prygles, men elskes, — og at Bønderne ligeledes var Mennesker, der skulde behandles mildt og beskyttes bedst muligt. Vi vil hævde, at disse faa Linier af en Livsholdning er karakteristisk for *baade* lollandske og falsterske Synspunkter gennem Tiderne. Det vilde i denne Forbindelse være højest uretfærdigt ikke at gøre opmærksom paa, at *Birgitte Gjõe* kom fra Krenkerup og havde stærke Rødder i Lollands Slægter, som man maaske husker fra en gammel Vise om *Herluf Trolles* Frieri til hende:

— Bag Krenkerups Volde
dybt knælte Hr. Trolle
en Aften, da Roserne blussed i Vaar.

Fra Nykøbing Slot kom Dronning *Sophies* Kald til *A. S. Vedel*, og Tycho Brahes Moder *Beate Bille*, der var Overhofmesterinde her, holdt sin Søns Ven og Lærer til Ilden, saa de »100 udvalgte Viser« blev Virkelighed.

Lærersønnen fra Branderslev *Chr. Falster*, der blev Hører i Nykøbing F. og Rektor i Ribe, skønt han fik tilbudt meget stort, bl. a. at blive Biskop. — Hans Skoleprogram var forud for sin Tid og fra A til Ø som *Niels Hemmingsens*. Latinsk

Digter og Danmarks fineste Pædagog i sin Samtid. En Bogtitel som »Lærdoms Lystgaard« karakteriserer ham.

Slotsskriveren paa Nykøbing Slot, den senere Ridefoged og Birkefoged hos *Harstall* paa Berritsgaard *Peder Helt* havde Sønnen *Vilhelm Helt*, der endte som adlet Justits- og Conferentzraad i Finanscollegiet, og som 30—40 Aar før Holberg skrev for det danske Sprog, som han kaldte Fædrelandets eneste rette Sprog midt i Enevældens Tysk, Fransk og de Lærdes Latin. Han holdt med Bønderne mod Adelen og Herremændene, han vilde afskaffe Prygl i Skolen. Han gik aabent mod Præsternes Ortodoksi og sagde over 200 Aar før *Grundtvig*, at vi jo dog af Vorherre er skabt som Mennesker og maa leve som Mennesker. F. Eks. Kærligheden er sand og sund, — ja, føjede han til: de gode Præster elsker jo ogsaa nu og da, efter hvad deres mange Børn tyder paa, — de holder jo ogsaa af god Mad og pænt Tøj! — Altsammen en typisk lolland-falstersk menneskelig Opfattelse, som Ortodoksien ikke kunde bestride.

Tolderen *Chr. Nielsen Horn* i Nykøbing F. havde to Sønner. Den ene var Hører paa Latinskolen. Den anden fik en højst bemærkelsesværdig Skæbne. Han hed *Frederik Horn* og kaldte sig Hans Mikkelsens Abe — altsaa Efteraber af den store Holberg — og skrev kun 20 Aar gammel baade moralske og satiriske Værker af mærkelig Modenhed. Senere blev han Jurist, Politidirektør i København — og var iøvrigt den, der afhørte *Struense* under den store Proces, men tillige var han Magistratens Repræsentant som Direktør for Det kgl. Teater, og i den Egenskab præsterede han de første virkelige Teateranmeldelser og regnes for vor første *Teaterkritiker*, iøvrigt mange Aar forud for sin Tid. Som Kuriosum kan nævnes, at Slægten *Horn* endnu er repræsenteret paa Nationalscenen, idet *Ebbe Rode* er direkte Efterkommer.

*

1700-Tallet er iøvrigt paa Lolland-Falster en gejstlig præget Affære. Biskop *Thomas Kingo* var ortodoks, men paa en forholdsvis rimelig og menneskelig Maade. Det er ikke tilbunds undersøgt, om ikke ihvertfald Dele af hans Produktion har Tilknytning til Lolland-Falster. Han havde adskil-

lige Venner her og var her flere Gange i længere Perioder. Hans Søster Else Hansdatter Kingo var gift med Præsten *Gregers Madsen* — først i Lillebrænde, siden paa Fejø, hvilket vel ogsaa gav Forbindelse. — Den pietistiske Periode i Christian d. 6.s Tid afsatte næppe større Spor, og hele dette Aarhundrede stod derfor i Oplysningstidens og Rationalismens Tegn. — Man skal i sin Bedømmelse af denne Aandsretning vare sig vel for at lægge de sidste 3—4 Generationer Præsters og Pædagogers Vurdering til Grund. Selv i gængse Skolebøger meddeles uretfærdige og farvede Oplysninger af »vakte« eller retningsprægede Folk, — ofte ogsaa af Mennesker, der aldrig har gjort sig den Ulejlighed selv at sætte sig ind i rationalistisk Opfattelse af Tingene. — Men ihvertfald var det netop disse Rationalister, der prægede Livet paa Lolland-Falster og gav disse Øer et Ansigt udadtil. Og tro ikke, at det var ringe Folk! Dels var her mange »fede« Embeder, hvortil modne og betydelige Mænd søgte, naar de havde sultet sig gennem »magre« Embeder andetsteds. *Dels* gik det med Præsterne, som det forud var gaaet med *Adelen*. Kaldelsen gik fra Slægt til Slægt, og lød ikke netop Kaldet, gik Søn maaske af Vane i Fædres Spor. Næsten alle *de gamle berømte Præsteslægter* har været knyttet til disse Øer, mange af dem i flere, nogle endog i adskillige Generationer: Vidsteder, Thuraer, Jessens, Zimmers, Flindts, Wederkincker, Estruper, Arreboer, Barthlings, Aarhus'er, Pontoppidaner, Seideliner, Rohder, Sidenius'er, Wiber, Danchel'er, Koch'er, Glahn'er, Graa'er, Boisen'er, Barfod'er, Wegener, Helms'er, Trojel'er, Engberger o. m. a. — foruden flere Blicherter, en Biering, en Hansen Smidth, en Ingemann, en Grundtvig osv. osv.

Nogle af dem var vel lidt mere pietistiske i Form end andre, nogle havde filosofiske Særmeneringer. — Præster er jo forskellige, som andre Mennesker er det, men mangfoldige af dem huskes her som kloge og dygtige Folk, der forenede Kundskabstrang, Oplysningslyst, Foregangsarbejde i Landbrug, Haandværk og Handel med en levende og stærk Tro. — Paa velgørende Maade var mange af Lolland-Falsters Præster sundt tænkende og redelige Mænd, der smukt

forenede dette at være baade Lærere og Kirkehyrder, ofte med afgjort Vægt lagt paa det første. — Vi spørger, hvem der med Sandhed kan bebrejde dem dette paa disse Øer, der oplevede den Forsmædelse, at de vel indsukrede og tilsyneladende saa uskyldige »Lollandske Vilkaar« viste sig i haarde Hænder at være en Slavelov, der gennemførte Vornedskabet her og blev Mønster andetsteds.

*

Naa, bagefter er det en ædel Trøst, at Lolland-Falster blev det Land, hvor Greve Chr. Ditlev Frederik Reventlow fremstod til Stavnsbaandets Løsning, hvor Landets første Rytter-skoler rejstes, hvor Biskop Boisen virkede ved Seminariet i Vesterborg, og den vældige Kreds af gode Folkeskolelærere, der har præget Lolland-Falster, først udsprang.

Hvilken Strøm af Retsindighed, Medmenneskelighed og Tro paa Folket er ikke udsprunget fra denne vestlollandske Kulturkreds med umaadelige Følger til Folkets Gavn. — Og man bør ikke glemme den store Politiker bag Grevens Menneskelighed. Ihvertfald maatte den Guldbergske Reaktion fjernes, før Reformerne blev mulige. Reventlows Indflydelse paa denne Statsakt var uomtvisteligt større, end afdæmpet Historieskrivning beretter. Og *Boisens* Seminarister havde ingen Grund til at klage over Mangel paa Dybde i det religiøse hos den rationalistiske Biskop og Forstander i Vesterborg.

En indgaaende Omtale af Reventlowkredsen ligger i denne Forbindelse udenfor det muligens Rammer. Det samme gælder f. Eks. Kulturkredse som *Lehnslægtens paa Baronierne Guldborgland og Sønderkarle*, hvis medmenneskelige Interesser slutter sig smukt til en fysiokratisk Opfattelse, der gav sig Udslag i betydelige Fabriksanlæg ved Siden af Landbruget. Berømt er Slægten for sine Bogskatte samlet med Pietet gennem Generationer. For baade religiøs og social Interesse kan nævnes *Fuglsang*, der især under Fru *Bodil Neergaard* tillige er blevet et Hjemsted for en Musikkultur, der har samlet mange uden- og indenlandske Tonekunstnere og Kunstelskere.

Selve Hjernen og Penneføreren for Rationalismen var iøvrigt Huslæreren fra Juellinge, Maribopræsten, den senere københavnske Stiftsprovst *H. G. Clausen*. Hvis man tror, han var snæversynet Materialist, bør man revidere Anskuelse. Hans Søn, den lærde Professor *H. N. Clausen*, der var født i Maribo, kan ikke bedømmes paa hverken Grundtvigs eller Kierkegaards overmaade ensidige Synspunkter. Som han betegnede fremskridtsvenlig Konservatisme politisk, var han — tilmed omgærdet af en Mynster og en Martensen — 1800-Tallets betydeligste Forkæmper *baade* for en rummelig og taalsom Folkekirke og for Videnskabens selvfølkelige Fremskridt i og udenfor Teologien. Et fint Menneske, en stor Personlighed og en sand Kristen.

Baade hos fornemt kultiverede og hos grovere skaarne Personligheder i hele 1700-Tallets lolland-falsterske Epoke er Fornuftsbetoning og enkel, ureflektet Kristentro sikre Karaktertræk. Selv den pietistiske Biskop *Balle*, der var Degnesøn fra Vestenskov, frygtede Overdrivelser. Hans Fyndord: »Kristendom med Fornuft!« var et Kraftens Ord i rette Tid, — nemlig da man bogstavelig talt flød i overeksponeret sandselig præget »Jesus-Liebe« og svømmede i Udmaling af Lammets Blod. Det skete *ikke* paa Lolland-Falster!

— I denne Forbindelse er det rigtigt at nævne, at *Mariadyrkelsen* i den katolske Tid næppe var saa overeksponeret paa Lolland-Falster som visse andre Steder, hvor Guds Moder Tilbedelsen havde et stærkt erotiskfarvet Tilsnit. — At den til Gengæld holdt sig usædvanlig længe paa Lolland-Falster, og at det maaske ikke er helt uretfærdigt, at store Gejstlige senere fandt, at Reformationen var længe om at trænge igennem, har man et talende Vidnesbyrd om i Biskop Niels Jespersens Klage fra 1563 over Mariadyrkelsen paa Maribo Kloster. Det bør dog huskes, at det var en adelig Rede for *hele* Landet — en Torn i Øjet paa den lutherske Ortodoksi paa Grund af selve Klosterideen.

*

Et helt Kapitel for sig i Lolland-Falster Historie var Statsminister, Biskop *Monrad*, der ung, men med Tidens bedste

Viden og som det mest lovende politiske Navn forvistes til Vester Ulslev Præstekald, og som midt i dette saakaldte »døde, lollandske Sogn« fik i *den* Grad bekræftet sin Tro paa og Tillid til Almuen, at han kunde skrive »Danmarks Riges Grundlov af 1849« saa levende, frisindet og stærkt, at den maatte modereres i 1866. —

Sandelig det »døde« Lolland-Falster bekræftede ham som Parlamentariker og Demokrat. — Iøvrigt var det jo ogsaa Skolens Sag, der over alt andet laa ham paa Sinde efter 1864. Hans Visitatser i disse Egne er legendariske.

— Læg i Forbindelse med Lolland-Falsters overmaade interessante Præstehistorie Mærke til, at skarpe Retninger og Sekter aldrig rigtig fik Magt her. Man tog Lære af det folkelige, grundtvigske Frisind mere end af Grundtvigs særlige Opfattelse. — Heller aldrig slog Indre Mission saa voldsomt igennem som i andre Landsdele, slet ikke at tale om senere Tidens Barthianisme. Sekter med haardt Anstrøg har ikke heller faaet Raaderum, selvom de fleste — fra Mormoner til Gendøbere — har forsøgt sig. Men stilfærdig ofte dyb og ægte Kristendom har behersket mange Sind ogsaa her.

Utvivlsomt har Søren Kierkegaard i høj Grad haft Betydning fra første Færd for mange ensomme, søgende Sjæle. Man søgte personlig Klaring indad. Udad vilde man noget for andre: Bemærk igennem Tiden baade pædagogiske Præsters og politiserende Skolemænds Indsats fra de raadgivende Stænderforsamlinger op til vor Tid. Det er et fælles dansk Træk, men næppe nogen Landsdels Befolkning har sendt saa forholdsviis mange Folkeopdragere ind paa Tinge — eller leveret saa mange brugelige Emner til andre Egne. Blot fra den sidste Generation Mænd som Socialdemokraterne *K. M. Klausen* fra Hillested og *Hartvig Frisch* — skønt Ærkeakademiker og lærd Professor — en Konservativ som *Victor Larsen*, Steffensminde, en Venstremand som *H. C. Andersen*, den radikale *Keiser-Nielsen*, selv Sognepræst, der valgte Skolens fremfor Kirkens Ministerium, den Gunslev-Lærer *A. M. Hansen*, født paa Sydlolland, der ligeledes blev Undervisningsminister, og hans Efterfølger som Folketingsmand — Lærer *Svend Jørgensen*, Forfatteren og Lokalhistorikeren.

Trods de Lærdes Klynk og Klage har Lollændere og Falstringer Respekt for Aanden. Der skal Kundskaber til! Godt at have Tillid til dem, der har Kundskaber. Det er ikke blot paa Stubbekøbing Raadhus, det hedder: Lad dem styre, der forstaar det!

Saadan mener af hele sit Hjerte baade Lollænder og Falstring. Man er ogsaa i saa Henseende *forstandsbetonet*.

Udover nævnte Pædagoger kunde i samme Forbindelse nævnes et Mængfold af betydelige Politikere, Bisper der var Rigsdagsmænd og Ministre, fremtrædende adelige som Udenrigsministrene *Rosenørn-Lehn* og *Raben-Levetzau*.

*

To lollandske Personligheder og et falstersk Brødrepaar er i Forbindelse med Skolemændene i høj Grad værd at nævne.

Skolemanden *Rs. Sørensen* fra Brandstrup, maaske den første i Danmark, der talte Højskole, — ihvertfald har *Blicher*, der kendte ham baade fra Jelling og fra Himmelbjergfesterne tænkt paa ham, da han ca. 1841 skrev, at Højskole-tanken havde en »Bondeknoled« syslet med i 16 Aar, saa nu var det paa Tide at praktisere den. Han lavede Danmarks første Aftenskole i Brandstrup, blev Bondeven, Folketingsmand, Medstifter af Venstre og sluttelig stor Fredsven.

Danmarks betydeligste Højskolemand, Forstanderen paa Askov *Ludvig Schrøder*, født i Christianssæde Skovridergaard, var den første, der mestrede *baade* de koldske og grundtvigske Skoletanker og udfra sit lollandske Sind forstandsbetonede Kravene om »Skolen for Livet«. En stor Pædagog med Respekt for baade det grundtvigske Ideal og for Kravet om Kundskabsmeddelelse, — samtidig Organisator og Administrator, — een af dem, der forstod, at Bragesnak alene gjorde det ikke!

De to falsterske Brødre var Sønner af Skolelæreren P. M. Jørgensen i Sdr. Kirkeby, der var jysk Vækkelsesmand, selv grundtvigsk præget, men med Evne til at knytte ogsaa Indre Missions Venner paa Egnen til sig. — Hans ene Søn var Andelsbevægelsens drivende Kraft og maaske største Navn herhjemme, *Severin Jørgensen*. Tesdorpf overtalte ham til at

blive den første Uddeler i Idestrup Brugsforening, og herfra gik han ud, startede Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger, rejste dennes store Fabriker, og stod paa fremskudt Plads ved Starten af Andelsudvalget, Andels-Ægeksporten, Andels-Gødningsforretningen, Mejeriernes Fællesindkøb, Andelsbanken, Andels-Cementfabriken, og det nordiske Andelsforbund — tilsidst det internationale Andelsforbund.

Broderen *Konrad Jørgensen* oprindelig Højskolelærer var mangeaarig Ud giver og Redaktør af »Højskolebladet«, iøvrigt med eget Trykkeri og Forlagsvirksomhed i Kolding, en mægtig Mand i mange Aar i den offentlige Debat, Landstingsmand af Venstre, Børnesagsforkæmper og Sønderjydernes fuldtro Ven, — førende Medstifter af »Dansk Højskoleforening«.

*

Den lange Kæde af danske Digttere og Forfattere, der enten er fra Lolland-Falster eller paa godt og ondt er inspireret af Landsdelen og dens Befolkning, kan ikke skæres over i de Smaabidder, man ellers litterært byder Godtfolk ved særlige Lejligheder.

Og Sandheden om Digternes Forhold til Lolland-Falster kan ikke blive hverken lutter Laurbær til den ene Side og bare Tristhed og aandelig Død til den anden. De fleste, der fornam for Alvor Lolland-Falster, har baaret Vidnesbyrd om de Egenskaber, vi har nævnt. Andre fik her Vækstvilkaar — som paa sælsom Maade prægede dem og deres Arbejde: de filosoferende Aander blev Logikere, de religiøst grebne blev forstandsbetonede, i groende Ro eller i kampfyldt Tvivl.

Erotisk etisk Islæt er oftest af stilfærdig Karakter, mens enkelte sprænger sig selv for at larve fra Bühnen — og bag efter angre.

Paa nogle passer den engelske Historiker *Toynbees* Teori om Udfordringen, der sætter Handlingsforløbet i Gang. Det gælder en Række af dem, der omplantedes til Lolland-Falster og — i Trods eller Foragt for og Vrede mod Befolkningens lukkede Sind — selv lukkede sig op.

Det er et yderst karakteristisk Træk, at Lolland-Falster

kun i ringe Grad inddrages under Højromantikens andre Steder saa stærke Trylleri. Det er, som om den Steffens-Øhlenschlägerske Sfære er for højspændt. Man drejer direkte fra Rationalismen ind i den saglige Aand fra Bondefrigørelse og Skolelov af 1814, følger lidt tøvende Tidens Modpol, *Jens Baggesen*, med en vis Sympati, selvom ogsaa enkelte Lollændere og Falstringer studentikost slutter op om Øhlenschläger som Digterkonge. Baggesen søgte sig Vej i Saglighed og Oplysningsiver. Han var i egen Opfattelse Nouredin, den lærde Slider, mens Øhlenschläger var Lykkebarnet Aladdin. Hans Gæsteri mellem Schimmelmann's og Reventlow'er — og især den berømte Lollandsrejse med Grevinde Sybille Reventlow — blev et Forbillede, en Forstudie til hans Livs Hovedværk »Labyrinthen«, der rummer nøgtern Fædrelandsfølelse, maalt med Internationalismens, — ja Universalitetens Maal — kontra Romantikens overspændte Selvtillid. — Og paa Lolland lærte han midt i sine glitrende Forlelser, den mærkeligt blufærdige Etik, der hos de bedste paa disse lave Øer omgærder ofte hede Sind, denne dæmpede sensuelle Glød bag viljesbetonet Forstandighed. — Han opdagede, at denne Følelserverden inderst inde bag kold, tilsyneladende Aske ved den svageste Luftning giver Flamme — og om Beherskelsen svigter, Brand. Det er eet af de karakteristiske Træk i Lollænderes og Falstringers tilsyneladende Koldsindighed: Der er næsten altid Ild derinde, men Ilden er under Kontrol. — Baade lollandske og falsterske Herre- og Præstegaarde i Spidsen for Kredsen af Kulturhjem foretrak fremfor »Ludlams Hule« — Baggesens udhulede Eg — Rokokoens »Digterkammer« ved Christianssæde.

*

Steen Steensen Blichers Falstertid vil engang blive bedre belyst*), og man vil da undres over, hvad dette »Gosen« betød, ikke blot for hans svage Helbred, men for hans Aands Udvikling. Her styrkedes hans Hjemstavnskærlighed og hans

*) Jfr. N. P. Nielsen: *Steen Steensen Blicher og hans Venner* (Lolland-Falsters Venstreblade, Julenummer 1954).

Virkelighedssans. — Er der Undergrund i jysk og lolland-falstersk Sind, der higer herimod og som naturligt udtrykker sig poetisk? — Det er ikke de falsterske Smaatterier i hans Noveller, men hans Forbindelse med *Chr. Olufsen*, Professoren og Forstanderen paa Næsgaard — med eller uden den berømte »Gulddaasen« — og ihvertfald med den første Prøvesten paa Blichers Geni, som Oversættelsen af »Ossian« var. Men tillige den Kendsgerning, at Lolland-Falster levede de to andre Digtere, der sammen med Blicher betød poetisk Realisme i direkte Fortsættelse af Oplysningstiden.

Chr. Winther oplevede sin første Kærlighed i Købelev Præstegaard, hvor Stedfaderen, senere Biskop Rs. Møller, forkyndte Oplysning og varmende Tro, mens Studenten forberedte sine Træsnit, hvis Bønder maaske er mere lollandske end sjællandske.

Hans Halvbroder, Digteren og Filosoff professoren *Poul Martin Møller*, blev Udfærdens Mand og den lykkelige Hjemkomst's — hans »Glæde over Danmark« er blandt nationale Digte det, der først griber ved at pege stærkt indad. Der er Lolland, og der er menneskelig forstaaelig Etik — og et fint Anstrøg af Erotik i hans Syn. — Som Filosof er han Logiker udfra det æstetiske og det etiske.

Der gaar — udenom Romantiken eller ved Siden af den og uden dens Brud med Udviklingen en lige Linie fra Encyclopædisterne til Realismen i 1870'erne plus den Hjemstavnsforstaaelse, som end ikke Halvfjerdsernes Mænd besad, men maaske aristokratisk-universelt følte sig hævede over. Og som dog var stærkere end de!

I Nysted sad *Emil Aarestrup* og hans i Digt efter Digt stærkt hyldede Kone og deres efterhaanden 12 Børn. — Han var grim og grovskaaren og tog Revanche over Livets Forbigaaelser ved sit Skrivebord, hvor han legede »Don Juan« i Fantasien og skrev de skønnest beaandede Elskovsdigte, der overhovedet er skrevet i Danmark — til sin Kone! *Maaske* var hun jaloux paa nogle af hans kvindelige Bekendte og Patienter, — den ulyksalige Lærerkone, der fik et Barn efter Mandens Død, — som vor Tids største Kriminolog, *Hans Brix*, nu vil lade Doktordigteren betale Paternitetsbidrag til

af hans Mindes gyldne Laurbærkrans — senere en lille elskelig Jødepige, — en tuberkuløs Komtesse osv.

Aarestrup skrev med eller mod Lolland midt i det lollandske sine Mesterværker, der trodser al plump Materialisme, — disse Ritorneller, Perler af Vid og Satire og blodfyldte, bankende røde Hjerter, — de fineste og skønneste, vort Sprog ejer. Og den tykke Doktor fortsatte i Saxkjøbing, hvor han læste Søren Kierkegaards »Enten-Eller«, »Stadierne« — »Forførerens Dagbog«, for senere at ebbe ud som Amtslæge i Odense med Astma og Kedsommelighed. — Sic transit!

Nordfalster var en hel Koloni af faste og farende Aander. I Aastrup gav gamle Magister *Biering* Luthers Trosbekendelsessalme sin nugældende danske Form. Den gamle Rationalist tegner sig for Nr. 1 blandt Salmebogens Skatte endnu i Dag. Af den gamle Provst *Blichers* Døtre fra Gunslev raadede Grundtvig *Glahn*, der var Søn af Eskimoprofessoren og Dattersøn af Grønlands Biskop Poul Egede, til at *tage* »ikke den, han elskede mest, men den, der elskede ham mest«, hvorefter *Glahn* tog hende, som Grundtvig selv vilde have haft. Siden hentede han her Lise Blicher, der af hans tre Hustruer »den moderlige«, — »den søsterlige« og »den datterlige« fik den første Rolle.

Aanden fra Torkildstrup og ikke Embedet i Sorø var *Bernhard Severin Ingemanns* digteriske Staasted for Livet. — Naar hans Middelalder-Romaner og romantiske Klingklang er glemte, vil hans barnligt tillidsfulde Morgen- og Aftensange leve. I dem som i hans Levnedsbog er hele Verden samlet i Torkilstrup Præstegaardshave. Man kan maaske lige ud sige, at Idyllen i Danmark, før Treaarskrigens Overmod, havde denne Have som Kulisser og dybest var Ingemanns barnlige, troskyldige Tro som den groede i ham herfra, en Gudfader-tro, en Skabertro, men i Tolerance mod ærlige Overbevisninger hos andre.

— Her sad *Otto Grundtvig* som Præst og Provst. Her kom N. F. S. og Fru Lise Grundtvig.

— Før i Tiden sad her Præsteslægten, hvoraf den elskelige Dyredigter *Kaalund* kom.

I Horbelev sad *Koch'erne* Generation efter Generation.

Kære Gæster var i mange Aar Datidens Skønaand, Digteren, Kritikeren og Direktøren for Det kgl. Teater *J. L. Heiberg* med sin elskelige Moder, *Thomasine Gyllembourg* — hende med Hverdagshistorierne, og hans fejrede Frue, Rigets første Skuespillerinde *Johanne Louise Heiberg*. — Da var Falster Skønaandernes Sommerland. — Kedede man sig, drog man paa Visit til Moseby Præstegaard, hvor Professor *Hansen-Smidth* skrev Digte om Alverdens Haver og altid havde god Vin paa Bordet til Middagen; mens hans Broder, Godsforvalteren forestod den Classenske Proviñsialsamlings Forvaltning.

— Siden viklede Koch'erne sig videre ud, blev til Elers Koch'er og Parelius Koch'er, sprænglærde og praktiske i skøn Forening. Sidste Skud *Hal Koch* er Professor, gift med Kirkeministeren og gjorde stor national Indsats for Ungdomssamvirket under Krigen.

— Det er næppe frimodigt at paastaa, at han og Stiftsprovst Drejøes Datter fra Nykøbing F., Fru *Anna Sophie Seidelin*, siden Hitlerkrigen har været en væsentlig Del af den offentlige Mening i Danmark, som Lollænderen *Kaj Munk* og Falstringen *Jørgen Bukdahl* søgte at være det under Krigen.

*

I 1849—50 dukkede en lille københavnsk Officersdatter op som Huslærerinde paa Maltrup Skovridergaard under Hardenberg. Hendes Forældre var skilt, og skønt Faderen var Chef for Officerskolen, maatte hun nu staa paa egne Ben.

— Det var *Mathilde Fibiger*, den mærkelige Kvinde, som skrev »Clara Raphaels Breve«, der blev udgivet af *J. L. Heiberg* og vakte et voldsomt Røre. Det mærkelige Pseudonym har *baade* Forbindelse med en Hverdagshistorie af Fru *Gyllembourg* og med Rosenkransalteret i Engestofte, der i katolsk Tid stod i Maribo. Her optræder den hellige Clara, der stiftede Nonneorden Side om Side med den hellige Frans' Munkeorden, og den saakaldte tredie Orden for Ægtefolk. Kyskhedsproblemet er væsentligt for »Brevene«, Fornægtelsen af Treenigheden ligesaa, men Kvindeselvhævdelsen i

Pligt og Ansvar mere end i Ret er typisk. Hun var kun 18—19 Aar.

Selv om en Del af hendes Viden nok var laant Gods, blev den lille Bog Aarets mest omtalte. — Man regner Kvindesagens Rejsning i Danmark fra den, og det er i sig selv Stof til en stor, stærk Bog. Brevene betegner endnu i Dag en Epoke. Selv blev Mathilde Fibiger Danmarks første kvindelige Embedsmand som Telegrafist. — Hun var en Overgang i Nysted, hvor hun passede Telegrafen til det sydlige Udland.

— Er det anmassende i samme Forbindelse at nævne bare tre Navne fra Dansk Kvindesamfund: Stiftamtmandinden *Astrid Stampe Feddersen* fra Nykøbing F. — den myndige Landshøvding —, Fru Amtsforvalter *Ida Holck* fra Maribo — og Kvindesamfundets nuværende Landsformand, den unge Jurist *Hanne Budtz*, ligeledes fra Maribo! Samt, at her var den Landsdel, der først krævede og fik en kvindelig Præst. Det siger mere, end man tror, om Kvindens Stilling paa Lolland-Falster!

*

Af Vældet af Navne siden Realismens Gennembrud var det fristende at nævne mange i Lighed med de foregaaende — ofte i forbavsende Grad paa de samme Linier: livsnære, forstandsbetonede, etisk-prægede, erotisk svingende, snart mod Forfinelse, snart mod Forgrovelse, ofte med større Udsving end det er gængs i Danmark, især af »de midlertidige«.

I Ønslev gjorde den senere Nobelpristager *Karl Gjellerup* Oprør mod Brandes. — Her hentede han Ønslev Mølle som Skueplads for Romanen »Møllen«. Her skrev han det meste af »Germanernes Lærling« med nye farlige Horisonter, der iøvrigt senere gjorde ham til tysk Digter. Ved hans Side sad hans Onkel, Digterpræsten *Johs. Fibiger*, og skrev tungsindige kierkegaardske Digte eller diskuterede Filosofi med sin kære Ven Professor *Harald Høffding*, hvis »Totalopfattelse« ikke stemte med »Paradokset«.

— Efter en Tur paa Verdenshavet sejlede senere Professor *Kristian Kroman* rundt paa Hjembyen Maribos skønne Søer. Lollænderen blev igen Logiker og Skolemand og Etiker osv. Paa Naturvidenskabens og Aarsagssætningens Grund fast-

slog han, at Spørgsmaalet om Sjælens Eksistens *ikke* kan besvares videnskabeligt. Han fastslog skarp Adskillelse mellem Tro og Viden, og stod troende paa et saare tolerant, nærmest unitarisk Stade ved sin Død.

Fra det classenske Fideicommiss kom *Vilh. Bergsøe* med Naturvidenskab, med teknisk Snille og med Aartiens berømteste Rejseroman »Piazza del Popolo« — efter Slægtstraditionen endog med General Classens krumme Næse som Fadergave.

Fra Holmegaard ved Nakskov kom *Gustav Wied* som ung Digterspire i Boghandlerlære i Vestlollands Hovedstad og plejede allerede da et fyrigt satirisk Geni, der endte litterært i en Mesterglorie og menneskeligt i Tragedie.

Bondedrengen med de langelandske Traditioner, *Sophus Claussen* fra Idestrup, kom i Ly af sin Faders berømte Hat til Nykøbing F. — Studentmager, Journalist og Digteraspirant, Pilehegnenes, de agrariske Godsinds, den bohemeagtige Troløsheds og Naturkærlighedens Forkynder. — Naar hans Salonmoderation, — hans Yderlighedssvingninger og Kunstermæcenater etc. engang er glemt, vil hans »Pilefløjter« lokke, hans »Djævlerier« kogle, hans »Rose« blusse og hans Hvededyngre give digterisk Mangefold.

I Redaktør og Rigsdagsmand *Chr. Jørgensens* Bladhus i Frisegade i Nykøbing F., — det nuværende Stiftskassererhjem — holdt Dr. *Sophus Schandorph* i en Aarrække baade Jule- og Sommerferie og skrev flere af sine Værker her. Selskabet kunde være særdeles udsøgt. Bl. a. kom Rektor, senere Professor *Caspar Paludan Müller* — ved Lejlighed med *Georg Brandes*, hans Søns Ven, i Følge. Eller Biskop Monrad og Chr. Winther — de to ikke særligt venlige Svogre med deres Fruer, født Lythans! — Eller store *Kristian Mantzius* læste op for Vennekredsen i Kærtters Skær for aabne Vinduer — og Frisegade fuld af gratis Tilhørere!

Senere var samme Byes Kulturcentrum i Palæet hos Overretssagfører *Fr. Graae* — Ætlingen af Heltepræsten *Jesse Jessen*. Her kom *Holger Drachmann* og vist baade Edith og en af de legale Fruer. Naar Festen var høj, drog man over i Czarens Hus' »Palmehave«, — bagefter gik man Maane-

skinstur i tropisk lune Nætter, og Skjalden erklærede: »Her er vidunderligt smukt!« — »Men det er jo ikke Danmark — det er Syden. Hvor disse Øer maa være ladede med Erotik!« — Og saa »opdagede« Selskabet Marielyst, — »Tannhäuser«, »Trolldøj« og »Kitzwalde« osv. minder endnu derom.

*

— Helt op i vor Tid kan der nævnes Digtere og Forfattere og mange af Format: Naskkovdigteren *Olaf Hansen*, Lollands stille, fine Elsker, — ingen har skildret det flade Land i Havet saa nænsomt som han.

Fra Maribo via Tirsted-Skørringe-Vejleby kom *Kaj Munk* — Førkrigstidens største Fejlvurderer i Danmark, fordi han var uden politisk, demokratisk Begreb, men vor Generations dramatiske Geni, en Digter af Guds Naade, omend ogsaa en Sensationsmager af egen Selvfuldkommenhed. — Med ham gav Lolland Danmark den anden Verdenskrigs Martyr. — I et lille, graat Husmandshjem paa Sydlolland var der midt i Danmarks Skæbnetime saa stor historisk — national Tyng- og Løftelse! — Og hvorfor i Forbifarten glemme hans Fætter, den benaadede Digter *Nis Petersen* — ogsaa af Garverdynamiet Petersen fra Maribo — Vagabonden, Alkoholisten — der havde været en af Danmarks store Digtere — selv om han kun havde skrevet »De smaa Børns Smil«.

— Eller *Valdemar Rørdam!* Præstesønnen fra Holeby, national og konservativ Kantatedigter. — Men ogsaa Manden, der mistede en Søn i Finlands Kamp mod Kommunisten, og som midt i Krigens Kaos — gik til Tyskernes aandelige Brigade!

Han og Kaj Munk var saa enige om saa meget. Og dog stod de en Dag paa hver sin Front uforsonlige — og de længtes efter hinanden, efter maaske — den uskyldige Barndom paa Lolland, hvorefter de var groet.

— Hjemstavnsdigteren fra Nordfalster *Helene Strange**) — maaske meget mere levedygtig i sine dejlige Bøger end de

*) Jfr. N. P. Nielsen: *Helene Stranges Saga* (Nørre Ørslev Ungdomsskoles Aarskrift 1954).

flESTE af de andre — netop nu oplevende en Renæssance med Nyoptryk i Tusindtal.

— Man taler altid om Faderen, Dyrlæggen fra Farsø, naar man nævner de to meget kraftigt virkende Himmerlændinge *Johs. V. Jensen* og *Fru Thit Jensen*. Men ved De, at Moderen var Smededatter fra Skovby, og at Johs. V. Jensen i sin egen Biografi skriver: »Hun var af mørk, antagelig vendisk Oprindelse. Moderens Blod gav Forbindelse med den mongolsk-malayiske, asiatiske og indianske Instinktverden«. Senere: »Fabulerende Evne fra Moderen«. — Fru Thit Jensen fnøs, da hun hørte om »det fabulerende«. Og hun mener, at Moderen var »Spaniol« — af Soldaterblod fra Napoleons-tiden. Og saa altsaa ved Siden af Falstring!

Fra Maglebrænde kom *Hans Løjmand* med hele Lolland-Falsters samlede Register i sit særprægede Sind: Den sunde Bondefornuft, den falsterske Selvhævdelse, den blufærdige, erotiske Sans, og en dybere religiøs og livsrummelig Indstilling, end det udvendig skulde ses. Hans Bøger hed — ikke efter Udgivelsesaar, men efter Indhold: »I Sommersol og lyse Nætter«, »I Magsvejrr og Mødvind«, »Herrens Plov«, »Den onde Sæd« og »Den lange Vandring«. — Ja, det er Livets Ring, og Vandringen ender trods »Lolland-Falsters aandelige Død« — »under Guds milde Aasyn — i Barnetroens Karskhed«.

Vi nævner Eventyreren, Forskeren og Forfatteren *Peter Freuchen* af Nykøbing F.-Dynastiet, som det passer visse Litterater at overse. Læs hans Ungdomsartikler, hans »Grønlandske Ungdom« og De vil Ord for Ord finde Kravene om Grønlændernes Ret, — om Højnelse og om Tuberkulosebekæmpelse, som i Dag praktiseres af Kongemagt — Regering og alt stort og mægtigt.

Men da Peter Freuchen sagde os den nøgne Sandhed for 30—40 Aar siden, var han kun — en sølle Journalist! Og da blev Riget ikke sat i Alarmltilstand.

— Er iøvrigt ikke *Jacob Paludan* af den lærde Præsteslægt fra Vestenskov og Sdr. Kirkeby, som fostrede Renæssance-tidens store Kender, Professor *Jul. Paludan* — og ogsaa

gennem en Datterlil den store Litteraturforsker, Professor *Francis Bull!*

— Skrev ikke *Hilmar Wulff* sine Polakbøger ved Nakskov Fjord som disse Øers Bidrag til Forstaaelsen af Kommunismens Fallit i dette Land, hvor disse flittige udvandrede i Dag sidder som smaa Konger i egne Gaarde og Parceller — gode Medborgere paa Frihedens Grund —. Og for at afrunde til det aktuelle: Den videstfavnende, den dybest indtrængende Kritiker i Danmark i Dag, desto større fordi han ene af hele det Bundt, der agerer offentlig Mening i sand Kulturdebat, kan udtrykke sig, saa hele det jævne Folk kan forstaa ham. Kort sagt *Jørgen Bukdahl*, Talsmand for Norden, for Danskheden, for Frisind og Personlighed, for alt det bedste i Høj-skolens Kreds plus social Forstaaelse o. m. a.! Skolelærer Pedersens og Else Marie Pedersens Søn fra Sundby paa Falster!

*

Hvis Lolland-Falster engang kunde formaa en ung Magister med historiske, litterære Forudsætninger og Kærlighed til Hjemstavnen som Ballast til at gribe Emnet Lollændere og Falstringer an fra alle Sider, vil det give mange ejendommelige Oplysninger af Værdi, fordi Egnspræg nu for Alvor forsvinder med Kommunikationstekniken paa alle Omraader.

Kvinderne vil spille en stor Rolle fra Mariadyrkelsen over Historiens store Antegnelser ved Margrethe Sprænghest, Agnes, Sofie af Mecklenburg, Magdalene Sibylle, Sophie Amalie, Charlotte Amalie til Leonora Christines og Marie Grubbes højdramatiske Skæbner — Adelsdamer, Præstefruer, Degnemadammer, Borgerkvinder, Arbejderkoner osv. osv.

En samlet Registrering af tilgængeligt Stof vilde lade Personalhistorien fortælle om alle Livsomraader, om særlige Egenskaber eller Mangel herpaa. Men ovenfor anførte Særpræg vil slaa igennem. Kun Undtagelser synes at bekræfte en Regel om, at kun faa bildende Kunstnere og skabende Tonedigtere er udgaaet herfra i tidligere Tid, mens Nutiden viser ubetingede Eksempler. Alene Navnet Olaf Rude siger noget.

Derimod er der mange Kunsthaandværkere, straalende Omskabere og Genskabere, der kunde udvinde af det origi-

nale, — popularisere, udbrede og nyttiggøre det, altsaa med tydelige *reproduktive* Evner. — Teknisk Snilde er stærkt udbredt, enkelte betydelige Opfindere er inspireret herfra, i sidste Generation blot en *Ellehammer* (Vaalse), en *Poulsen* (Væggerløse) og en *Jensen* (Hesnæs). Det er dog Verdensnavne.

Det vrimler med Organisationsmænd og Ledere i det økonomiske Liv baade før og nu. Vi nævner fra Landbruget *Edward Tesdorpf* — *Brødrene Friederichsen* — frem til *R. S. Jensen-Vandman*, den mangeaarige første Formand for Danmarks Husmænd, fra Industrien *Alexander Foss* af Holgershaabsslægten, fra den tekniske Evolution *Niels Højgaard* fra Nr. Ørslev Højskole, fra Handel og Søfart Etatsraad *H. N. Andersen*, Skibsbyggerdrengen fra *Nakskov*, fra Idrættens Verden *I. P. Muller*, vort fineste Verdensnavn, men dog »kun« Falstring, Præstesøn fra Stadager.

— Og for at slutte med det religiøse Livs Vilkaar, man være enig eller uenig med Professor *Lindhardt*, Aarhus. Han har rejst en fygende Debat om det evige Liv og andre Grundspørgsmaal i Kristenlivet. Om hans Tanker bliver et begrænset Røre i Tiden som Øster Ulslev Præsten *Otto Larsens* »Skat i Lerkar« eller som *Arboe-Rasmussens* Vaalsekamp om »Jomfrufødslen« — eller en Genoptagelse af *Søren Kierkegaards* Eksistensialisme, der vil sætte skarpe Spor i nye Hundrede Aar, trods en kras materialistisk Historieopfattelse, ved ingen.

Men *Lindhardt* er dog ligefuldt Mineralvandsfabrikantens Søn fra *Nakskov* — et Barn af »de dødes Rige«.

*

Ikke et Ord er talt og ikke et Navn er nævnt i denne Oversigt for at befordre Selvovervurdering, men alene for at oprejse sund Selvhævdelse i en Landsdel og Befolkning, der ikke i Danmark behøver at dukke sig mellem andre. Tværtimod viser Historien, at her var man en levende og integrerende Del af hele vort Folk, saa langt tilbage som Historien taler. — Den nulevende Generation paa Lolland-Falster kan se bagud med Ærefrygt. Fremover faar den Brug for alle sine Kræfter, for at Fremtiden kan staa Maal med Fortiden!

Møller- og bagerfagets vilkår på de gamle vindmøllers tid.

Erindringer fra Nr. Alslev mølle.

Af *Jacob Madsen.*

Allerede i mine drengeår var jeg interesseret i vindmøllerne, mine barneøjne kunne ikke tænke sig nogen større nydelse end at se møllevingernes løb om deres egen akse. Min fader var død, min moder havde meget imod, at jeg efter konfirmationen kom i møllerlære; jeg skulle være skomager. Mit instinkt sejrede, og jeg kom i lære på den dengang store virksomhed: Nr. Alslev vind- og dampmølle samt rugbrødsbageri. Der var 7 mand på møllen og i bageriet. Virksomhedens indehaver, dampmøller R. P. Pedersen, havde en ret stor landejendom, og alt blev drevet under devisen: »hold orden i alt og hold alt i orden«. Jo. jeg kunne ikke tænke mig noget bedre, tilmed var dampmølleren som en fader for mig; han havde i sine unge år været på tysk møllerskole samt frekventeret forskellige skoler herhjemme. Trods min ungdom var jeg klar over, at bedre læremester kunne jeg ikke få. Jeg var ligefrem lykkelig for min gerning, og det var uforglemmelige år, jeg tilbragte i møllegården. Efter 3 måneders prøvetid lovede dampmølleren min moder, at jeg skulle blive møller, ikke alene af navn, men også til gavn. Læretiden var 3 år, men dampmølleren ville helst have, at jeg stod 5 år i lære; dette ville min moder ikke gå ind på; lad os holde os til de 3 år, erklærede hun, vil han senere have de 2 år til, så lad ham selv bestemme det; og sådan blev det. Jeg begyndte min læretid i 1896.

At holde en kværn i orden m. h. t. bildning m. v. er, efter at man har fået fremgangsmåden at vide, en rutinesag, lige-

som arbejdets rigtige udførelse også kommer efterhånden. Det skal læres. Er der lyst og energi, indfinder resultatet sig ofte, før det egentlig er ventet.

Hvis det blæste så meget, at Vindmøllen kunne trække mindst én kværn — én kværn kunne male 15 à 20 tdr. i timen — blev der ikke »sejlet af«. Driften var så fra mandag morgen kl. 6 til søndag formiddag kl. 9; kun 2 mand i nat-holdet. D. v. s. kl. 7,00 (19,00) gik de 2 mand i seng, løste af kl. 1; hvorefter 1. hold gik i seng og sov til kl. 7, arbejdede så til kl. 1 (13,00). Det hændte også, at det ikke var nødvendigt at male om natten; arbejdstiden var så fra kl. 6 morgen til kl. 9 (21,00). I vindstille tider var dampmøllen i drift, som regel døgnet rundt, samme arbejdstid som under vindkraften. Dampmøllen, d. v. s. der var en dampmaskine på en 70 HK., en stående bom (aksel) fra denne og op til stjernehjulet i vindmøllen; bommen (akslen) var foroven forsynet med et stokkedrev, som passede til stjernehjulets trækamme (tænder). I vindmøllens hattejul blev 4 trækamme (tænder) taget ud, vindfanget stod således stille, og vindmøllens kværne, sigter og øvrige maskiner havde faaet dampkraft. Møllen fremstillede 2 slags flormel (nr. 1 og nr. 2), rugsigtemel, groft rugmel og skallede byg til gryn; dertil det, man kaldte bønderkrå. Landmændene kom med deres korn, der blev malet eller valset; herfor blev betalt 30 øre pr. 200 pund samt 2 pund svind pr. 200 pund korn. Der var endvidere en ret omfattende kornhandel. Maling af korn for »told« var afskaffet, men endnu i brug på mindre vindmøller; et justeret toldkar (koppemål) måtte fyldes én gang, for hver skæppe korn, der blev malet eller valset, beregnet for det mindre landbrug. Endvidere et justeret toldkar, der måtte fyldes én gang for hver tønne korn, der blev formalet, beregnet for det større landbrug. Toldkarrene var ikke forsynet med hank, derfor vittigheden om, at en møller er en ærlig mand; dette beviste hans tommelfinger. Denne måtte holde på toldkarrets indvendige Side, hvor der ellers er plads til en del kerner, når han aftog den tilladte told af det til formaling indleverede korn. En smart blikkenslager mente at kunne hjælpe mølleren til en ekstra fortjeneste ved

at forfærdige toldkar med hank. Blikkenslageren averterede i møllebladet, at han havde pottemål i alle faconer og størrelser.

Når vinden for alvor strejkede, kom der vogne fra omegnens vindmøller og bagerier med korn, som skulde byttes til mel: for 200 pund rug fik de pågældende 190 pund rugmel. Bytteforholdet til rugsigtemel og flormel var 10 pund mel for 16 pund korn (rug eller hvede); 8 pund gryn for 16 pund byg.

Omkring halvdelen af brødsalget var byttehandel: pund rugbrød for pund rug; sigtebrøds Vægt var $\frac{2}{3}$ af rugbrøds vægt, d. v. s., at man for $4\frac{1}{2}$ pund rug fik et $4\frac{1}{2}$ punds rugbrød. I stedet kunne man få sigtebrød, men dette vejede 3 pund; en ganske god forretning på det Tidspunkt, idet brøddudbyttet var pr. 200 pund mel:

rugmel	gav	280	pund	rugbrød,
sigtemel	—	270	—	sigtebrød og
flormel	—	272	—	franskbrød.

Arbejdslønnens størrelse:

mestersvend	35	kr.	pr.	måned,
2' svend.....	25	—	—	og
ynge svende.....	20	—	—	

Lærlinge: 1' år 50 kr.; 2' år 70 kr.; 3' år 90 kr. for hele året; hertil kost og logi til alle.

Det 3' læreår var begyndt. Dampmølleren ønskede meget, at jeg, i betragtning af min unge alder, skulle tage de 2 år til. Han havde lagt mærke til, at jeg havde et eget håndslag til at »slå brød op«, og han garanterede, at jeg skulde blive ekspert i rugbrødsbageri; ville give 200 kr. for 4' år og 300 kr. for 5' år. Så slog jeg til og har aldrig fortrudt det. Man så til tider følgende annonce i den lokale presse: »En dygtig møllersvend kan faa plads på N. N. mølle — uden at være ekspert i rugbrødsbagning er henvendelse unyttig«. I de 2 sidste læreår var jeg ofte nede på kontoret og fik undervisning i virksomhedens bogholderi; der var et tysk mølleblad »die Mühle«, som tildels var oversat til dansk, jeg var kundskabstørstig og slugte det.

Nørre Alslev mølle, år 1899. — Ved vognen møller R. P. Pedersen med sine to børn, længst til højre Jacob Madsen.

I foranstående er anført, at der hørte et ret stort landbrug til virksomheden; ved middagsmaden kl. 12 var det store personale samlet og spiste ved samme bord. Der var skikke, man ikke kendte på det nærliggende Lolland, f. eks. juleaften. Denne dag var som andre dage; efter at man havde spist til aften og klædt sig om, blev der serveret julegodter, sunget julesalmer og danset om juletræ. Kl. 12 (24,00) præcis serveredes risengrød med tilbehør samt gåsesteg m. v. Når denne solide ret var sat til livs, sagde man »tak for nadver«

og gik. Dampmølleren stod ved udgangsdøren og bød en meget fin cigar, man slap ikke ud, før der var »ild på«; et kraftigt håndtryk og »glædelig jul«. Det samme gentog sig nytårsaften, med undtagelse af juletræet og julesalmerne; i stedet var der humoristisk oplæsning. Efter endt nadver, risengrød og gåsesteg, sagde man »tak for nadver«, fik ild på den fine cigar; et kraftigt håndtryk samt et par pæne ord og »glædeligt nytår« til hver enkelt person. Så gik turen ud at flytte skilte, havelåger og hvad andre narrestreger, der kunne findes på, dog aldrig af ondskab. .

Dampmølleren, der var meget velhavende, var interesseret i ungdommens oplysning; han var én af ophavsmændene til realskolens start og havde indflydelse på skolens drift i det hele taget. En gang om måneden (vintermånederne) var der gratis foredrag for alle. Fra møllen og bageriet var det kun mestersvenden og undertegnede, der hver gang måtte bede om fri til at overvære mødet. Det var jo sjældent fyraften kl. 8 (20,00); vi fik aldrig nej, men altid dette: »Giv mig ved lejlighed et sammentrængt referat af foredraget«. Mestersvenden havde den evne, at han hver gang afleverede et referat i versform.

En gang om året, hen mod fastelavn, var hele personalet samlet for at »rive fjer«. Fjerene af det fjerkræ, som i årets løb var slagtet, blev gemt hen og skulde nu befries for midterribben, så det mere var lig dun. Alle deltagerne var forsynet med et slags forklæde (skødeskind) for at holde sammen på fjerene, så de ikke skulle flyve omkring. Det foregik under stor »moro og jubel«. Der var stor interesse for diletant-komedie, en eller flere havde været med, og gengivelsen af rollen eller hele stykket kunde godt forenes med arbejdet. De færdigrevne fjer blev lagt i store kurve, men vé den, der havde rejst sig for at tage en ny forsyning og ikke passede på sin stol; denne var da fjernet og en af de fyldte fjerkurve stillet på stolens plads, for at den uheldige kunne falde blødt. Der var altid én, som hoppede på limpinden, hvilket vakte vild jubel. Arbejdet var som regel tilendebragt hen ad midnat; der blev saa serveret store stykker salt flæsk, kogt sammen med hvidkål, dertil hjemmelavet Sennep (kug-

len og fadet) samt smeltet smør og det gode sigtebrød. De falsterske husmødre vidste nok, hvad der smagte godt. Husker engang, der havde været fjerrivning, denne var lige overstået og deltagerne sad og ventede på den sædvanlige ret. Dampmølleren havde haft møde med realskolens forstander, overlærer Fich; begge kom ind og skulle deltage i måltidet. Forstanderen, der kunne være vittig og morede sig over de månedlige referater af foredragene på realskolen, komplimenterede mestersvenden for hans versmageri. Husets frue gjorde forstanderen opmærksom på, at mestersvenden ikke var i det sædvanlige humør i aften, idet det lige havde været hans tur til at falde i fjerkurven i aften. Mestersvenden fik dog alligevel revanche for sit uheld. Forstanderen sagde til ham: »Det er nu lige meget, kan De på stående fod sige en vittighed, så skal jeg ikke le ad Dem, fordi De faldt i fjerkurven«. »Ja, måske; jeg kan sige en sætning på ni ord, hvoraf de 6 ord begynder med bogstavet f«. »Må vi høre?« »Da fru Fich fik Fich, fik Fich en kone«. Der var ingen lattermuskler, som ikke var i bevægelse.

Til møllegården hørte en stor have, bl. a. med keglebane. Der var mange herlige sommeraftener, hvor møllen ikke behøvede at være i sving. Dampmøllerenes døtre spillede 4-hændigt på flygel. Det er en kendsgerning, at alle vindmøllere har sangstemme. Denne kommer, når kværnene synger. Så har mølleren ad åre komponeret en melodi, der tilsidst tager form eller griber ind i en melodi, han kender. Når døtrene spillede, brægede alle med; dampmølleren sang bas. Den, der drev det videst på sangkunstens område, var vindmøller og rugbrødsbager W. Herold, bornholm; en feriegæst opdagede sangstemmen.

Enkelte sommeraftener har sat sig fast i min bevidsthed: Militæretaten var på opmåling, og møllegården havde fået indkvartering af en kaptajn. Kaptajnen, der var et prægtigt menneske og havde stor interesse i sangen og dens betydning i det hele taget, havde lovet at lede sangundervisningen under indkvarteringen, og alle glædede sig. Det varede alligevel lidt, før man kom igang hermed, for kaptajnen havde tilsagt sin nærværelse ved indvielsen af en ny keglebane i haven;

men ingen kunne komme op på siden af kaptajnen m. h. t. kuglens behandling, »højre og venstre spænd«. Da spillet havde varet en times tid, blev det pludselig afbrudt ved, at en flok halvnøgne mandfolk kom løbende ude på gaden. Dampmølleren forklarede, at det var landevejssløbere fra Stubbekøbing: »Der er den unge Boas«, der er den, og der er den; men forrest løb en langbenet ung mand, »ham kender jeg ikke, han kommer skam først«. Her faldt jeg ind: »Ja, han kommer skam først, men han er også lollænder, det er 2.-læreren fra Gunslev« (den senere undervisningsminister A. M. Hansen). Vi så ikke mere til landevejssløberne, fik et tiltrængt glas gammelt øl, og sangundervisningen begyndte. En af dampmøllerenes sønner havde violin, denne fik kaptajnen fat i, og vi blev indordnet i en kvartet: 1. og 2. tenor og 1. og 2. bas. Sålænge kaptajnen var i indkvartering, havde vi sangundervisning hver aften; et tidsafsnit, der har sat sit præg.

Bageriet var indrettet i møllegården, næsten modsat stuehuset, der var kun én ovn, stenovn med kulfyrr, og når dette var udbændt, et rask brændefyr i ovnen. En efter datidens krav glimrende ovn til rugbrød; brødets sprøde skorpe og saftige krumme beholdt sin gode smag i op til én måned. Ovnene kunne tage 4 tdr. pr. bagning, d. v. s. 800 pund mel; men ovnen måtte fyldes 3 à 4 gange i døgnet, ofte mere, for at klare den krævede produktionsmængde. Sigtebrødsdejgen blev altid æltet med håndkraft, medens dejgen til rugbrød (grovdejgen) blev æltet på maskine (æltekar). Både rug- og sigtebrød blev slået op med håndkraft, ligesom franskbrød og små kryddere blev fremstillet med håndkraft. Når der skulle lægges sur, havde dampmølleren i forvejen stillet 2 flasker flydende »sats« frem, en større flaske til rugbrød og en mindre til sigtebrød; denne »sats« var dampmøllerenes hemmelighed, som ingen kendte. Når brødudbytet var så stort, var en af grundene, at der til fremstilling af alt mel var mindst 50 % udenlandsk rug, og til flormel nr. 1 mindst 50 % amerikansk hvede. En hest var trækraft for æltekarret; der var forsøg med at få hesten til at gå alene uden kusk, men det gik mindre godt. En endnu ikke skole-

søgende dreng fra nabogården (Kæppgården) tilbød at være kusk; da det foreløbig var mit arbejde at køre grovdejen, svarede jeg: »Tak, lille ven, men jeg kan ikke give dig betaling for arbejdet«. »Jeg skal skam ikke have betaling for arbejdet«, svarede drengen, »men jeg er glad for at kunne gøre lidt nytte«, og i mere end $\frac{1}{2}$ år stillede drengen kl. 6 om morgenen for at køre hesten. For at oplyse læseren om, hvad denne flinke dreng blev til, må jeg for et øjeblik springe en 45 år frem i tiden:

Efter et år på handelsskole blev jeg ansat på hærens brødfabrik i kastellet og endte som fabrikkens leder — fuldmægtig. De lige efter 2' verdenskrig importerede amerikanske kul var kun støv, tilsyneladende iblandet lerklumper, ikke stort bevendt at iblande dansk brændsel. Da jeg vidste, at der var kommet bedre engelske kul til landet, henvendte jeg mig til søværnet, hvortil vi også leverede brød. Jeg gik ind på flådens indkøbskontor og efter forskellige forkontorer kom jeg ind til hr. overintendant Christiansen, som alle sø-officerer en meget klog og forstående mand, der modtog mig. Jeg forklarede min hensigt m. h. t. at få kul fra flåden, når jeg selv skaffede indkøbstilladelsen. Da jeg i sin tid var marinesoldat, var det, som om jeg følte mig mere tilknyttet søværnet. Overintendanten mente godt, det kunne lade sig gøre, men ønskede ikke selv at tage afgørelsen, viste mig ind til stabsintendant Naver. Stabsintendanten sagde straks: »Nå, det er Dem med det gode brød, jeg må skam sige til Deres ros, at jeg ikke har smagt så godt brød siden min barndom«. Da jeg erindrede, at ejeren af Kæppgården i Nr. Alslev hed Naver, spurgte jeg, om det var her i København? »Nej, det var nede på Falster, i Nr. Alslev«. Så kunde jeg ikke undgå at trække på smilebåndet og spurgte: »Var det hos dampmøller Pedersen?« »Ja, kendte De ham?« »Ja, der fik jeg min første uddannelse i godt 5 år, før og efter århundredskiftet«. »Så kendte De Kæppgården, det var mit barndomshjem«. »Ja så, var det så ikke stabsintendanten, der som lille dreng kørte hesten, mens jeg æltede grovdejen?« »Jo, det var mig, jeg stillede kl. 6 om morgenen, ha ha, og De var ked over ikke at kunne tilbyde mig betaling. Dampmøller Pedersen havde mange børn, kan De huske navnene på dem?« »Ja, vist endda i aldersorden: Julie, Rudolf, Georg, Elise, Margrethe, Mine eller Bine, Ingeborg (hun var dygtig i tysk), Theodor og Einar. Jeg må mistrøste Dem, det er ikke den store Virksomhed, som i Deres tid, den er gået meget

tilbage«. Der gik mere end én time med at drøfte minderne der nede fra. Nogle dage efter sendte direktoratet for vareforsyning indkøbstilladelse på 40 tons prima engelske kul samt opgivelse af firma, der skulle levere de gode kul.

Ved selve møllen var god magasinplads, henholdsvis til brødkorn og klid i sække, på underste etage melkasser med plads til flere hundrede sække mel af hver slags. Hver mandag skulle melet røres, det krævede et større arbejde at skuffe sig igennem de høje melbjerge. Bag bageribygningen var et større magasin med plads til en 2000 tdr. brødkorn, også dette skulle kastes, dels for at holde sig friskt og dels for, at den hollandske vægt (kvalitetsvægt) kunne stige — derved større brøddudbytte og bedre brød.

Efterhånden var de 5 års læretid udløbet, og før jeg tog på en større mølle for at sætte mig ind i valsemølleriet, mente jeg, det var bedst at få soldatertiden overstået, og indtil da at tage arbejde på andre vindmøller. Ved afskeden med dampmølleren fik jeg en fin anbefaling, svendebrevet havde jeg forlængst fået, og fik opskriften på dampmøllerenes hemmelige »sats« til suren; måtte dog love ikke at anvende »satsen« på Falster, hvad jeg heller ikke gjorde, idet jeg ikke har arbejdet på andre møller på Falster.

I ældre tider skulde der kgl. bevilling til for at drive vindmølleri. Det var en art privilegium, som f. eks. apothekerne har det endnu. Derfor var konkurrencen blandt møllerne ikke særlig hård. En landsbymølle var, hvis der ikke var herregårde i kommunen, ligesom en art sognekonge. Mølleren var altid velhavende; den eneste udgift til drivkraft var vindmøllens vedligeholdelse. De 2 pund svind pr. tønne for formaling til bønderskrå var gratis æde til et mindre eller større svinehold. Stod en agtværdig landmand i bekneb for et mindre eller større lån, kunne mølleren altid ordne denne lille affære, uden at beregne sig renter. Var det et lån i ejendommen, var renterne der straks. En vindmølle med bageri, hvis indehaver var sit fag voksen, herunder handelskyndig, havde indtjeningsmuligheder i analogi med det, man efter 1' verdenskrig kaldte for »gullasch«. Der var jo nok loft over lønningernes størrelse, men alligevel kunne mølleren ret ofte

komme og sige: »Sikken en masse bønderskrå, du har fået malet i nat, her er en ekstra »tier«, men det skal du ikke tale om til nogen«. Dette gjorde selvsagt sin virkning og kom igen med renter, hjalp til, at arbejdet gik med »liv og lyst« og i højt humør, der også indvirkede på kunderne, når disse kom »til mølle« og skulle have sæden behandlet. Skulle kunden have melet »med hjem«, tilbragtes ventetiden i et hyggeligt værelse i møllen, hvor tobakstønden og brændevinen (klukflasken) var til fri rådighed for denne art af kunder. Mestersvenden havde nøglen til det aflukkede skab, hvori disse rare sager opbevaredes. Onde tunger påstod, at det kun var de landmænd, som gav drikkepenge, der blev beværtet, — dette havde selvfølgelig ikke noget med virkeligheden at gøre. Om det var husmanden, der kom med sin »slump« på trillebøren, eller gårdmanden med et helt læs korn, var behandlingen ens. Blot kunne det ikke være et værtshus for al slags »kréti og pléti«, og det var ikke altid lige forståeligt.

Også vindmølle uden bageri kunne være et lukrativt foretagende, bestående i lidt bagerimaling, men i hovedsagen formaling til landmændene (»bønderskrå«). Var mølleren så heldig at have herregårde i kundekredsen, hændte det ofte i en »frisk-vind«-periode, at 2 kværne kunne indtjene en 200 kr. i malepenge i døgnet, dertil en 1000 pund »svind-skrå«. Landmændene var indstillet på, at i en »frisk-vind«-periode skulle der køres til mølle; der skulle være et vist lager af skrå til at imødegå en eventuel vindstille-periode, Når denne indtraf, skulle kværnene efterses m. h. t. bildning m. v., så man var klar igen. Kunne vindstille tider trække ud, blev det højsæson for de møllersvende, der kunne skrive på versmanér. Der kunne godt tjenes en »femmer« for en sang til en familiefest. En del vindmøllere var i besiddelse af en næsten hjemmestrikket poesi; ofte kunne man læse udgydelserne på bræddevæggene, hvis det f. eks. drejede sig om et brudt kærlighedsløfte, havde hvert vers omkvædet:

En møller kaster alle sorger a',
 mens kværnene synger
 og sigterne svinger,
 tra la la la la la.

Der var 2 slags forretnings-vindmøller, den ældste, »stubmøllen« og den senere »hollandske vindmølle«. Der var den ulempe ved stubmøllen, at når vinden havde ændret retning, måtte hele møllen drejes for at følge efter. Kværnene kom derved ud af balance, »ud af hæng«, og det tog altid nogen tid at få balancen i orden igen. Den hollandske vindmølle — systemet hentet fra Holland — er nemmere at dreje, idet det kun er hatten, der drejes, og det afstedkommer ingen ændring i kværnenes balancesystem. De danske vindmøller prydede mere i landskabet end vindmøllerne i deres hjemland; her er møllehatten pæn rund med ophøjet knap i midten, medens den er kantet i Holland, hvorfor den også har betegnelsen »kasket«; hvad vor mest beundrede vindmølle, »Dybbøl mølle«, desværre også har. Herhjemme har der også været en nuance m. h. t. skrogets form; når der skulle være plads til de nødvendige maskiner, var konstruktionen af skroget nogle steder mindre heldig. Man sagde, at denne eller hin vindmølle var »tykmavet«. De smukkeste vindmøller på Lolland-Falster var stormøllen i Stubbekøbing, som er flyttet til Idestrup, Rødby hollandske vindmølle samt Klakket og Nebbelunde stubmøller.

Som Adam og Eva måtte ud af paradiset, forsvandt også de gamle vindmøller-familiers »gullaschtid«. Bagerier og motormøller fremstod, og konkurrencen blev hårdere. Det skal dog siges til landmandens ros, at blev han godt behandlet — man passede på, at der ikke blev for meget svind i det formalede korn —, så svigtede han aldrig. Om end en mølle havde skiftet ejer, og den nye indehaver satte maleprisen ned, i den hensigt at få større kundekreds, vidste landmanden udmærket, at når maleprisen reduceredes, så blev svindet større. Men efterhånden som landmanden fik elektrisk lys, fik han også kraft; det var forbi med at køre til mølle. I købstæderne oprettedes flere dampmøller, eller de bestående blev udvidet; disse kunne ved deres konstante kraft fremstille mere bagekraftigt mel end vindmøllerne med den ustadige drift. Tilmed fik dampmøllerne efterhånden valsemølleri til sigtet mel. Det er et malesystem med mange passager for malegødet, så dette fik en mere nænsom behandling i

hver passage, hvilket forbedrede melets bageevne yderligere.

De efter 1' verdenskrig opståede tidsforhold nødvendig-gjorde en ændret konjunkturpolitik, hvorefter arbejdslønnen automatisk steg. En vindmølle, som ikke havde hjælpekraft, kunne ikke betale de nye, højere lønninger. Stubmøllerne forsvandt, de hollandske vindmøller mistede vingerne og krøjeværket, og motorer er nu trækraft for vindmøllens maskiner.

De smukke gamle vindmøllers saga er ude, et kapitel fra en svunden tid, hvor vindmøllens silhouet og møllevingernes bestandige runddans, der satte en egen poetisk kolorit i sindet hos de mennesker, som yndede at nyde dette skønne udsyn, er afsluttet for bestandig.

Undertegnede har nu den opfattelse, at der vil komme en renæssance for det mindre mølleri med bageri; men en udredning af disse betragtninger hører mere hjemme i et fagblad.

Hardenberg (nu Krenkerup) set fra haven.

Mødet på Hardenberg 1816.

Af Georg Nørregaard.

Søndag den 29. september 1816 var der stor stads i Radsted kirke på Lolland. Et grevebarn blev døbt, og fornemme herskaber var til stede. Forældrene var greve Harald Holck og grevinde Ida Augusta Hardenberg-Reventlow. Moderen blev efter skik og brug modtaget som kirkegangskone af præsten i kirkedøren, og begivenhedens midtpunkt var den lille greve Frederik Carl Gebhard, der var født den 12. august og nu fik navn; men den, som gjorde gildet, var morfaderen, greven på Hardenberg, excellencen, geheimekonferensråd Christian Heinrich August Hardenberg-Reventlow, og som gudmoder optrådte hans hustru, grevinde Jeanette Caroline Hardenberg-Reventlow.

Det var dog ikke dåbshandlingen i sig selv, der fik særlig betydning for eftertiden. Den lille greve døde allerede den

25. marts 1817, og det blev hans yngre broder Rudolph Carl Ludvig August Holck-Hardenberg-Reventlow (29. juli 1818 —17. februar 1885), der siden arvede grevskabet Hardenberg, det nuværende Krenkerup.

I virkeligheden var dåben kun en handling udført i forbindelse med en sammenkomst af vidererækkende betydning. At noget særligt var på færde, lader sig slutte af listen over gæsterne. Som faddere var indskrevet kong Frederik VI af Danmark og barnets oldefar, Preussens statskansler Carl August, fyrst Hardenberg, der i ægteskab med en dansk comtesse var blevet fader til greven på Hardenberg; endvidere den preussiske generalfeltmarskal Gebhard Blücher, fyrste af Wahlstadt, berømt for sin anførsel af de preussiske styrker i slutkampene mod Napoleon ved Leipzig 1813 og Ligny 1815. Når han blev indskrevet, skyldtes det, at Harald Holck havde været hans adjudant og først var hjemkommet fra denne tjeneste lige før sit bryllup med comtesse Ida Augusta, der fandt sted den 1. oktober 1815 i Radsted kirke. Hverken Frederik VI eller Blücher var dog personlig til stede ved barkedåben; men kongen havde ladet sig repræsentere af ingen ringere end Danmarks udenrigsminister, baron Niels Rosenkrantz, og med ham sendt et smykke til den unge grevinde Holck, og Blücher var repræsenteret af den preussiske gesandt i Danmark, grev W. H. M. v. Dohna.

Rosenkrantz var en meget betydelig personlighed, der med stor dygtighed og kongetroskab havde varetaget den danske udenrigspolitik i de vanskelige år under Napoleonsrigets sammenbrud og Norges afståelse, og han havde ligesom Hardenberg deltaget i den berømte Wienerkongres, der tilvejebragte orden efter mange års krige i Europa.

Der var således tale om et møde af fremtrædende diplomater, og hvad der foregik, var da også meningsudvekslinger af politisk betydning, om ikke under officielle former, så dog i private samtaler. At der foregik noget vigtigt og ikke blot en traditionel barkedåb med tilhørende familiesammenkomst, ses af, at Niels Rosenkrantz siden omhyggeligt indberettede til kong Frederik, hvad der var foregået.

Der kunne i og for sig være nok at tale om mellem de

Baron Niels Rosenkrantz. Efter maleri på Ørumgaard af F. C. Crøger. Frederiksborg.

fremmødte herskaber. To år tidligere, den 25. august 1814, havde fyrst Hardenberg og hans søn, grev Hardenberg-Reventlow, i Berlin på henholdsvis Preussens og Danmarks vegne undertegnet en fredstraktat, der gjorde ende på den krigstilstand, der som et resultat af Napoleonstidens uro var opstået mellem Danmark og Preussen. Fredsslutningen be-

tegnes ofte som den hardenbergske familiefred. Ved denne lejlighed gik Danmark ind på at overgive Preussen de svenske dele af Pommern tillige med øen Rügen; landskaberne var blevet afstået til Danmark ved freden i Kiel den 14. januar 1814 til gengæld for, at Danmark afstod Norge til Sverige. Siden var det på Wienerkongressen blevet bestemt, at Danmark til godtgørelse for Svensk Pommern og Rügen skulle modtage det lille hertugdømme Lauenburg samt en pengesum, og et par måneder før mødet på Hardenberg var dette hertugdømme blevet højtideligt overdraget til den danske konges repræsentant, medens Preussen havde fået udleveret Svensk Pommern og Rügen.

Disse landafståelser kunne i sig selv frembyde problemer nok. Selv om overdragelserne var foretaget, og de vigtigste forhold bragt i orden, kunne der endnu være detaljer at drøfte, regnskabsopgørelser m. m. Man undlod imidlertid, så vidt ses, at komme dybere ind på disse ting. Det eneste, der foretoges i denne sag, var, at grev Dohna overgav Hardenberg et udtog af, hvad der hidtil var forhandlet, og Hardenberg lovede at overveje enkelthederne, når han kom hjem, og derefter instruere gesandten om sine beslutninger. Videre blev der nok ikke talt om landafståelserne. Det egentlige forhandlingsemne ved mødet på Hardenberg afgav derimod visse bestræbelser fra den hardenbergske familie, som det krævede den største takt fra den danske Regerings side at forekomme.

Greven på Hardenberg anså sig selv for en stor kapacitet i udenrigske spørgsmål og mente sig absolut kvalificeret til at indtage en høj stilling i den danske udenrigsstyrelse. Der er ingen tvivl om, at han en tid havde ønsket at træde i stedet for Niels Rosenkrantz som udenrigsminister og således værdigt fortsætte i samme fag som sin fader. Han blev dog snart klar over, at kong Frederik VI ikke ville ofre Rosenkrantz for hans skyld; han satte da næsen op efter en gesandtpost, og da allerhelst i Berlin, hvorved han jo ville få den bedste mulighed for at skaffe sig faderens hjælp og vejledning. Posten var netop blevet ledig ved, at den hidtidige

danske gesandt i Berlin var blevet overflyttet til den nyoprettede tyske forbundsdag i Frankfurt am Main.

Nu kan det altid være værdifuldt for et land at være repræsenteret ved et fremmed hof af en mand, der har gode forbindelser på stedet og derfor kan holde sig vel underrettet om forholdene; men det måtte dog forekomme uheldigt, ja uforsvarligt at lade Danmark repræsentere i Berlin af en person, der i den grad var undergivet preussisk indflydelse og måske traf aftaler med sin fader, der udelukkende var til gavn for Preussen og til skade for Danmark. Frederik VI og hans ministre var ikke synderlig fornøjede med den hardenbergske familiefred; man var kun gået ind på den, fordi man ikke turde andet under de vanskelige forhold. Danmark var kommet i 1814.

Endnu en grund var der dog til, at man ønskede at undgå Hardenberg-Reventlow i den danske udenrigstjeneste; han sagde alt for meget — det gjorde han i det mindste i sine breve —, og man havde næppe heller tillid til hans dømmekraft; han syntes meget langt fra at være i besiddelse af sin faders store egenskaber. Imidlertid ville man jo nødig fornærme den hardenbergske familie, især ikke den preussiske udenrigsminister. Det gjaldt derfor om på skånsom måde at meddele Hardenberg-Reventlow, at man ikke kunne ansætte ham.

Tilfældet kom her til hjælp. Også familien Bernstorff ønskede at besætte den ledige post i Berlin. Den tidligere danske udenrigsminister, Christian Günther Bernstorff, havde i en årrække med stor bravour beklædt posten som dansk gesandt i Wien, men ville nu gerne rykke nærmere til familiegodserne i Mecklenburg, og han havde over for kongen fremsat ønske om at blive forflyttet til Berlin. Dermed ville der også blive plads for broderen Joachim Bernstorff som gesandt i Wien. Det får stå hen, om Frederik VI og Niels Rosenkrantz virkelig gerne så begge brødrene Bernstorff anbragt i vigtige gesandtstillinger; men så meget er sikkert, at den danske konge og hans udenrigsminister havde større tillid til Bernstorfferne end til Hardenberg-Reventlow, og Chr. Bernstorff var af samtiden anset for en af de fineste

diplomater i Europa. Den 6. september 1816 havde Rosenkrantz da forestillet kongen, at man hellere måtte udnævne Christian Bernstorff til Berlin, selv om han forlangte en højere gage for at overtage posten, end der hidtil var blevet udredet til den danske gesandt i Preussen. »En anden end Bern-

Fyrst Carl Aug. Hardenberg, efter Kobberstik. Frederiksborg.

storfferne«, skrev Rosenkrantz, »tog vel imod posten uden så stor forhøjelse, men han ville være langt mindre nyttig«.

Det pinlige hverv, som det var at meddele Hardenberg'erne denne afgørelse, mente Rosenkrantz selv at måtte påtage sig, og dertil benyttedes barnedåben på Lolland. Det gik ved denne lejlighed meget fint og fornemt til; fyrst Hardenberg bar elefantordenen, Rosenkrantz den preussiske sorte ørns orden. Ved bordet udbragte Hardenberg den danske konges

skål på dansk, og Rosenkrantz den preussiske konges skål på tysk, og fyrsten bad Rosenkrantz lægge hans ønske om sønnen for kong Frederik VI's fødder og sagde, at han stedse anså sig som gammel dansk undersåt (han havde selv en tid boet på Hardenberg og oparbejdet godset), men hans tid tillod ham ikke at opvarte kongen i København.

Om det følgende berettede Rosenkrantz derefter til kongen: »Grev Hardenberg-Reventlow havde straks frembragt hans [sit] ønske om at blive udnævnt til minister i Berlin og angav mig sine på familieforhold grundende årsager og påberåbte sig sin faders ønske og kongen af Preussens bifald; men da han tillige ytrede, at han havde mange årsager på den anden side for ikke at forlade sine besiddelser her i landet, så ved at overveje med ham grunden for og mod hans ansættelse i Berlin, hvorom jeg intet forud havde hørt, gjorde jeg ham bemærkelig, hvor mange vanskeligheder hans familieforhold ville medføre for ham, selv uden at nogen vished kunne have, at hans øjemed kunne opnås. Jeg bad ham at erklære bestemt, hvilken beslutning han tog, da jeg vel havde Deres Majestæts befaling til at tilkendegive hans fader, at grev Chr. Bernstorff er bestemt til Berlin; men at når fyrsten og kongen af Preussen ønskede, at han, grev Hardenberg[Reventlow], måtte udnævnes, jeg ikke turde undslå mig for at berette det til Deres Majestæt. Jeg fik intet bestemt svar; men han ytrede alene, at for grev Chr. Bernstorff måtte han stå tilbage«.

Man ser her den fuldendte diplomat af den fine gamle skole i arbejde. Forsigtigt gik Rosenkrantz først ind på modpartens idé, listede derefter alle slags betænkeligheder ind i samtalen og endte med at sætte ham ind i den virkelig foreliggende situation, at han havde den store Bernstorff som konkurrent, for derefter ubarmhjertigt at forlange, at han på stedet skulle træffe afgørelse, om han vil vedblive at kræve den attråede gesandtpost. Det er interessant at se Rosenkrantz påstå, at han intet havde hørt forud om Hardenberg-Reventlows ønske. Dette lyder ikke videre sandsynligt. Man må antage, at han forstillede sig. Han hørte til dem, der forstod at virke overbevisende på dem, han talte

med, ja ligefrem enfoldig, og det er nok lykkedes ham at anstille sig, som Hardenberg-Reventlows tanke var ny for ham.

I anden omgang måtte Rosenkrantz gøre den preussiske kansler indforstået med den trufne afgørelse. Han beretter herom til kongen: »Ved dagen efter at tale med kansleren sagde jeg ham blandt andet, at grev Bernstorff var bestemt til minister i Berlin, hvorimod han intet indvendte, men tværtimod roste greven og forsikrede at kongen [af Preussen] ville være meget tilfreds med dette valg. Jeg troede, at det dermed var forbi; men han kom dagen efter til mig og sagde, at jeg måtte have bemærket nogen forlegenhed hos ham dagen før, da jeg tilkendegav ham grev Chr. Bernstorffs bestemmelse, at han havde ventet, at hans søn kunne have fået denne post; men at de begge var blevet enige om, at han ikke kunne komme i betragtning, når der var spørgsmål om grev Chr. Bernstorff, som ville være meget velkommen. De har måske begge følt af forskellige årsager, at sønnens ophold i Berlin ville sætte dem hver for sig i forlegenhed. De lod også begge til at frafalde deres hensigt uden misfornøjelse.«

Den hardenbergske familie tog således sit nederlag med anstand. Fader og søn forstod at skjule deres bitterhed. Rosenkrantz havde nok også ret, når han antydede, at de var bedst tjent med at have hinanden på afstand.

Efter hvad der var passeret, kunne kong Frederik VI nu ikke længere udsætte udnævnelsen af Bernstorfferne til gesandtskabsposterne i Berlin og Wien, og heller ikke længere spare på den høje løn til Berlinposten. Udnævnelserne faldt da også straks efter Rosenkrantz' tilbagekomst til København. Den 11. oktober underskrev kongen Christian Bernstorffs udnævnelse til posten i Berlin og ligeledes Joachim Bernstorffs udnævnelse til posten i Wien. I øvrigt ville Hardenberg-Reventlow heller ikke have varetaget gesandtposten i Berlin, uden at lønnen var blevet forhøjet.

Ved siden af spørgsmålet om de omtalte embedsudnævnelser drøftedes ved mødet på Hardenberg også et andet vigtigt spørgsmål, som både for Danmark og Preussen spil-

lede en afgørende rolle i disse år. Ifølge en paragraf i Wienerkongressens slutakt af 1815 var samtlige tyske lande forpligtet til at indføre en stænderforfatning. Dette gjaldt for Holsten så vel som for Preussen og måtte derfor interessere den danske regering levende. Som bekendt lykkedes det Frederik VI at sno sig fra denne forpligtelse lige til 1831 eller om man vil til 1834, da der oprettedes fire stænderforsamlinger i hans rige; men flere gange forinden havde stænderspørgsmålet trængt sig på, og kong Frederik VI havde haft svært nok ved at få holstenerne til at finde sig i, at der ikke straks blev indført en stænderordning.

I Preussen skete der ikke en tilsvarende forhaling. Her var man tidligere på færde, og allerede ved mødet på Lolland var fyrst Hardenberg i stand til at give oplysninger om, hvorledes man havde planlagt at løse problemet for Preussens vedkommende. Man havde tænkt sig at indføre en egentlig forfatning, som kongen skulle give undersåtterne. Forud herfor ønskede man dog at reformere skattevæsenet, idet tanken var, at man i fremtiden skulle spørge stænderne, når der skulle foretages forhøjelser eller ændringer i skatterne. I virkeligheden skulle hver provins have særskilte stænder; men alle disse provinsordninger skulle såvidt muligt være ens i hovedpunkterne, og når kongen forlangte det, skulle de alle sende deputerede, der skulle træde sammen og danne det samlede preussiske monarkis stænder, hvis opgave skulle være at overveje forslag om hele kongerigets affærer. Endvidere skulle der til at kontrollere statens udgifter oprettes et statsråd, bestående af cheferne for regeringsdepartementerne, af andre, som kongen måtte udnævne dertil, og af alle de kongelige prinser.

Når fyrst Hardenberg efter mødet på Lolland hen i vinteren nåede tilbage til Berlin — han skulle først en tur til Rhinprovinsen — ville der blive nedsat en kommission til at overveje forfatningsformen, og da han selv skulle have forsædet i kommissionen, troede han nok, at han uden fare kunne lade den foretage selve udarbejdelsen af forfatningen »efter visse grundsætninger«. Det kom nu ikke til at gå altfor hurtigt med at føre disse planer ud i virkeligheden;

*Greve Chr. H. Aug. Hardenberg Reventlow, efter maleri på Aggerup af Jens Iuel.
Kunsthistorisk Pladearkiv.*

men 1823 nåede man dog et resultat, idet man indskrænkede sig til at oprette rådgivende provinsialstænderforsamlinger. Som bekendt kom den preussiske ordning på mange måder til at danne forbillede for den danske stænderordning. Mødet på Hardenberg står da som en tidlig spire til dansk-preussisk forståelse i forfatningssagen.

I forbindelse med stænderplanerne diskuterede Hardenberg og Rosenkrantz i det hele taget de politiske forhold i det tyske forbund. Hardenberg lagde efter den hellige alliances principper megen vægt på opretholdelse af ro og orden. Han mente, der var stof til uroligheder i Baden, Württemberg og de hessiske lande, men understregede, at der ikke var noget at frygte i Preussen. Som følge af Berlinerregeringens nære tilknytning til Rusland siden 1813 følte han det som en beroligelse, at stormagterne kom så godt ud af det med hinanden, og at kejser Alexander I af Rusland havde lovet at opretholde en meget betydelig russisk hær. For at sikre roen i Tyskland var han stemt for at få oprettet et forbundstribunal, som kunne modtage undersåtternes klager over misligholdelser af forfatningerne; men han forstod, at fyrsterne i de mere urolige lande vilde sætte sig skarpt herimod. Han troede ikke, at de større forbundslande, hvortil han regnede Danmark på Holstens vegne, behøvede at frygte for utidig indblanding fra et sådant tribunal. Hvis der skulle forefalde noget i Danmark, var han yderst villig til at korrespondere med Rosenkrantz derom.

Samtalerne mellem Hardenberg og Rosenkrantz om disse emner får deres særlige kolorit ved tanken på de studenteroptøjer og jødeforfølgelser, der brød ud i 1819 og gav anledning til, at forskellige hoffer indgik på Karlsbad-beslutningerne for at få dæmpet uroen. Den hellige alliances strenge vågen over samfundets stabilitet hørte til grundelementerne i den daværende politiske tilstand.

Rosenkrantz på sin side satte Hardenberg ind i enkelthederne fra en strid, som den danske regering havde løbende med Hamburg om rettighederne på Elben m. m., og kansleren udtalte, at han i det hele taget fandt de frie hansestæder uforskammede. Ligeledes klagede Rosenkrantz over det besvær, det voldte at få Norge til at betale sin part af den gamle dansk-norske statsgæld, sådan som landet var forpligtet til i henhold til Kielerfreden; Hardenberg mente her, man skulle søge at få England og Rusland til at støtte Danmark diplomatisk over for den svensk-norske unionsregering, og han lovede i givet fald at lade Preussen deltage heri.

Mødet på Hardenberg tjente således ikke blot til at ordne personforhold, men gav også anledning til almindelig drøftelse af de løbende politiske stridigheder, og man benyttede lejligheden til at bekræfte det gode forhold mellem to indbyrdes venligtsindede regeringer, såvel som til at fastslå fælles retningslinier over for visse problemer. Et udtryk for den gode forståelse og for, at der måtte tillægges forhandlingerne på Hardenberg nogen betydning, var det også, at Rosenkrantz medbragte en dåse til et indflydelsesrigt, men meget forfængeligt medlem af det preussiske udenrigsministerium, Jordan, og ordener til et par andre, og at Hardenberg ligeledes tilbød ordenstegn til den danske general Frantz Bülow og til stiftamtmanden over Lolland-Falsters stift, Reinhold v. Jessen.

Grev Hardenberg-Reventlow fremsatte bagefter ansøgning om at blive udnævnt til overjægermester, og til trøst for, at han ikke fik den attråede gesandtpost, blev han udnævnt til hofjægermester, en hoftitel, som på den tid kun blev båret af få.

Af et brev fra Hardenberg-Reventlow ses, at Niels Rosenkrantz på hjemvejen fra Lolland kom ud for alvorlige ubehageligheder, men det ses ikke, hvori de bestod. Formodentlig var det storm eller modvind. Fyrst Hardenberg måtte vente på kurerer, som blev sinket af vinden, og ligeledes kom det skib, der skulle hente ham, ikke til tiden. Imens fik han lejlighed til at afsende forskellige kurerer, og trods sin høje alder nåede han at aflægge en række besøg. På forhånd havde han tænkt sig muligheden af at foretage en hurtig rejse til København for at gøre den danske konge sin opvartning, men det blev opgivet. Derimod besøgte han den gamle bondeven Christian Reventlow på Pederstrup, og derfra drog han videre til Christiansdal, der siden 1814 tilhørte grevskabet Hardenberg-Reventlow. Som afslutning på Danmarksbesøget rejste han til Falster, hvor han spiste frokost hos stiftamtmanden i Nykøbing og drak eftermiddagskaffe hos baronesse Selby på Orupgård for derefter at køre til Næsgaard, hvor han overnattede. Den følgende morgen, den 11. oktober kl. 7 indskibede han sig

under gunstige vindforhold for at vende tilbage til Tyskland. Den energiske mand havde trods sin høje alder til alles forundring vandret rundt og efterset alt, hvad han kunne overkomme, og med levende interesse havde han sat sig ind i bedriftens gang. Mange af indretningerne på Hardenberg gods var indført af ham selv, da han i sine yngre år boede på Hardenberg slot; men det var 29 år siden, han sidst havde været på godset. For den travle statskansler var besøget 1816 på Lolland uden tvivl en værdifuld rekreation; men det får stå hen, hvad han virkelig tænkte om sønnen, og om han ikke inderst inde var tilfreds med, at han ikke blev belemret med ham i Berlin.

Hvad der egentlig foregik ved sammenkomsten på Hardenberg, blev ikke bekendt for nogen større kreds. Selv den østrigske gesandt i København Lothar von Bercks, der ellers var meget godt underrettet og skrev udførligt til sit hof om mødet, opdagede intet og meddelte til Wien, at der øjensynligt ikke var kommet det ringeste ud af det.

Hovedkilderne til ovenstående beretning er Rosenkrantz' notat onsdag 2/10 1816 i hans notitser til Foredrag i Statsrådet og for Kongen 1814—16 i Rigsarkivet, og Hardenberg-Reventlows breve til Rosenkrantz i dennes privatarkiv IX, ligeledes i Rigsarkivet. Den østrigske gesandt von Bercks indberetninger ligger i pakke Dänemark 104 i det østrigske statsarkiv i Wien. Undersøgelsen af kilderne er muliggjort ved understøttelse fra Statens almindelige Videnskabsfond, hvorfor herved takkes ærbødigt.

Kaj Munk og Barndomsegnen.

Af M. Wested.

Hvis den Paastand er rigtig — og den er jo ikke til at komme udenom — at ethvert Menneske i høj Grad formes, ikke blot af Arv og bevidst Opdragelse, men af hele det Miljø, hvorunder Opvæksten foregaar, da maa man nok med Grund spørge: Hvordan har dog en *Modsætningernes* Mand som *Kaj Munk*, i hvem de mest modstridende Tanker og Følelser brødes og fandt Udløsning i mægtige Dramaer — hvorledes har han kunnet opfostres og blive den, han blev, paa Lolland?

Paa Lolland — denne »Ensformighedens, Fladbundethedens og Dødvandets Ø, gældende baade Natur og Folkeliv — hinsides ondt og godt« — som Storskryderiet og Eftersnakkeriet har villet gøre den til?

Kaj Munk har vel nok leveret det bedste Modbevis gennem sin Personlighed.

Men hvorledes har dog Skrønen om Lolland-Falster kunnet fremstaa? Den maa i hvert Fald føres tilbage i Oprindelse til Sumpfeberens, Andemadens, Pilegærdernes, Træhestens og — Oldingepresterens Tidehverv. Dens Sejglivet trodser hele den Udvikling, der kendetegnes af Navne som *Christianssæde*, *Højbygaard*, *Rødby Fjord* og *Abed*, hvad den materielle Kultur angaar, og af *Højskoler*, *Forsamlingshuse*, *Skovenes Folkemøder* og *Missionshuse* paa aandeligt Omraade. Og altsaa hvis Klimaks indtil i Dag er Kaj Munk.

Lolland er nu om Stunder et saare nuanceret, ja, i mange Retninger et endog *Modsætningernes* Land. I Terræn vel ikke mere fladbundet end saa mange andre Egne, f. Eks.

Kaj Munk (efter Fotografi)

Vestjylland, og hvad Naturen iøvrigt angaar, hvilken Forskel er der da ikke mellem Maribosøens skovkransede Idyl og Naskov Indrefjords træløse Sumpe — mellem Herregaardsparker og Skove paa den ene Side og Rødby Fjords Vidder paa den anden — mellem den fredelige Nordkyst og Værne- og Voldkysten mod Syd? Og Naturens Kontraster viser sig allerstærkest i *Aarstidernes Vekslen*, mere her end andre Steder i Danmark. Der kan vel nok være trist en Sen-Efteraarsdag, naar de

tunge Taager hviler over drivvaade Roemarker og dampende Plovfurer og med en Gus over Øje og Sind. Næppe tilfældigt, at der er meget Tungvind paa denne vor rigeste Ø. Men til Gengæld: Hvor skinner Sommersolen herligere og festligere end her, naar den leger Kispus med de bugnende Kornmarker og med Løvet paa knudrede Ege og paa Bøge og Birke, højere og slankere end noget andet Sted i vort Land. Og saa de lollandske Nætter, der »viser Himmelen fra hver en Kant«. Og allermest henrivende, naar »det høje Stjernekor« bleges af Midsommernattens Sølvskær og de grønne Kornmarkers gyldne Bræmme rækker ud til Horisontens mørke Skove mod den karmoisinrøde Nordhimmel.

Kaj Munk, der omplantedes fra Maribo-Idyllen til det af Pile dengang indelukkede Bondehjem i Opager allerede som 5-aarig, maa allerede da have følt den store Forandring, og med sine aabne Sanser og store Indfølgelsevne maa han gennem hele sin Opvækst have fundet Hjemstavnsnaturens store Modsætninger.

Og Modsætningerne i *Folkelivet* kom ham saavist ogsaa

paa nært Hold, selv om han vel næppe som Dreng rigtig forstod Forskellene. Konkurrencen mellem Hjemegnens stærke *Indremission* og *Grundtvigianisme* blev han dog grundigt klar over gennem begge Retningers gensidige Fordømmelse af hinanden. Ikke en aaben Brydekamp — desværre — men en Tavshedens Kamp, hvor man paa begge Sider takkede Gud for ikke at være saa selvtilfreds som Modparten. Vist nok heldigere, om »den kolde Krig« havde ført til en Slags »Berlinerkonference« med Afspænding for Øje. Denne lod vente paa sig, men kom — heldigvis og Gud ske Lov.

Kaj blev af sin Mor tidlig ført ind i *Søndagsskolen* og toges med til *Missionsmøder*; men i Forsamlingshuset maatte han aldrig, Drengalderen igennem, deltage og gik saaledes Glip af mangt og meget fra grundtvigske Foredrag, der vilde kunnet finde en frodig Jordbund i hans tidligt udviklede, modtagelige Sind. Imidlertid fik han jo hos Geismar og mig Indtryk fra grundtvigsk Side, omend jeg selvsagt ikke førte Partistriden ind i Skolestuen. Kajs Øre var dog fintmærkende nok til at opdage Nuancer selv ved Eksamen, som da jeg engang talte med Børnene om »Den fortabte Søn« og ikke lagde Skjul paa, at ogsaa den hans ældre Bror, trods hans Ukærlighed og Selvtilfredshed dog stadigvæk var den *hjemmeværende* Søn og aldrig af sin Far blev betragtet anderledes: »Min Søn, du er altid hos mig, og alt, hvad mit er, er ogsaa dit«. — Ja, slig Anerkendelse maatte jo ikke komme min ærede missionske Sognepræst Bachevold særlig vel, og selv om han — som den Riddersmand han var — aldrig tog til Orde imod mig, men tværtimod »samlede gloende Kul paa mit Hoved« ved altid at bede Børnene være mig taknemlig — saa opdagede Gavstrikken i Kakkellovnskrogen alligevel, at der i Præstens paafølgende Samtale med Klassen om Lignelsen, drejedes nogle »faa Takker bort fra det grundtvigske«, som Kaj Munk selv udtrykker det i sine Erindringer.

Jo, vist var lille Kaj ude for modsatte Paavirkninger og var klar over Forskellen: »Min Lærer i Skolen var hasarderet Grundtvigianer, og min Præst i Søndagsskolen, Pastor Bachevold, Missionsmand om en Hals. Jeg elskede dem

begge. Ved saaledes baade i Barndom og Ungdom at udsætte mig for kras Dobbeltpaavirkning — Pastor Geismar tog sig ogsaa af mig — har Herren bevaret mig fra det afstumpede og fordummende tidligt at blive Partigænger, dreje sig rundt i en lille Kreds og bilde sig ind, at »Rhodos er det eneste Sted, hvor der kan danses«.

Sammenholdes Barneoplevelserne med de senere *Ungdomsoplevelser paa Hjemegnen*, faas det samme Modsætningernes Billede, bare i forstærket Form. I mit Hjem vedblev Kaj Munk at komme, ogsaa som den aldrig svigtende Ven, og naar han og Fru Lise besøgte os, var det stadig Problemer, der drøftedes. Langt fra var vi altid enige, især i Politik, men Forskellen mellem os uddybede bare Venskabets Inderlighed. Naar noget brændte paa hos mig, maatte jeg gaa til Kaj om hans Syn paa Tingene. Engang, jeg havde været i Frankrig efter den første Verdenskrig og bl. a. ved Reims havde set Kirkegaarde med 10.000 Grave, skrev jeg efter Hjemkomsten til Kaj Munk i Vedersø: »Nu er jeg da klar over Problemet: Hvorfra stammer Verdenskrigen? Den *kan* ikke være fra Gud, men kun fra Satan«. — Kajs Svar lød lakonisk: »Hvad bryder Syvstjernen sig dog om Verdenskrigen«. — Og jeg holdt op med at udgranske Guds Verdensplan og Veje.

Om sin hele aandelige Paavirkning paa Barndomsegnen siger Kaj Munk i Erindringerne: »Hvad der kom ind ad det ene Øre, mødtes med det, der kom ind ad det andet, og det kom til en *Brydekamp i Hjernen* om, hvad der skulde faa Lov at gælde — en Kamp, som føres endnu og aldrig vil ophøre, saa længe min Hjerne virker«. Men at Kaj Munk ikke fortrød at have været under denne Dobbeltild, derom vidner hans Ord, da han og Familie for sidste Gang havde besøgt Vejleby Skole, kort før vores Bortrejse derfra i 1943 og sidste Gang, vi skulde mødes her i Livet. Ved Afslutningen af sin Prædiken i Vejleby Kirke udtalte han sin personlige Tak til afdøde Pastor Bachevold og til mig for, »hvad vi hver især, paa sin Vis havde betydet for ham«.

Kaj Munk var vel nok udgaaet fra et Modsætningernes Land.

Orlogsbriggen »Lolland«

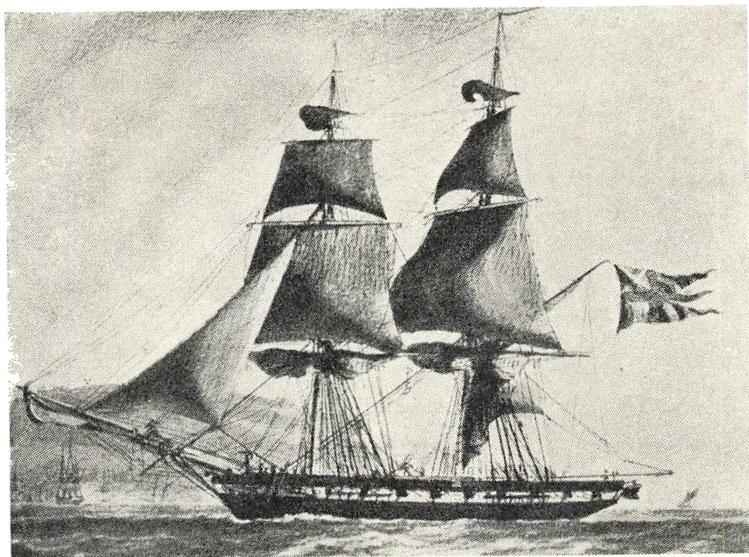
Glimt af den dansk-norske flådes indsats i krigen 1807-14.

Af *B. v. Munthe af Morgenstjerne.*

»Morgenbladet« i Oslo bragte den 2. januar 1954 en lille novelle, »Et minne fra Fredriksvern«, af Yngvar Hauge. Den begyndte således: »Gamle »Lolland« lå på havnen i Fredriksvern og tegnet sin egen skygge i det damstille vanet. Ingen ting er som duften av solskinn og sjø og gamle tjæredrevne skipsider. Ingen ting så fredelig som en gammel orlogsbrigg en sommersøndag utenfor verftet«. Novellen handler om kadet Johan Frederik van Kervels ungdommelige forelskelse i den små Alette, hvilket resulterer i en ekstra vagtstørn — en historie, der iøvrigt ingen videre interesse har i denne sammenhæng.

Men den gamle, norske brig »Lolland«s danske navn peger på en tilknytning til den ø, den var opkaldt efter. Eller i alle tilfælde til Danmark. Og denne tilknytning var ganske håndgribelig, thi »Lolland« var bygget i København af solidt, dansk tømmer. Fartøjet blev indlemmet i den danske flådes tal den 7. marts 1810 og var et af de mange mindre orlogsskibe, der i krigsårene 1807—14 løb i søen som erstatning for de i 1807 mistede skibe.

På trods af det faktum, at de voldsomme begivenheder i Europa, hvor kejser Napoleon søgte at lægge det meste af denne verdensdel ind under sin franske kejsertrone, fandt sted så at sige lige uden for det dansk-norske monarkis dørtærskel, vægrede man sig, som bekendt, ved at tro, at ulyk-

Orlogsbriggen »Lolland«

Ukendt kunstner. Briggen fører her svensk splitflag med rødt felt og hvidt andreskors nærmest gafflen. Dette flag anvendtes af den norske marine fra 1815—44, hvorefter unionsflaget indførtes.

ken også skulle kunne trænge ind på vore enemærker. Den 3. august 1807 — seks år efter slaget på reden — salutede man yderst fredeligt og såre korrekt fra Kronborg bastioner en stor britisk eskadre under kommando af admiral Gambier; og lige indtil denne flåde kastede anker ud for hovedstaden, forholdt man sig roligt afventende — ja, næsten ligegyldigt. Af Danmarks mægtige flåde var kun nogle ganske få skibe under kommando.

Siden hen kan man undre sig, når man ved, at den danske generalkonsul i London, Jens Wolff, den 2. juni havde modtaget en ganske vist anonym, men skriftlig forhåndsmeddelelse om, hvad der forestod, og at dette brev med generalkonsulens personlige advarsler og en anmodning om forholdsordre blev tilsendt regeringen, der som svar gav Wolff pålæg om »ikke at agte på slige ugrundede rygter« og iøvrigt søge at berolige de opskræmte dansk-norske koffardikaptajner i engelske havne. End ikke den oplysning, at en engelsk transportflåde var afsejlet, at 14 linieskibe lå sejl-

klare, at engelske kaptajner modtog ordrer til at forlade danske havne, og at der var givet ordre til opbringelse af danske handelsskibe, foranledigede den danske regering til at give nogen forholdsordre. Den 2. september — samme dag København blev bombarderet — udsendte generalkonsulen tro mod sine ordrer en beroligende rundskrivelse til de ca. 300 opbragte skibe i engelske havne. Disse skibe blev priser, og ca. 3000 dansk-norske søfolk blev gjort til krigsfanger.

Med det engelske bombardement af København og udleveringen af flåden, stod Danmark praktisk talt ribbet for orlogsskibe. Den 20. og 21. oktober var englænderne sejlet bort med et krigsbytte på ikke mindre end 17 linieskibe, 16 fregatter, 7 brigger, 1 skonnert og 34 mindre enheder samt 92 transportskibe spækket med krigsbytte. Det ældre linieskib »Prindsesse Lovisa Augusta« (60 kanoner, bygget 1775) befandt sig i de hektiske dage i Norge, linieskibet »Prinds Christian Frederik« (66 kanoner, bygget 1805), der mødte sin skæbne i det berømmelige søslag ved Sjællands Odde den 22. marts 1808, var med briggen »Lougen« på øvelsestogt med kadetterne. I Norge befandt sig desuden 5 kanonchalupper og 4 mindre kanonjoller samt endelig fordelt i danske farvande 3 brigger og nogle små fartøjer. Ovennævnte skibe samt enkelte kanon- og morterbåde, som englænderne måtte efterlade i Øresund og Kattegat, udgjorde den kerne, hvormed en ny dansk orlogsflåde nu skulle bygges op. Det eneste skib, erobrerne lod urørt på Holmen, var kronprins Frederiks lystfregat på 10 kanoner, som var blevet ham skænket af kongen af England. Med udsøgt courtoisie lod man dette skib forblive ensom tilbage ved afsejlingen. Med tak for lån blev det dog kort tid efter returneret, bemanded med engelske krigsfanger.

Ved flådens genopbygning samledes bestræbelserne naturligt om hurtigst muligt at få bygget et større antal mindre enheder til forsvar af vore kyster. Tiden tillod ikke bygning af større skibe og ej heller pengene, som, efter at søhandelen var gået i stå, var blevet meget knappe. I tiden 1807—14 øgedes flåden således med følgende skibe: Det lille linieskib

»Phoenix«, bygget af spanterester fra de på Holmen af englænderne ødelagte nybygninger — et skib der iøvrigt aldrig kom under sejl —, 4 fregatter, »Najaden«, »Perlen«, »Venus« og »Minerva«, 17 brigger, hvoraf 7 engelske priser, 10 kanonkonnerter, 157 kanonchalupper, 70 kanonjoller og op mod 60 mindre fartøjer af forskellig art. »Phoenix« findes gengivet på det kendte stik af Lønning (stukket af Heuer), der — med skibets agterspejl i baggrunden — viser »fædrelandets frivillige sanger«, kgl. skuespiller og dannebrogsmænd Hans Christian Knudsen på Det kgl. Teaters scene, hvor han ved festforestillingen den 26. januar 1811, der overværedes af kongen og kronprinsesse Caroline, fremfører en prolog forfattet af Oehlenschläger. Festaftenen, der var arrangeret på initiativ af Knudsen til benefice for danske krigsfanger i prisonen i England og disses pårørende, blev en af datidens store begivenheder i den lille hovedstad, hvor majestæten hver aften modtog nøglerne til byens porte i forvaring. Knudsen indsamlede iøvrigt i krigsårene ikke mindre end 287.533 Rdl. til dette smukke formål.

Linieskibet »Prinds Christian Frederik« gik som nævnt tabt i 1808, og med den beskedne sømagt, Danmark nu kunne stille op mod England, kunne der på ingen måde blive tale om en regulær flådeindsats — krigen blev frem for alt den såkaldte »kanonbådskrig«. Kanonbådene, der var udrustet med både sejl og årer, byggedes efter den berømte svenske skibskonstruktør, viceadmiral Fredrik Henrik af Chapman's konstruktion. De store kanonchalupper førte 2 stk. 24 pund kanoner — en for og en agter — og havde en besætning på ca. 70 mand, medens de mindre kanonjoller, der lå meget lavt på vandet, kun var udrustet med een kanon. Disse småskibe, der var stationeret ved havne og fjorde over hele landet, bevogtede kysterne og søgte i samarbejde med armerede handelsskibe at sikre den livsvigtige fart på Norge. Vel udrettede denne sværm af miniaturekrigsskibe en del, ikke mindst som bevogtningsskibe, men disse skibes resultater var dog stort set temmelig beskedne, og i dag må man vist erkende, at deres indsats ikke helt svarer til det stråleskær, historien med tiden har kastet

over denne sørgelige periode i dansk søkrigshistorie. Forholdet var ganske enkelt det, at chancerne for med disse fartøjer at opnå gunstige resultater over for store, velsejlende og stærkt bevæbnede enheder praktisk talt var lig nul.

Briggen »Lolland« blev, ligesom søsterskibet »Falster«, søsat i 1810. Dens bevæbning bestod af 16 stk. 18 pund kanoner, og den havde en besætning på 99 mand, der dog under krigsforhold udvidedes til 120 mand. Længden over stævne var 99 fod 8 tommer, bredden 28 fod 6 tommer og dybgående ved agterskib var 12 fod 4 tommer. »Lolland« var bygget på Bodenhoff's Plads, »Falster« på Gammelholm.

Medens sidstnævnte fartøjs liv for størstedelen henrandt som kadetskib og vagtskib i Sundet, kom briggen »Lolland« under Dannebrog hovedsagelig til at vise flaget i norske farvande.

Den 19. juni 1810 hejste skibet ganske vist kommando som kadetskib med kaptajnløjtnant P. F. Wulff som chef og gik på togt i de indre farvande til den 9. september; men året efter, den 6. marts, afgik »Lolland« med kaptajn H. P. Holm som chef for at indgå i den styrke, kontreadmiral O. Lütken, som chef for Norges Sjø-Defension, rådede over. Denne styrke talte 8 orlogsbrigger, 1 skonnertbrig samt et mindre antal kanonbåde.

Den 1. juli samme år opnåede »Lolland« kontakt med den tidligere danske brig »Brevdrageren«, der dog undslap. »Brevdrageren« (14 stk. 12 pund kanoner, bygget 1801), denne gang ledsaget af kutteren »Algerine«, blev atter kontaktet den 31. juli af briggerne »Langeland«, »Lougen« og »Kiel«, men atter lykkedes det dem af den berømte konstruktør Hohlenberg tegnede skib at undslippe omend i ilde tilredt stand.

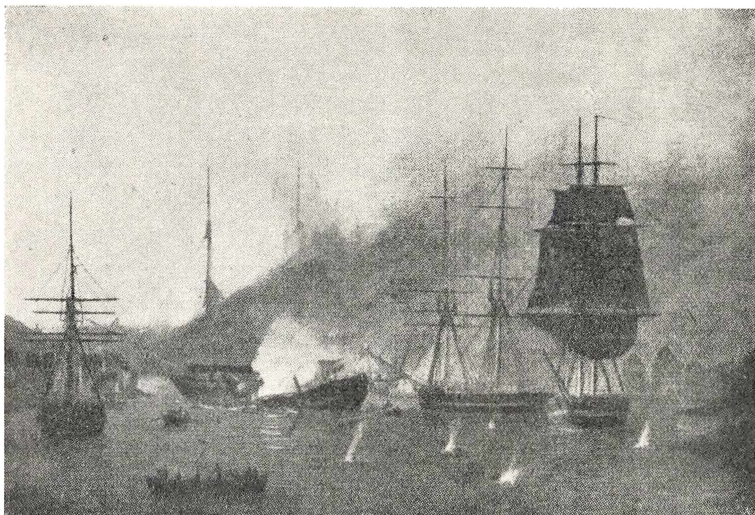
Nogle måneder senere, den 2. september, havde »Lolland« bedre held med sig under løsningen af sine bevogtningsopgaver. Om morgenen kl. 1 observerede man ud for Arendal to engelske brigger, »Chanticleer« (10 kanoner) og »Manly« (12 kanoner). Sammen med briggerne »Samsø« (20 kanoner, bygget 1808) og søsterskibet »Alsen« (bygget 1810) optog man forfølgelsen af de to fjendtlige skibe. Alle-

rede 1½ time senere havde man åbnet ilden, men da »Chanticleer« ganske naturligt søgte at undslippe den temmelig store overmagt, kom kampen først for alvor i gang kl. 4. Herunder lykkedes det briggen at komme bort, medens dens følgesvend efter 2 timers hæftig kamp måtte stryge flaget.

»Najaden«, den første fregat, der blev bygget på Holmen efter kapitulationen, søsattes i slutningen af året 1811, og allerede i februar 1812 kommanderedes den til Norge for at indgå i styrken der. Også dette skib, der førte 36 stk. 18 pund kanoner og havde en besætning på 336 mand, var konstrueret af Hohlenberg. »Lolland«s chef, kaptajn Holm, fik kommandoen over fregatten, medens kaptajnløjtnant A. v. Krieger blev chef om bord i briggen. Sammen med »Najaden« kom »Lolland« til at tage del i den dramatiske, men ikke videre kendte træfning i Lyngør havn, en kamp under hvilken flådens kamptraditioner på den smukkeste måde blev hævdet af officerer og besætninger.

Den 6. juli 1812 lå »Najaden« og briggerne »Lolland«, »Samsøe« og »Kiel« (18 stk. 18 pund kanoner, bygget 1809) til ankers ud for Sandøen i nærheden af Arendal. Havnen ligger godt beskyttet fra søsiden af et langt, klippefyldt og bugtet løb; og da man efter en rekognoscering ikke havde observeret fjendtlig aktivitet, følte man sig ganske tryk for overrumpling. Skibscheferne havde deltaget i en middag om bord i »Samsøe« og var derefter gået en tur op i land. Glæden over udsigten og den smukke sommeraften blev imidlertid brat afsluttet, da cheferne til deres store forbløffelse øjnede et britisk linieskib, »Dictator« (68 kanoner) og briggerne »Calypso« (18 kanoner), »Podargus« og »Flamer« (hver 14 kanoner) for fulde sejl glidende ind mod ankerpladsen. Eskadren var under kommando af kommandør James Stewart.

Skibscheferne ilede skyndsomst ud til deres fartøjer, og eskadrechefen gav ordre til omgående at søge mere sikker havn, nemlig til Lyngør længere inde i fjorden, hvor efter lodsens udsagn »Dictator« ikke ville kunne løbe ind. Men engelskmændene vovede forsøget og fulgte i den lille danske eskadres kølvand. Ved en dristig manøvre lykkedes det

Kampen i Lyngør havn

i det øjeblik, da fregatten »Najaden«, efter at masterne er nedskudt, lader flaget vaje fra stumpen af mesanmasten. Maleri af F. T. Kloss, komponeret efter daværende løjtn. Zahrtmanns dagbøger.

»Dictator« at få sig placeret med breidsiden til de danske skibe, som uheldigvis fik stævnene mod angriberen. Vore skibe fik således kun mulighed for at anvende ca. 12 kanoner mod lineskibets ca. 34. Det blev en frygtelig kamp i den skumrende sommeraften. Med en regn af gnister og flammer styrtede »Najaden«s tre master snart ned og knuste i faldet dækket, hvorved batteriets kanoner blev sat ud af spillet. Den smukke, nye fregat blev hurtigt et totalt vrag med vandet fossende ind ad bagbords kanonporte og ilden brølende over dækket. Derpå fik de tre brigger en hård medfart. Krieger lod stikke ild på »Lolland«, »Kiel« måtte stryge flaget, medens det lykkedes »Samsø« at slippe bort gennem et af havnens tre sejløb.

En glædelig overraskelse viste sig nu i form af tre kanonjoller, der i dette kritiske øjeblik løb ind i havnen, og sammen med to joller, der lå ved Lyngør, gik Holm nu til modangreb på »Dictator«, hvis chef iøvrigt havde tilbudt at aflevere krigsfangerne mod frit at slippe bort med »Lolland« og »Kiel« som bytte. Tilbudet blev afslået, men en vinddrej-

ning gjorde det muligt for de kække angribere at slippe ud af fjorden med alle deres fartøjer i behold. Kampen var endt. »Najaden« var gået tabt, og »Lolland«, hvis brand man fik slukket, var hårdt medtaget. Vore tab var 133 døde og 102 sårede, fjendens 9 døde og 35 sårede. Blandt vore faldne var den enarmede løjtnant Peter Buhl fra »Najaden«, en tapper og snarrådig søofficer, hvis minde stadig lever i marinen, der har opkaldt en patruljebåd (1947) efter ham.

De dansk-norske befalingsmænd og gaster kæmpede i Lyngør havn med heltemod og dødsforagt, men sejren blev englændernes.

»Lolland« fik ikke senere lejlighed til at gøre sig bemærket i krigen 1807—14. Den 14. januar sluttedes freden i Kiel. Norge blev afstået til Sverige, der som kompensation til Danmark afstod Svensk Pommern og Rygen, som året efter ombyttedes med det lille hertugdømme Lauenborg. England overtog herredømmet over den lille, men strategisk vigtige ø Helgoland i Vesterhavet.

Med Norges afståelse fulgte en del af den beskedne dansk-norske orlogsflåde, som straks indgik i den forsvarsstyrke, den nye nation stillede op i kampen for sin frihed mod Sverige. Den danske tronarving, prins Christian Frederik, som nordmændene kårede til konge efter freden i Kiel, måtte allerede i november måned afgive sin trone. Vilka'rene var for ulige, og Norge forenedes med Sverige. Landets frie forfatning blev reddet — og den sidste blodsudgydelse mellem de nordiske broderfolk havde fundet sted. Med briggen »Bornholm« vendte kongen som arveprins hjem til Danmark.

Grundstammen i den senere norske orlogsflåde blev følgende danske skibe: Briggerne »Lolland«, »Alsen«, »Kiel«, »Langeland« (18 stk. 18 pd.s kanoner, bygget 1808), »Lougen« (18 stk. 18 pd.s kanoner, bygget 1805), »Frederiksværn« (18 stk. 18 pd.s kanoner, bygget 1814), »Allart« (18 stk. 18 pd.s kanoner, bygget 1807, erobret af englænderne i København 1807, generobret den 12. august 1809 ud for Norge af kaperløjtnant Søren Bille) samt den engelske prise »Seagul« (16 stk. 18 pd.s kanoner), erobret den 19. juni 1809 ud for Flekkerø af briggen »Lougen«, premierløjtnant P. F.

Wulff, endvidere skonnertbriggen »Hemnæss« (14 stk. 18 pd.s kanoner, byggeår ukendt), 9 kanonskonnerter samt 97 kanonchalupper og -joller. 38 officerer af søetaten, hvoraf ingen over kaptajns rang, indtrådte samtidig i den norske marine.

Briggen »Lolland« blev søsat og udrustet i en tid, da Danmark beklageligvis havde kastet sit lod i Napoleons skrøbelige vægtskål og hermed indtaget et standpunkt, som man — på trods af alle fornuftshensyn — med en næsten sygelig stædighed fastholdt til den bitre ende.

Den lille orlogsbrig, der bar Lollands navn, udfyldte på hæderlig vis sin plads i flådens rækker, og det blev dens lod at tage del i en af denne krigs mest dramatiske søtræfninger. I fire år tjente den under Dannebrog og i yderligere 33 år sejlede fartøjet under Norges nye flag vandet tyndt langs den kyst, den allerede i tre år havde været med til at værne i en tid, hvor Norge — gennem sin tilknytning til Danmark — kom til at udkæmpe en strid, som ikke var det norske folks.

Men den i indledningen omtalte kadet Johan Frederik van Kervel kom som følge af skæbnens uberegnelige spil til at træde på danske egeplanker, da han, til straf fordi han havde kysset den lille Alette og desårsag var kommet for sent til barkassen, måtte gå falderebsvagt, medens kammeraterne nød landlovtimernes muntre liv.

Handskemagerbanden.

Et træk af den lollandske retsplejes historie.

Af H. Larsen.

Hen mod midten af forrige århundrede gik der, ganske som i vore dage, en bølge af forbrydelser hen over landet, og Lolland gik i den retning heller ikke fri.

I årene op mod 1850 blev der her i landsdelen, hovedsagelig på Midt- og Vestlolland, forøvet en lang række særlig grove forbrydelser, marktyverier, indbrud, røverier og brandstiftelser, i Ryde, Stokkemarke, Rersnæs og Tillitze blev flere gårde og huse afbrændt, og det værste var, at ingen af disse mange og grove forbrydelser blev opklarede.

I slutningen af 1850 og i begyndelsen af 1851 tiltog forbrydelserne både i antal og grovhed og kulminerede foreløbig i mordet på den gamle staldkarl Jens Mathiasen den 25. januar 1851 på gården »Vorskov« ved Bandholm.

Befolkningen blev naturligvis mere og mere opskræmt, og usikkerheden bredte sig, da det syntes umuligt at få gerningsmændene uskadeliggjort.

Mand og mand imellem var man, selv om der ikke forelå direkte bevis, klar over, hvem i hvert fald hovedmanden var, men man savnede stadig en virkelig indsats fra myndighedernes side.

Efter den sidste bølge af forbrydelser var målet imidlertid fuldt, og på højeste sted bestemte man, at nu måtte alt sættes ind på at genoprette retssikkerheden, som efterhånden havde lidt betydelig skade. Det blev assessor ved Køben-

havns kriminal- og politiret Herman Rothe, som ved kgl. anordning af 15. februar 1851 blev udset til at genoprette lov og orden her i landsdelen. Assessor Rothe synes at have været en særdeles energisk, dygtig og retlinet politimand, og hans virksomhed på disse egne skuffede heller ikke de forventninger, man nærede til ham. Han fik som hjælpere tre københavnske politimænd, der forud havde været beskæftiget ved opklaringen af særlig vanskelige kriminalsager.

Det var navnlig mordet på staldkarlen fra »Vorskov«, at assessor Rothe og hans hjælpere skulle beskæftige sig med, men inden man nåede noget resultat i denne sag, indtraf den hidtil skrækkeligste forbrydelse, det firedobbelte mord i Stødby, Tillitze sogn, hvor gårdmand Jørgen Johansen og hans hustru Ane Andersdatter samt deres to tjenestepiger blev dræbt af ukendte gerningsmænd og gården brændt af. Det skete natten til 22. marts 1851.

Da naboerne ankom til brandstedet, undrede man sig over, at ingen af beboerne var at se, men snart blev man klar over, hvilken forfærdelig tildragelse der havde fundet sted. I ruinerne fandt man de forkullede og mishandlede lig af gårdmanden og hans kone og de to tjenestepiger Ane Margrethe Andersdatter og Ane Kristine Madsdatter.

Det følgende ligsyn gav det ikke uventede resultat, at der forelå en forbrydelse. Ligenes tilstand talte deres eget alvorlige sprog, og som yderligere bevis for en forbrydelse fandt man i brandtomten rester af kister og skabe, der tydeligt bar spor af at være åbnede med vold.

Det skal lige bemærkes, at denne beretning støtter sig på udskrift af selve sagen og på, hvad samtidige har berettet, bl. a. den daværende sognepræst for Dannemare og Tillitze menigheder R. Berg. Det var pastor Berg, der foretog begravelsen af de myrdede fra Stødby. De fire Kister var opstillede på en ryddet plads i midten af brandtomten, og her holdt pastor Berg en dybt alvorlig tale, der ikke mindst var rettet til de endnu ukendte gerningsmænd.

Da den foreløbige undersøgelse angående forbrydelsen i Stødby viste, at gerningsmændene måtte antages at være de samme, som havde forøvet de mange andre grove forbrydel-

ser her på Midtjylland, bestemtes det ved kgl. anordning af 7. april 1851, at assessor Rothe og borgmester i Nakskov, justitsråd Fasting, i forening skulle søge at opklare forbrydelserne.

Assessor Rothe, borgmester Fasting og deres hjælpere greb sagen an med stor energi, og det varede ikke længe før i hvert fald hovedmændene sad under lås og slå, ganske vist kun fængslede på mistanke, men det viste sig, at man ikke havde grebet forkert.

Hovedmanden var, hvad man længe havde haft mistanke om, Hans Jacob Mortensen, kaldet handskemageren, der var født i Rudkøbing den 3. september 1802. Han var nu gårdfæster i Klønge, Tillitze sogn, hvor han havde en af »Rudbjerggård«s bøndergårde i fæste. Handskemageren var gift med Ane Kathrine Jørgensdatter fra Landet sogn. Hun blev forøvrigt fængslet under sagen og viste sig at være næsten lige så forhærdet som manden. Familien havde tidligere boet på Stibanken i Ryde sogn, hvor adskillige, både mænd og kvinder, kom til at høste smertelige erfaringer af et for nært bekendtskab til handskemagerfamilien.

De øvrige mere fremtrædende bandemedlemmer var: Tømrer Mads Vignæs, der var 35 år gammel og havde bopæl på Stibanken, og broderen, husmand Anders Vignæs, 32 år gammel, fra Vridet ved Bandholm, skomager Morten Olsen Båd, Stibanken, og handskemagerens broder, husmand Christian Frederik Mortensen, der var 26 år gammel, boende i Vridet i samme hus som Anders Vignæs. Familien Vignæs stammede fra Østofte sogn. Endelig var blandt hovedmændene husmand Mads Heden, 58 år gammel og boende på Stibanken.

Borgmester Fasting havde kort før for egen regning haft handskemageren under anholdelse i anledning af de omtalte forbrydelser, men havde måttet lade ham løbe. Nu sad handskemageren igen i saksen og blev der.

Handskemageren, der tidligere havde haft sammenstød med retsvæsenet og havde pådraget sig et par mindre straffe, nægtede som sædvanlig, og det samme gjorde de andre. De stolede på, at det var rigtigt, hvad handskemageren så ofte

havde indskærpet dem, at når bare de blev ved med at nægte, var der ingen, som kunne dømme dem.

Det varede dog ikke længe før Mads Heden, der tilsyneladende var den mindst forhærdede, gav op og aflagde tilståelse om, at han havde været med ved mordet i Stødby, og samtidig angav han sine medskyldige.

Forinden denne tilståelse faldt, havde de fængsledes koner været i indgående forhør og havde afgivet fældende forklaringer. Mads Heden havde altid sat sig imod, at konerne blev indviet i forbrydelserne, for, som han sagde: »Fruentimmer er fruentimmer, de kan aldrig stå for en ret«. Hans frygt var således ikke helt ubegrundet.

Da handskemageren hørte, at Mads Heden havde tilstået, tilstod han omsider også, ikke blot sin andel i mordet i Stødby, men tillige en lang række andre forbrydelser, begåede i løbet af den sidste halve snes år. Han var den mest uforbeholdne, da han omsider fik munden på gled, måske ud fra den betragtning, at hans liv alligevel ikke stod til at redde. Handskemageren var den sidste, der tilstod; han ville være den sidste til at give op, ligesom kaptajnen, som er den sidste, der forlader den synkende skude.

Nu var der kommet hul på bylden og lavinen tog til at rulle, således at der tilsidst var 43 implicerede og fængslede i sagen, bl. a. som nævnt også handskemagerens kone.

Blandt de fængslede var mange af beboerne på Stibanken, og der er egentlig ikke meget at sige til, at stibankefolkene i mange år derefter havde et noget dårligt ry på sig. Det fortæller, at flere år efter denne sag var en mand fra Stibanken kommet en tur til Østlolland og fik der kørelejlighed. Ret naturligt kom de til at sludre sammen, og kuskens ville gerne vide, hvor hans passager var fra. Nu var stibankemanden så uforsigtig at fortælle, hvor han var fra, og det bragte antagelig et eller andet ubehageligt minde frem i kuskens erindring. I hvert fald blev vognen standset med et ryk, og manden fra Stibanken blev omgående lempet ned på vejen med bemærkningen: »Kan du så komme af«.

Det kan formentlig være af interesse at høre lidt nærmere om enkelte af bandens grovere bedrifter, for bl. a. derved at

få et lille indtryk af, med hvilken frækhed, brutalitet og råhed banden gik til værks, når den var ude på »forretning«.

Vi vælger først mordet i Stødby, der blev forøvet af handskemageren, Mads Heden, Mads Vignæs og Morten Olsen Båd, efter at Mads Vignæs et par dage før havde set lejlighed til at udspionere stedet og gøre sig bekendt med lokaliteterne. Det var selvfølgelig handskemageren, der udklækkede planen til denne forbrydelse, bl. a. fordi han vidste, at gårdmanden i Stødby, Jørgen Johansen, plejede at ligge inde med en del rede penge. Dengang var det jo ikke så almindeligt at opbevare sine penge i banker eller sparekasser; i stedet for gemte man dem bogstavelig på kistebunden. Iøvrigt oplystes det senere under sagen, at handskemageren og hans kone nogle år før havde lavet indbrud hos Jørgen Johansen og stjålet et efter de daværende forhold meget betydeligt beløb.

Den endelige plan blev udformet i handskemagerens hjem, og handskemageren havde erklæret, at gårdmanden og hans kone under alle omstændigheder skulle dræbes.

Ved midnatstid natten mellem den 21. og 22. marts 1851 samledes banden efter aftale ved gården i Stødby — det var en mørk og stormfuld nat. Morten Olsen Båd og Mads Vignæs var bevæbnet med økser, mens handskemageren medbragte et reb, han ville ikke anvende sine egne økser, da han, som han sagde, kunne vente besøg af politiet. Gennem et vindue skaffede banden sig adgang til bryggerset og videre til køkkenet, hvorfra der førte døre ind til såvel gårdmandsfolkene som de unge pigers soveværelser. Gårdmanden og hans kone var vågnet ved støjen, og det hørtes, at de talte sammen i soveværelset, men desuagtet fordelte bandens medlemmer koldblodigt rollerne mellem sig ude i køkkenet. Handskemageren sprængte døren ind til soveværelset, men her mødte han uventet modstand, idet Jørgen Johansen var stået op og huggede fra sig med sin sabel — han var gammel dragon og havde fået sit våben med hjem. Modstanden blev dog kun kort. Et par øksehug, ført af Mads Heden, sendte Johansen ind i evigheden. Man forsøgte at true hans kone til at fortælle, hvor pengene var gemt, men da hun var

standhaftig og intet ville oplyse, blev et reb kastet om halsen på hende, og hun blev rået og brutalt kvalt. Efter at begge lig var slængt op i sengene, blev kister og skabe brækket op. Udbyttet blev ca. 1200 rigsdaler, som forbryderne delte.

Handskemageren var åbenbart nu helt desperat, og han krævede, at også de unge piger skulle dræbes. Han blev heri ivrig støttet af Mads Heden, hvorimod de øvrige medlemmer af banden ikke var villige til at deltage i denne del af forbrydelsen, men handskemagerens magt over dem var så stor, at ingen for alvor vovede at modsige ham. Begge piger blev derefter dræbt ved næveslag og øksehug, og den ene blev tilmed stranguleret. Sovekamrene blev så fyldt med halm og en tændstik stukket til. Man håbede, at ilden ville udlette alle spor.

Det fremgår ikke af sagen, men berettes af samtidige, at det var meningen, at tjenestedrengen Hans Larsen, der sov i et kammer i en af udlængerne, også skulle have været ryddet af vejen. Den arme dreng var vågen og klar over, at der skete noget forfærdeligt, men han kunne ikke slippe uset ud. Et par af forbryderne kom ind i kammeret, men drengen havde sjælsstyrke nok til at ligge ganske stille, som om han sov, til trods for at han måtte høre på, hvorledes der blev rådslået om at dræbe ham. Han spillede sin rolle så godt, at forbryderne forlod ham uden at gøre ham noget, men med en bemærkning om, at »den røde hane«, d. v. s. ilden, nok skulle ordne resten. Det lykkedes dog drengen at slippe ud og løbe sin vej.

Vi vil nu høre lidt om en anden af bandens grove forbrydelser, mordet på staldkarl Jens Mathiasen, »Vorskov« ved Bandholm. Dette mord fandt sted lørdag aften den 25. januar 1851 og blev forøvet af handskemagerens broder Christian Frederik Mortensen og Anders Vignæs. Foranlediget af pengeforlegenhed og visse andre forhold var de to gerningsmænd kommet til at tale om, at det vist ville være let at stjæle staldkarlens penge. Man gik ud fra, at han lå inde med en del rede penge.

Planen blev efterhånden nærmere udformet og gik ud på, at man skulle kvæle staldkarlen og derefter hænge ham op

i et reb, således at det kunne få udseende af, at der forelå selvmord.

Den nævnte aften indfandt Mortensen og Vignæs sig så ved gården, da de havde erfaret, at alle folkene med undtagelse af staldkarlen skulle til dans hos en gårdmand i Haulykke. Anders Vignæs medbragte et stykke reb og en hammer, og det var også ham, der gik ind til staldkarlen, som var gået i seng. De havde tidligere tjent sammen og kendte således godt hinanden. Anders Vignæs prøvede først på at låne penge for derved at få lejlighed til at se, hvor pengene var gemt, men da hans forlangende om lån blev pure afslået, forsøgte han at kvæle den gamle mand, hvilket dog mislykkedes. Staldkarlen rev sig løs og greb efter sit gevær, der hang på væggen, men inden han fik gjort brug af sit våben, var han uskadelliggjort for bestandig ved nogle slag i hovedet med træsko og hammer. Udbyttet af den rå forbrydelse blev kun et ur, en kniv og en flaske brændevin.

Det var herefter gerningsmændenes mening at stikke ild på gården for at skjule forbrydelsen, men da det kom til stykket, kunne de ikke gøre alvor af det af hensyn til de mange kreaturer, som ville indebrænde. Et menneskeligt træk, der står i skærende modstrid til det brutale mord på en gammel arbejdskammerat.

Der er grund til at hæfte sig lidt nærmere ved denne forbrydelse, som efter alt at dømme blev forøvet på baggrund af krænket æresfølelse, hvis der ellers kan tales om ære i denne forbindelse. Handskemageren havde ingen god tro til Anders Vignæs og stolede ikke på ham, og af den årsag ville handskemageren heller ikke have ham med til et indbrud på Knuthenborg avlsgård nogen tid før mordet på staldkarlen. Anders Vignæs følte sig selvfølgelig krænket i højeste grad over en sådan grov tilsidesættelse, og besluttede derfor selv og uafhængigt af handskemageren at udføre en forbrydelse, hvorved han håbede at vinde sin herre og mesters tillid. Resultatet blev mordet på staldkarlen.

Iøvrigt synes det ikke, som om Anders Vignæs har spillet nogen særlig fremtrædende rolle i den direkte udførelse af de forskellige forbrydelser, men han blev i ikke ringe grad

brugt som anstifter og anviser, hvorved han opnåede økonomisk fordel af de andres forbrydelser. Han spillede således en ikke helt fin rolle.

For nogle år siden udkom en lille bog, der handler om Anders Vignæs' hustru Kirsten Johansdatter, som stammede fra Kældernæs. I bogen tegnes hun som en usædvanlig rank, retlinet og viljestærk kvinde, der egentlig står som en lysende skikkelse midt i den mørke hob af forbrydere, i hvis virksomhed hun ikke havde nogen del, og navnlig anede hun intet om sin mands andel. Bogen tegner også et noget andet billede af Anders Vignæs end det, vi tidligere har set, ganske vist fra tiden efter hans anholdelse. I bogen er optrykt en række breve fra ham til hans hustru, og efter disse kan det ikke fejle, at han under opholdet i arresten er gået i sig selv, således at han inden sin henrettelse opnåede fred både med sig selv og sin gud.

Foruden de her nævnte mord havde banden gjort sig skyldig i en uendelig række af andre forbrydelser. Saa godt som alle steder gik de til værks med utrolig frækhed og dristighed, sprængte døre og vinduer, stødte mure ind, og optrådte som regel brutalt overfor folkene på de steder, hvor forbrydelserne blev forøvet. Enhver modstand blev brudt ved trusler om mord og mishandlinger, men ikke alle steder nøjedes man med det. Flere gange anvendte banden den fremgangsmåde at stikke ild på et hus eller en gård, for så at stjæle på andre ejendomme, hvor folkene var løbet til ildebrand.

Dommen over denne usædvanlig hårdkogte forbryderbande blev afsagt den 5. August 1852 og var for nogle sålydende: »Thi kendes for ret: Hans Jacob Mortensen, kaldet handskemageren, Mads og Anders Vignæs og Christian Frederik Mortensen dømmes til at have deres liv forbrudt. De to førstnævnte at lægges på stejle og hjul, de to sidstnævntes hoveder at sættes på en stage«.

Mads Heden blev idømt tugthusarbejde på livstid. Morten Olsen Båd og handskemagerens kone var afgået ved døden under sagen og undslap således den jordiske retfærdighed. Af de øvrige tiltalte blev 14 idømt tugthusarbejde

fra 5 til 13 år. Resten fik mindre straffe fra forbedringshusarbejde i 2 år til fængsel på vand og brød. Som det vil ses, var retten slet ikke blødsøden, og det var der jo heller ikke megen grund til.

Dommen over de dødsdømte blev påanket til højesteret, men inden dens afgørelse faldt, havde handskemageren set lejlighed til at hænge sig i arresten. Også han undslap således den jordiske retfærdighed, og han var lige ved at få ret i sin gentagne påstand om, at man aldrig skulle få lejlighed til at dømme ham. For de øvrige dødsdømtes vedkommende blev dommen stadfæstet, men Christian Frederik Mortensen opnåede kort efter benådning mod kagstrygning og tugthusarbejde på livstid under streng bevogtning. Efter 16 års forløb opnåede han en endelig benådning og vendte tilbage til sit hjem og hustru i Vridet.

På Sølvbjergvej i Tillitze sogn blev Mads og Anders Vignæs henrettet med økse den 24. februar 1853 af skarpretter Schmidt fra Vordingborg i overværelse af en umådelig masse mennesker, som var strømmet til fra hele Lolland. Christian Frederik Mortensen måtte ufrivilligt overvære henrettelserne.

Et mørkt og dystert kapitel i den lollandske retsplejes historie fandt dermed sin afslutning.

Til nærmere forklaring om, hvad kagstrygning er, kan lige anføres, at denne straf bestod i, at en mandsperson, som var dømt til kagstrygning, blev bundet til en pæl, hvorefter en pisk eller svøbe fik lov til at »danse« på hans ryg til huden hang i laser. En barbarisk straffemåde, som forsvandt ved straffeloven af 1866.

Når assessor Rothe så hurtigt fik bugt med handskemageren og hans bande, skyldtes det ikke, at han var hård eller brutal. Intet var ham fjernere, selv om øvrigheden dengang havde ret til at bruge anderledes kraftige overtalelsesmidler end nu om dage.

Rothe var stærkt kristeligt indstillet. Da han efter sagens afslutning kom tilbage til København, udtalte han bl. a., at han følte det, som om han kom fra en gudstjeneste. Guds hånd havde under sagen været ham ganske åbenbar. Intet

havde han kunnet udrette, hvis ikke forsynet havde givet ham det rette i hænde, og det havde Gud gjort i godhed for de gode borgere for at fri dem fra ondskaben og af barmhertighed mod forbryderne, for at de ved straffen hernede muligen kunne omvende sig og undfly den evige fordømmelse. Rothe var af den tro, at ingen er sunket så dybt, at han er ganske forladt af sin skaber, og der vil altid være en påvirkelig plet i selv den mest forhærdede forbryders hjerte.

Assessor Rothe fortalte senere om måden, hvorpå han havde fået handskemageren til at tilstå. Da Mads Heden havde tilstået sin andel i forbrydelsen, bad han gennem assessor Rothe handskemageren holde et løfte, han i sin tid havde givet, et løfte, der gik ud på, at hvis hans kammerater tilstod, ville han også gøre det. Rothe viderebragte Mads Hedens henstilling til handskemageren, som derefter også tilstod. For første gang fik handskemageren lyst til at vise sig som en mand af redelighed.

Nu vil man spørge, hvad der kunne være årsagen til, at en så vidt forgrenet og næsten åbenlyst arbejdende forbryderbande kunne klare sig i så mange år uden at blive pågrebet og overbevist. Her er der flere ting, som spiller ind, navnlig det yderst fåtallige politi, der ofte lige fra øverst til nederst var uden fornøden uddannelse og ganske uskikket til at bestride en opgave som uskadelliggørelsen af en så hårdkogt bande som handskemageren og hans folk. Yderligere manglede det daværende politi selvfølgelig de arbejdsmidler, som politiet i vore dage har i hænde, f. eks. de specielt uddannede teknikere, telefon, radio, færdselsmidler, aviser m. m., og ikke mindst skortede det på samarbejde mellem de forskellige jurisdiktioner, idet mange by- og herredsfogder ikke holdt af fremmed indblanding, men helst ville klare sagerne selv.

En anden årsag var den daværende retspleje, som lagde al for stor vægt på tilståelser, i modsætning til vore dage, hvor der lægges den største vægt på beviset, med andre ord: Man søger at fremskaffe direkte bevis for, at forbryderen virkelig har begået den forbrydelse, han sigtes for og måske har tilstået, og ikke nøjes med tilståelsen alene.

En af forsvarerne i sagen, prokurator eller sagfører Winther, siger således i sit forsvarsindlæg bl. a.: »Der er ingen, som har gennemlæst og gennemgået denne vidtløftige og på grove forbrydelser så rige sag, der vil nægte, at det er en mangel ved vor retspleje, der har skabt 9/10 af de forbrydere, der under denne sag er tiltalt, og der har gjort 1/10 til så store forbrydere, som de er blevet. Det er ikke min tanke at fremføre nogen bebrejdelse mod nogen embedsmand, men det er til selve vor retspleje, jeg tilbagefører denne sørgelige virkning. Aldeles uden landpoliti og overlæsset med en mængde ofte uopsættelige forretninger kan politimesteren ikke i rette tid komme til fornøden kundskab om begåede forbrydelser, og han kan ikke siden ofre nogen samlet tid til forfølgelse. Er forholdene en enkelt gang så gunstige, at han kan anvende en samlet tid til en enkelt forbrydelses opklaring, og han får samlet en masse indicier eller beviser, at ingen kan nære tvivl om den tiltaltes brøde, finder man dog ikke beviset tilstrækkeligt, og de overordnede domstole frifinder. Dette er kun lidet opmuntrende for underdommerne, og man kan ikke fortænke dem i, at de ikke for at forfølge en justitssag sætter alle deres øvrige forretninger tilside. Når ikke en sådan mangel ved vor retspleje havde været, hvorledes skulle det da være muligt, at så mange og så store forbrydelser, som handskemageren i løbet af en snes år har begået, skulle være forblevet uopdaget. Således som de nu er oplyst, ser vi, at de er forøvet med en stor frækhed, og ofte må en masse indicier have været til stede, men disse indicier var ikke nok«.

Derefter udreder prokurator Winther, hvorledes handskemageren har haft en næsten djævelsk indflydelse på sine kammerater, og hvorledes han direkte eller indirekte har ført næsten alle disse over 40 tiltalte personer ind på forbryderbanen. Han udklækkede alle hovedmændene og flere til, og disse virkede igen som lærere i forbryderfaget.

Handskemageren nærede en fanatisk tro på og blev heri støttet af loven, at når han blot nægtede, ville han aldrig kunne dømmes, og denne tro bibragte han sine kammerater, hvorfor der ikke er stort at sige til, at det var vanskeligt

under de daværende forhold at afsløre en sådan bande, navnlig når retten ikke tog meget hensyn til beviset. Denne mangel på fornøden hensynstagen til beviset omtales vel ikke i sagens akter, bortset fra prokurator Winthers indlæg, men samtidige beretter en del i den retning. I årene forud for anholdelsen var handskemageren gentagne gange i politiets søgelys, og der blev foretaget ransagning i hans hjem. Der fandtes kasser fulde af yderst mistænkelige ting, men handskemageren klarede det med, at det var noget han havde købt på auktion. Tilsyneladende var der ingen, som gjorde sig den ulejlighed at efterprøve hans forklaring.

Det fortælles, at handskemageren under mordet i Stødby blev såret i hånden af et sabelhug. Han blev senere afhørt om, hvorledes han havde fået dette sår, og han forklarede, at det var fremkommet ved, at en hest havde bidt ham. Det slog man sig åbenbart til tåls med, skønt en læge vel meget let kunne have konstateret, at såret var bibragt med et skærende instrument.

En anden og meget væsentlig årsag til, at banden temmelig uhindret kunne udføre de mange forbrydelser, var befolkningens passivitet. Man var skrækslagen over de mange grove forbrydelser, men befolkningen blev efterhånden sløvet, da det syntes umuligt at uskadeliggøre forbryderne, og til sidst turde mange af frygt for hævn ikke give politiet oplysninger, og mange turde overhovedet ikke anmelde de forbrydelser, som de havde været udsat for. Derfor kom der også en strøm af anmeldelser, da banden endelig var uskadeliggjort.

Hvem var så denne handskemager, der havde opnået en så frygtelig indflydelse på sine medmennesker og formåede at jage skræk i en hel landsdels befolkning? Han var, som tidligere nævnt, født i Rudkøbing, men kom som ganske ung til Lolland. Boede en del år i Maribo og senere på Stibanken i Ryde sogn, men flyttede i 1840 til Klønge i Tillitze sogn, hvor han fæstede en gård under »Rudbjerggård«. Indtil for få år siden lå gården i Klønge i omtrent samme skikkelse, som da handskemageren beboede den. Handskemagernavnet har siden hængt ved gården, hvad de skiftende

ejere ikke alle har været lige glade for. Nu hedder den »Svanegården«.

Handskemageren beskrives som den fødte forbryder, og med nutidens udtryk må han vel have været en udpræget gangster. Han var snu og hensynsløs og i besiddelse af en frækhed, der grænsede til dumdristighed. Han var godt begavet, og hans udseende var ikke frastødende. Han har høflig og forekommende, en mester i at forestille sig og havde en utrolig evne til at beherske sig, havde altid svar på rede hånd. Til daglig færdedes han blandt sine bysbørn, som en pæn, lille bondemand, mens han om natten huserede som et vildt dyr.

Som bevis på hans hårde og ufølsomme sind kan nævnes følgende: For at prøve standhaftigheden i hans benægtelse med hensyn til mordet i Stødby, lod man ligene opgrave og henlagde dem i Tillitze kirke, hvor handskemageren blev bragt til stede og fik lejlighed til at se sine mishandlede ofre. Pastor Berg og assessor Rothe talte alvorligt og indtrængende til ham, men det rørte ikke handskemageren det mindste, og han var på stedet klar til at aflægge ed på sit ukendskab til mordet. Det var først senere, da assessor Rothe rørte ved hans æresfølelse, løftet om at indrømme, hvis hans kammerater tilstod, at han gav op.

Som bevis på enkelte af de andre bandemedlemmers noget usædvanlige mentalitet skal nævnes en udtalelse af Mads Vignæs, som efter en svogers anmodning havde brændt dennes hus af: »Jeg kunne da ikke godt nægte min svoger en sådan ringe tjeneste«. Vignæs havde fået en daler for denne bedrift.

Anders Vignæs, der dræbte staldkarlen på »Vorskov«, udtalte, at det efter hans mening ikke var nogen stor synd at tage livet af sådan en gammel karl, som alligevel ikke duede til noget.

Lidt anderledes så Mads Heden på det, da man undrede sig over, at han, som en ældre mand, ville deltage i ugerningen i Stødby. Han sagde: »Ja, det var en gruelig gerning, det er vist, man kan slet ikke kalde det kristeligt, det være langt fra«.

Efter domfældelsen af handskemagerbanden skrev nævnte pastor Berg følgende, som vist også kan have bud til menneskene af i dag. Pastor Berg spørger, hvad der er den egentlige årsag til de grufulde forbrydelser og svarer: »Mit svar er ikke tvivlsomt. Grunden må søges i mangel på sand kristelig kundskab og oplysning. Det er sørgeligt, men det er sandt. Vi præster ved, hvad børnene bringer med sig af kristendomskundskab fra hjemmet og skolen, når de antages til konfirmation. Det er kun lidet. Og efter konfirmationen bliver det mindre. De læser sjældent eller aldrig i Guds ord, taler ikke derom, tænker vel heller ikke derpå og nøjes med engang imellem at søge kirken. Gid dog de, som taler og skriver om almueskolens reform, vil betænke, at den skal være en kristelig folkeskole, og at, når sand kristendomskundskab fattes, så betyder de andre kundskaber, som man ellers driver på, lidet eller intet. Hvad nytter det, at børnene anvender så megen tid på at regne de vanskeligste stykker i hovedet, når de ikke lærer at udregne i hjertet, hvad der er deres sande fordel. Hvad nytter det at øve dem hver dag i gymnastik, når de ikke lærer at ængstes for at klatre og springe over Guds bud og befalinger. Det nytter ikke stort, at de får kundskab om fædrelandets historie og geografi, når de ikke ved at finde vejen til deres rette fædreland. »Kundskab er magt« råbes der, men man glemmer de ord, der følger efter nemlig: »Men sandhed er kundskab«, og sandheden er kun at finde hos Kristus. Det rette forhold til staten og vore medborgere beror dog på vort forhold til Gud, derfor begynder Luthers forklaring til hvert bud med de ord: »Vi skulle frygte og elske Gud«. Men vort forhold til Gud er religion, og vort forhold til faderen, formedelst sønnen, det er Kristi religion, og først når hans ord og ånd bliver levende i huse og skoler og gør sig gældende i rigssamlingen og i statsforfatningen, først da bliver vort fædreland, som er så modtageligt derfor, et frit og lykkeligt folk: »Herren er med eder, fordi I er med ham, men forlader I ham, skal han forlade eder««.

Jens Juel's Skovbog fra Tostrup (Christianssæde).

Træk af ældre Tidens Skovdrift.

Af O. G. Konradsen.

De store Herregaarde, der i Adelen's Guldalder anlagdes i Tiderne fra omkring Aar 1300 og op gennem Middelalderen, opstod i mange Tilfælde paa en tidligere Bondebys Grund og beholdt da som Regel dennes Navn. Begyndelsen var ofte een eller faa Gaarde i Byen, tilhørende en fremtrædende Person, der forstod at faa Tilliggendet til at vokse, og de voksende Gaarde ses at være opstaaede i en vis passende Afstand fra hverandre, hvilket svarede til, at de var bestemt til Sæde for Adelsmænd med Patronatsret over et eller flere af de omliggende Kirkesogne.

Helst synes Herregaardenes Beliggenhed valgt i Nærheden af Skov, saavidt mulig en større Skovstrækning, og Herremanden tiltog sig en særlig Ret over Skovene, selvom et vist Fællesskab med Godsets Bønder vedblivende maatte bestaa. Dette havde som bekendt sin Grund i landøkonomiske Forhold, navnlig Svinedriften, men Tilegnelsen af Skov hang sikkert ogsaa sammen med Lysten til Jagt og Sans for Herlighed og Romantik.

Da *Tostrupgaard* — nu *Christianssæde* — blev anlagt, vistnok 1353, har det store Skovomraade, der bredte sig norden om Egnen, sikkert spillet en afgørende Rolle. Og op

gennem Tiderne gives der af de skiftende Ejere stadig Vidnesbyrd, der tyder paa, at Skovene og disses Værdi har haft stor Betydning for Besiddelsen.

Det er ikke meget, vi ved om Gaardens Ejere i de Tider. Lige sønden for Gaarden i den sirlige, romanske *Tirsted Kirke*, der ligesom den nærliggende Vejleby Kirke var viet til Sct. Nacolaus, den hellige Biskop af Myra, »alle Søfarendes Hjelper«, staar paa den nordre Munkestensvæg: *Hennyngus Kabel*. Denne Henning Kabel, af mecklenborgske Slægt, der var Ejer af Nielstrup (Musse H.), skrives 1397 til Tostrup.

I 1390 nævnes *Peder Lauridsen*, boende i Tostrup, Grandonkel til Hr. *Niels Lauridsen*, der skrev sig til Tostrup 1439—45. Sidstnævnte var gift med en Datter af Henning Kabel. Niels L. førte en Skraabjælke i sit Vaaben — mon dette var et Symbol, der røber Interesse for Skovens Værdi? I disse Skove kunde hentes Egebjælker til Kirke og Borg.

Af senere Ejerslægter nævnes de bekendte: Lunge, Brahe, Lykke og Grubbe. Ved Giftermaal gaar Besiddelsen fra Lykkerne til Rigens Kansler *Eiler Grubbe* (d. 1585) til Lystrup (som han opførte 1579). Grubbeslægten har ogsaa ejet Gammelgaard, hvis Skov støder op til Tostrups. Eilers Søn, den senere Lensmand paa Ravnsborg og Halsted Kloster, *Jørgen G.*, fik Tostrup efter Faderens Død og efterfulgtes i Besiddelsen af sin Søn, *Christian G.*, der døde 1653.

Nabogaarden *Olstrup* var, før den blev forenet med Tostrup, et betydeligt Gods med Skovrettigheder. Det tilhørte i 1438 (?) Rigskansleren *Iven Foss*, kom siden til Slægterne Urne og Vasspyd til Olstrup, hvorefter Godset ved Giftermaal i 100 Aar var i Grubbernes Eje. Derefter ejedes det af Kansleren *Chr. Friis*, siden af dennes Søn og blev 1683 købt af Rigsdrosten *Joachim Gersdorff**) og forenet med Tostrup.

I det daværende Aageby Sogn laa desuden en Adelsgaard, *Opagergaard*, der en Tid (ca. 1500—1600) var i Eje af Slægten Sparre. Godset gik siden op i det forenede Tostrup-Olstrup. Opagergaard havde selv nær ved mindre Skove, men

*) J. Gersdorff bl. a. kendt fra Svenskekrigen og Københavns Forsvar.

bl. a. paa Grund af den større Afstand fra »de store Skove«, synes Godset at have haft ringere Vilkaar end de to Nabo-godser.

Ofte var der Trætte og Rettergang om Benyttelsen netop af Skovene, og de store Skovstrækninger kunde nok give Anledning til Vanskeligheder ved Bestemmelsen om Ejendomsskel og Skovbenyttelsen, hvad mange Tildragelser vidner om, ogsaa beskrevet flere Gange i tidligere Aarbøger for Historisk Samfund.

Almindingskov tilhørte tidligere Kongen, selvom alle og enhver maatte hugge deri, men ved Herregaardenes Opstaaen og Adelens stigende Vælde kom Striden om Skovbenyttelsen oftest til at staa mellem Herremænd og Bondeby eller mellem disse Parter indbyrdes. Kongens Ting maatte da ofte dømme.

Fra Aar 1462 den 13. Oktober foreligger saaledes en Landstingsdom angaaende Skellet mellem *Østofte*, *Skørringe* og *Tostrup* Skove.

Et Tingsvidne viser i 1475, at der ved »Oldingegang« blev sat Skel mellem *Opagergaard*, *Olstrup* og *Maribo Kloster*.

1505 fører *Torbern Jepsen Sparre* til *Opagergaard* Trætte med de *Toreby* Mænd om Skovrettigheder.

Under d. 7. Aug. 1591 tilskriver Kongen sin Lensmand, at man skal optage Syn over *Toreby* Skov og lade *Oldinge* dømme, om *Peder Grubbe* paa *Olstrup* har tilvendt sig for meget af Skoven.

Atter 1608—13 føres der for Landstinget og Kongens Retterting Sag om Retten til Dele af *Magleskov* eller *Slummerskov* mellem samme *Peder Grubbe* til *Olstrup* og *Fru Helvad Sparre* til *Opagergaard*, beskrevet af *Svend Jørgensen* i L.-F. H. S. Aarvog 1926.

Mærkeligt blandede Forhold synes at have været herskende. Saaledes fører ovennævnte *Jørgen Grubbe*, der ejede *Tostrup*, men som Lensmand boede paa *Halsted Kloster*, i 1623 Trætte med *Ejeren* af *Olstrup* om Ejendomsretten til *Eskemoseskov* under *Tostrup*, hvilken Skov antagelig maa have staaet paa den senere *Eskemosemark* (lige Nord for *Christianssæde*, nu *Statshuse*). Ligeledes trættes i 1647 *Eje-*

ren af Olstrup med Lensmanden *Erik Rosenkrantz* angaaende Toreby Skov, og samme Aar er der ogsaa Trætte mellem Herrerne til Tostrup og Lungholm om Ejendomsdele. Endnu i vor Tid hedder en af Olstrupmarkerne: *Lungholmparten*. — Ikke uden Grund kom Skoven ved Olstrupmarkerne til endnu den Dag i Dag at hedde *Trætteskov*. (Se L.-F. H. S. Aarg. 1923).

Der er i det foregaaende nævnt en Del Skovnavne, som ikke mere er almindelig kendt. Men mange af Navnene vil dog kendes endnu.

Hvor Skellet mellem Østofte, Skørringe og Tostrup Skove i sin Tid blev sat, er ikke bekendt, men mon man tager fejl, hvis man gætter paa de nuværende Sogneskel mod Østofte, samt som Grænse mellem Skørringe og Tostrups Skovparter paa en Linje omtrent dér, hvor den nuværende »Stationsvej« gaar, det vil sige den tidligere Grænse mellem *Halsted Klosters* og *Maribo Klosters Amter*.

Hvor længe Maribo Klosters Rettigheder varede, eller hvad de angik, foreligger der saavidt Forfatteren bekendt ikke noget nærmere om. Det skønnes at maatte have været en kortvarig Rettighed.

Det gamle Skel mellem de to Dele af Toreby Skove: Toreby Hestehave og Toreby Fællesskov ses endnu som en ret kraftig Jordvold (var ogsaa indtegnet paa Videnskaberne Selskabs Kort fra 1776).

Slummerskov er nu ryddet, ligesom megen anden Skov omkring Trætteskov og ved Baasehave, nærmere Storskoven. Disse Dele var dog efterhaanden gaaet over til Krat eller ikke sluttet Skov, hvilket ses paa C. D. F. Reventlows Udskiftningskort, der nu hænger paa Reventlowsmuseet.

Vi har her faaet et Indblik i Middelalderens Skovdrift med Svin paa Olden og med Heste og Kreaturer, Faar og Geder paa Græsning mellem Træerne, Hegningshugst og Brændesankning. Vi ser tydeligt, hvorledes Retstræterne knytter sig til Dele af det Skovomraade, der ligger nærmest Byerne og de opstaaede Gaarde; det har mest drejet sig om Skovparter, der afgav Græsning mellem spredte Træer. Den kompakte Kerne af det store Skovkompleks synes ikke at

have været nær saa efterspurgt. Efterhaanden trænger man sig dog længere og længere ind paa den store Skov. Men Benyttelsesretten til Skovgrunden var det vigtigste, det særlig attraaværdige.

Skovrydningen fortsattes nu, navnlig ved Herregaardenes Vækst. Efter Enevældens Indførelse 1660 begyndte Kronen at føle stærkere Ansvar overfor Skovenes Tarv. Den 20. Oktober 1670 udstedtes en »Forordning og Skovordinance i Danmark«, hvis fleste Bestemmelser gælder Kronens egne Skove, men ogsaa indeholder følgende almindelige Bestemmelse: »Alle Ejere, af hvad Stand og Vilkaar de ere, skulle dyrke og opelske deres Skove og Skovparter med Under- og Overskov«. Man begynder altsaa nu mere at bekymre sig om selve Træernes Værdi, dog gjaldt stadig Hensynet til Bevarelsen af Oldentræer for Svinedriften.

Det kan ogsaa formodes, at Tostrups Egeskove har spillet en Rolle med Henblik paa Skibsbygning, naar først Danmarks Riges Drost, Hr. *Joachim Gersdorff* paa Svenskekrigens Tid, dernæst i 1669 Generalpostmester og Admiralitetsraad *Poul Klingenberg* købte Godset sammen med Olstrup, og naar atter i 1686 den praktiske Statsmand og Administrator, Præsident i Commercekollegiet, senere Admiral og Gehejmerraad Hr. *Jens Juel* overtog disse Godser. Det var ham, der byggede Slottet, det nuværende Christianssæde. Hans Broder, Søhelten *Niels Juel*, havde i 1678 købt Valdemar Slot paa Taasinge.

Tostrup Skove har sandsynligvis været kendt for sine mange Egetræer. Muligvis er man blevet noget skuffet over disses Kvalitet. Som vi om lidt skal se, var mange af Egene hule og frønnede, og den stive Lerjord gav ikke saa stærk eller hurtig Genvækst som ønskeligt. Meget Planke- og Krumtræ skal de dog nok have kunnet give, omend ikke af det største og mest eftertragtede. Saaledes figurerer Christianssæde Skove slet ikke i Fortegnelsen af 1808 over de »Patriotiske Tilbud« til Søetaten, hvori bl. a. findes Nabogodserne Knuthenborg, Gammelgaard og Halstedkloster, samt flere andre lollandske Godser (se A. Oppermann: Dansk Skovforenings Tidsskrift 1926). Skovfoged Baad,

Christianssæde, (Skovf. fra 1901—1953) har dog meddelt mig at have set Ege, der fra gammel Tid var stemplede med Nr., saa man har maaske nok tænkt over Sagen.

Nævnte Forordning af 1670 giver ogsaa Regler for Hugst og Kultur i Kronens Skove, blandt andet om, at Olden- og Gavntræer ikke maa stævnes, at al Hugst skal falde mellem 12. Sept. og 12. Marts, at Udvisning skal foregaa i Skovopsynets Nærværelse, at de udviste Træer skal stemples ved Roden, og at der skal føres nøjagtig Bog over det udviste. En ny og udvidet Forordning kommer i 1680. Sikkert er det til Efterretning af disse Regler for Kronens Skove, at nævnte Jens Juel for sine egne Skove indretter en:

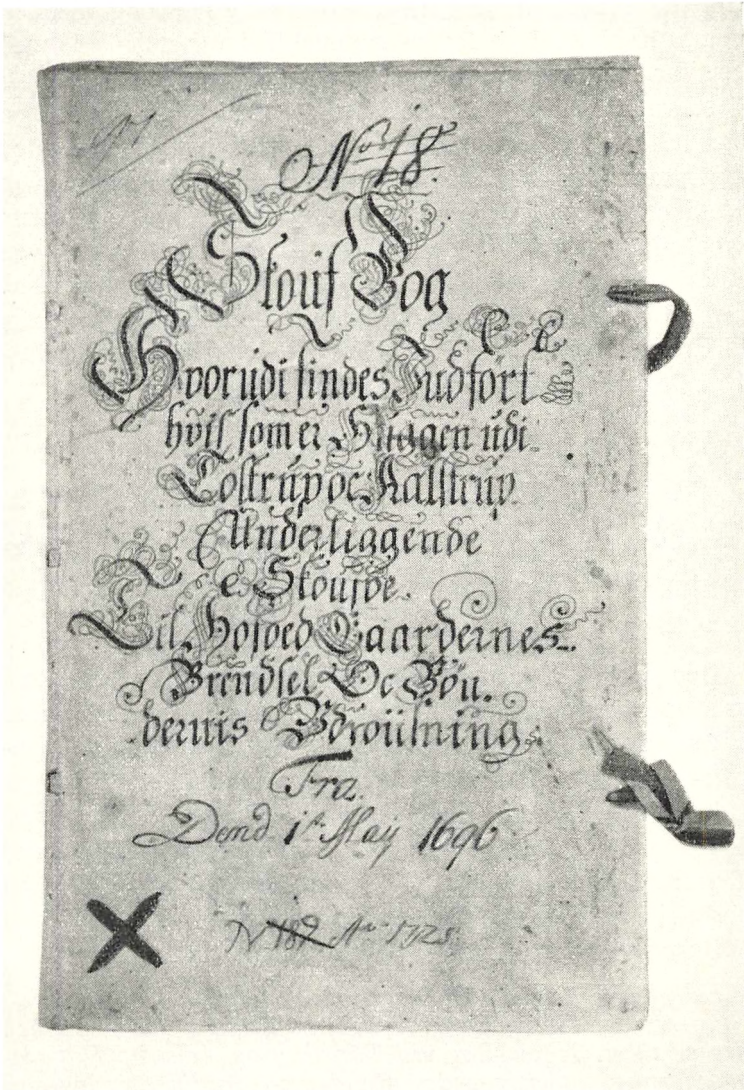
Skouf=Bog

Hvorudi findes indført, som er Huggen
udi Toftrup og Kallstrup underliggende Skoufue — til Hofved-
Gaardenes Bændsel oc Bøndernes Udvisning
fra dend 1ste May 1696.

Denne Bog fandtes i Pederstrup-Christianssædes Skovarkiv paa Søgaard, og befinder sig nu, særdeles velbevaret, i Reventlowmuseet paa Pederstrup. Den er indbundet i Pergament. Bogens Indhold giver et godt Indblik i Distriktets Udvisning af Brænde og Gavntræ til Redskabs- og Bygningsbrug og tildels ogsaa et Indtryk af Skovbevoksningernes Tilstand og Behandling. — Vi skal her give nogle Uddrag derfra og se nærmere paa Forholdene.

Bogen indledes med flg. Bestemmelse:

Udi denne Bog ere Et Hundrede, Tredufve — og tow — Numererede, Igennemdragne og forseglede blader, som jeg herved til en Schouf-Bog ved Thostrup og Aalstrup Hofwedgaarder og underliggendes Bøndergods ordinerer, hvorudi min nuværende Fuldmægtige paa Thostrup Thomas Thomsøn og hans Efterkomne Forvaltere derudi stedse skal indføre alt hvis —: Efter Ordre: — Udi alle bemelte Bønderes og Godsets Skoufs Parter efter dennes Dags Dato hugget bliver lidet eller meget og herudi Specificere, hvor, til hvad Nytte og brug hugges ... og hver gang noget i saa maader (dog intet uden miin eller vedkommendes skriftlige Ordre

Skovbogens Pergamentbind.

og Befaling) hugget bliver, og straks samme Dag i denne Bog det at indfører. Schulde ellers nogen u-loftig Schoufshug befindes, og af Schouføberen eller Schouffogeden meldes da det efter derom (iflg.) Hans Mayst.s Low og forordning at omgaas, tiltales og handles, som forsvarligh kand være, og

ej i nogen maade at skjule og for hver gang noget i Skoufven efter Ordre, og ellers i ander maader for u-lovlig hugges, til-dømmes, eller derfor aftinges, Skald Fuldmægtigen, Birke-Dommeren sambt tvende Mænd som kan Læse og Schrifve af Bønderne paa Godset, Deres naufnæ indesttegnet, at det som sin rigtighed i alle maader haver som under tilbørlig Straf, uden nogen Forsømmelse skal, og bør efterkommes. Datum Kjøbenhafn dend 1 May Anno 1696.

J. Juell.

Og hvad skrev man saa ind i Bogen? Her er nogle Eksempler:

Anno 1696, den 22. May: Er efter Hans Excellence Miin højbaarne Herres Hr. Geheime-Raad Hr. Jens Juells Ordre af d. 16 May udseet ... till faufne veed 16 faufne dobbelt og 44 faufne engell veed, nemblig:

Udi Langet Vester Schouff
Bøgger 20 Støcker

Den 27. do.

Udseet samme Steds
Bøgger 2 Støcker

Til Bekræftning under voriis Hender.

Datum Thaastrup dend 22. og 27. May Anno 1696.

Thomas Thomassøn.

*Hans Johanssøns
Nafn H. S.*

Skriveren har her skrevet Hans Johansens Navn tværs over *H. S.*, som Underskriveren selv har sat. Han har ikke selv kunnet skrive hele sit Navn.

Anno 1696 dend 22. May

Efter hans Exel. Højbaarne Heres Ordre af Dato 9. May 96 udvist og Taxeret til Forpagteren Tomes Thomesen paa Thaastrup til hans Iildebrendselss fornødenhed efter hans forvaltningscontract: til Thaastrup og Aalstrup som følger:

Udi Holterne gamele hull og Tophollne Æge og Bøge Træer til Thaastrup

Egger 8 Støcker
Bøgger 4 Støcker

Til Aalstrup samme Daug udseet paa Taarrebye Skouf:

Egger 7 Støcker

Tilsammen Taxeret for — 150 Læs.

Samme Underskrifter, dog har her Hans Johansøn skrevet først, da det er Th. Th., der skal have Brændet, og til yderligere Bekræftelse findes her desuden flere Underskrifter, mere eller mindre tydelige:

Jacob Jacobsen.

Hans Pedersen.

19 Træer har her altsaa givet 150 Læs, hvilket er 7 à 8 Læs pr. Træ, altsaa nogle anelige Træer, selvom Læssene dengang har været meget smaa i Forhold til vore Dages Læs. Man maa tage disse Skoves lerede Føre uden Veje i Betragtning.

Sidst paa Aaret er Haandskrifterne og Stavemaaden blevet bedre; det synes som man har faaet en anden Skriver, men der er stadig de samme Underskrifter.

Anno 1696, dend 30 December have vi underskrevne efter hans Excellence Hr. Geheime Raad Baron & Ridder, Hr. Jens Juells voris høje Herres Ordre udset til Forvalter Thomas Tomassen, hans Ildebrendels sidste termin som skal være efter hans Contract Brendeveed 150 Læs hvor til blef udset udi Holterne til Taastrups fornødenhed

Een gammel Eegestab paa fælleskoven	8 Læs
Een gammel Bøgestap sammesteds udi Holterne	4 —
Een gammel Bøgestab	6 —
Een Eeg	20 —
Een gammel ditto	6 —
Een gammel ditto	30 —
Een ditto	10 —
Een bøg	16 —
Een gammel Bøgestab	4 —
Een gammel Eegestab	6 —

Til Aalstrups fornødenhed brendeveed er udvist paa Taarebye Schou

Een tør Egestap	4 Læs
Een tør ditto	6 —

O. s. v.

Foreskrefne udvisnings brendeveed haver vii Taxcerit till rigtig nøje som skeep kunde, hvilket til dend summa beløber 150 Læs som med voris hendes underskrift bekræftes & videre til staar hvis det nødig eragtes

Anno 1697. Den 13. Jan. er efter hans Excellences ... Ordre udsat til faune Ved paa Langets Vesteryhou til enchel faune 60 faune, nemlig: Bøgger..... 24 Stycker.

Samme Dag udses til »*Hr. Hans Hammer i Rubelycke**) paa »V. Schiørringe fælleschou« Ildebrændsel: 1 gl. Egestab å 8 Læs og til Hjultømmer 2 smaa Bøge m. m.

Under samme Dato er endvidere udvist til »hans Excellencis Bønder«

Wester Schiørringe:

Peder Rus & Christen Tomasen gl. Egestab	1 — 6 Læs
Hans Tost & Ib Pedersen	1 — 6 —
Heven Jensen & Peder Skomager	
Niels Rus & Hans Griis	
Maties Ibsen og Josef Urtegaardsmand	

O. S. V.

Som det ses, maa to, undertiden tre, dele en gl. Egestab paa 6 Læs, hvilket er den angivne Norm for en Brændudvisning. Udvisningen gælder baade Bønder og »Husmænde«. Blandt Navnene genkendes flere, der eksisterer den Dag i Dag paa Egnen.

Under denne Udvisning er der en særlig interessant:

Bønderne i Østerschiørringe, udset og stemplet paa deris egen schou, nemlig ... udset til bemeldte Sex Eiendomsbønder ... er i østre Skiørringe Len, udi deris Indlugte Eenermercke, Trættholterne kaldet, som de til Hjultømmer behøvede:

Riisbøger, store til et Læs udi.

Det synes, som om der ogsaa her har været en — senere ryddet — »Trætteskov«.

Der udvistes ialt til Bønderne d. 13. Jan. 1697 — uden Angivelse om det er Eg eller Bøg:

i Vester Skjørringe	10 Stk. 42 Læs
- Øster —	3 — 6 —
- — do. Len (Selvejere)	6 — 35 —
- Brandstrup	8 — 24 —

*) Sognepræsten.

i Tirsted	12 Stk.	36 Læs
- Langet	10 —	30 —
- Nebbelunde	2 —	6 —
- Vejleby	26 —	78 —
- Aageby (Aagebye)	4 —	12 —
- Kortrup (Koertrup)	4 —	12 —
- Opager (Opagger)	8 —	24 —
- Nørbølle	12 —	36 —
- Taareby	12 —	36 —
- Skodsebølle (Schotzebølle)	12 —	36 —
Ialt	129 —	413 —

Bortset fra Udvisningen til Selvejerbønderne nævnes det ikke, fra hvilke Skove Træet er udvist. Hver By har vel faaet Træer fra de for hver nærliggende Skove, maaske udelukkende gamle Overdrevstræer o. lign.

D. 15. Juli 1697 udvises i Holterne:

1 afblæst Egegren, takseret til	3 Læs
1 gammel raadden Eg, »som toppen var afblæst, sat for«	10 —
1 gl. Eg	30 —

Da der i de Tider jo ikke fandtes Naaletræ i Skovene, maatte der til Husbygning ogsaa bruges Løvtræ. Saaledes udvises der d. 27. Sept. 13 unge Risbøge til »Spæretæer« paa en Gaard i Nørbølle »til Hjælp at ophugge 8 Spænder Huus, som af hans Stuehuus var nedfalden«. Det synes at være til den Hans Johansen, der som Tillidsmand er Medunderskriver paa en Del af Udvisningerne.

Af Skovnavne træffer man iøvrigt paa følgende i Udvisningsbogen:

Langet Fællesskov (muligvis nuværende L. Haver), Langet Vesterskov, Holterne, Taareby Skov (Fællesskov), Taareby Hestehave, Vester Skjørringe Fællesskov (antagelig Del af nuværende Gl. og Ny Fredskov), Aalskoven (ved Aalstrup, nu ryddet), Koroden (Koærundet), Indtægten, Opager-skov (ryddet), Bøndermose (i Skjørringe Skov, muligvis nu Nørremose), Waldemarstoft (kan Forfatteren ikke stedfæste).

1697. D. 20. Okt. Efter Sognepræsten Hr. *Hans Hammers* »skriftlige og mundtlige begiering, at ville hafve udvisning

»Den snoede Eg« i Korod, falden vistnok 1884. Rester ses endnu. En Bøg i Forgrunden, Flere i Baggrunden med indblandede Ege.

af Skoufvne til hans Huuses Ildebrændsels fornødenhed« blev der udvist til ham »paa Fællesschoufvne« ved Tørve-mosen i Vesterskjørringe Skov 2 gl. Ege paa henholdsvis 10 og 8 Læs samt d. 29. Nov. yderligere »i Benefit Skouf.« yderligere 28 Læs, ialt 46 Læs. Og naar det regner paa Præsten, drypper det paa Degnen: Degnen Matthias Bergen »be-kommer« som sædvanligt »til Ildebrændsel at nyde 1 gl. top-thollen Ege Stomp« paa — 6 Læs.

»Paa Taarebye« Skov og Hestehave ved »udsiderne her og der, hvor ingen Skoufsshade vare« blev udvist 4 smaa Ege til Brug om »Abelhaufven« ved Aalstrup.

Det synes, som der er kommet en ny Forvalter paa Gaar-den fra 1. Maj 1697. Thomas Thomassøn er ikke længere Underskriver paa Udvisningerne, nu er det Hans Jensen. Men paa Udvisningerne til Gejstligheden er der aldrig Underskrift, og det er der senere heller ikke fra December 1697 indtil Juli 1698. Da begynder Underskrifterne igen, saaledes som Ejeren havde forlangt. Det synes, som om det nu bliver indskærpet efter en midlertidig Slendrian.

I en Udvisning nævnes: *Birkefogden Jacob Jacobsen* i Brandstrup. Ellers figurerer denne Person ikke i Bogen.

D. 7. Februar 1698 udvises til Hs. Excellences Husholdning i København »saameget som til 50 faufne brende bølge-ved kunne beløbe. Der er udvist og stemplet af Forvalteren Niels Jensen udi Skyttens Hans Johansons og Skouffogedens Hans Hvids Nærværelse fra d. 8de Februa-j 1698, da udvis-ningen schede indtil d. 1. Martii nest efter, samme ved er huggen og nedført til Bandholmb, nemlig ...« (her nævnes 16 Træer med Indhold ialt 50 Favne).

Træet blev opskovet og kørt til Bandholm i Ægt af Godsets Bønder, idet hver By fik sit Antal Favne at svare til indtil Afskibningen.

I Bogen findes ogsaa indført Afskrift af Ordreskrivelser til Skovbetjenten.

Endvidere anføres: »A^o 1698 d. 18/6 Olluf Ollufsen Husmand i Tofte ... hans hues ... er meget brøstfældig, og hand hafver ej raad til self at købe hvad dertil behøfves, Dae paa det at hand kan blifve ved hueset og self hielpe det

til rette, Er hannem forundt herpaa Gaarden eet støche 12 alens fyrtræ og eet lidet støche 4re skaaren ægetræ til een stolpe og hafner i at lade hannem bekomme af hosbondens schouf til 4re Sparetræer nemblig 4re unge smaa Aufven bøger ved en udsiide, hvor det uden schaufschade kand være«.

»D. 21/6 Jens Sørensens iboende gaard i Tiersted Da paa det at huusene ej skal nedfalde og blifve øde — Tillades bemelte Jens Søfrensen i Tiersted at hand maa bekomme til 3 bielcher og 2de Sparetræer — 7 stk. unge Riisbøger, hvor de uden schoufsschade kand hugges, af de som ingen olden bær, at han dem kand i denne hans ledige tiid hiembfører og begynde at bygge med. Legter forskaffer hand sig self og tilsee wiche derefter at hand setter det paa hans iboende gaard og ej til anden brug anvende eller forøder ...«

»*Hans Johansen* i Langet Skoufrider og skytte ... (anmelder til Protokollen) at have udvist ... Da har jeg paa min høje Herres ... Vegne belofved samme (d. v. s. Haagen Nielsen fra Østofte) til hielp af Skoufven til 12 Stk. Spartræer og 4 tylter legter som i haven til ham at udviise, nemblig til Spartræer af de mindste unge aufnbøger 12 Stk. og til legter elletræer, skulde ingen ælle som store dertil findes, Da grene af aufnbøger ved udsiderne i Taarbye shauf eller paa vester schauf uden nogen Schaufs skade, maa efter denne Dag aldellis indted hugges i ringeste maade, Hvilket saaledes til efterretning; jeg befaler Eder Gud Allermægtigst

Man tog højtideligt paa Sagen, ikke alene omsorgsfuldt.

Som det ses, er man mere og mere paapasselig med Hensyn til Opvæksten. De mindre Træer til Spær og Lægter tages i Udkanterne, hvor de kan tages uden »Skovskade«. — Fortrinsvis tages unge Avnbøge og Rødælle, som af Naturen har den rankeste Vækst. Bemærkelsesværdig er Antegningen af 1 Fyr til Spær. Skulde det virkelig være en Rest fra Skovenes Fyrreperiode fra før Egeperioden? Utænkeligt er det vel ikke, selvom Forfatteren ikke tror, at Egnen her med den stive Lerjord har haft en særlig kraftig eller langvarig Fyrreperiode. Men netop derfor en lille Rest.

Ganske vist staar der om dette Stykke 12 alens Fyr, at det er »forundt ham her paa Gaarden«, saa dette kan jo henlede Tanken paa, at det er et Stykke, der tidligere er indkøbt til Gaardens Brug af indført Træ.

Og der udvises videre paa lignende Maade.

Til Bønderne. 18. og 19. Dec. 1697:		
Vester Skjørringe	10 Stk.	60 Læs
Tofte	2 —	8 —
Brandstrup	4 —	24 —
Aaserup	2 —	8 —
Tirsted	6 —	24 —
Tostrup Møller	1 —	3 —
Urtegaardsmanden til Tostrup Have	1 —	4 —
40 Husmænd (»de Ejendoms undtagne«		
— »til at brænde)	40 —	20 —
(»tvende var ret store paa 4 Læs«).		
Viet	1 —	6 —
Nebbelunde	2 —	6 —
Vejleby	26 —	157 —
Langet (heraf 2 Husmænd)	12 —	44 —
Sørup	1 —	10 —
Aageby	3 —	9 —
Kortrup	4 —	24 —
Opager	8 —	42 —
Nøbbølle	11 —	51 —
Taareby	13 —	43 —
Skodsebølle	11 —	42 —
Askø	1 —	2 —
8 Husmænd	8 —	8 —
	<hr/>	
	167 Stk.	595 Læs

Lignende Udvisning faar Bønderne hver Vinter.

For at faa et Indtryk af, hvor meget et Aars Udvisning beløb sig til, er Udvisningens Størrelse nedenfor opgjort for to Aar:

	I Aaret fra 1/5 1696—30/4 1697	fra 1/5 1697—30/4 1698
»Gl.« Ege	103 Stk. = 680 Læs	159 Stk. = 820 Læs
»Gl.« Bøge	10 — = 75 —	9 — = 52 —
friske Bøge	46 — = 126 Favne	16 — = 50 Favne
unge Ege	0 — = 0 Læs	15 — = 5 —
unge Bøge	4 — = 2 —	33 — = 10 —
til Præsten (uden Stykangivelse)		= 3 —

Ansættes 1 Favne til 2 Læs, giver det ca. 1000 Læs aarligt, og sættes atter et Læs til 1 Kubikmeter (m³), bliver det ca. 1000 m³ aarligt. Det er maaske højt regnet, da et Læs næppe har været stort. Til Sammenligning med Nutiden kan nævnes, at 200 Aar senere sattes den planmæssige Hugst til ca. 7000 m³ aarligt.

De friske Bøge, der udvistes, var gennemsnitlig paa 3 Favne (ca. 7 rm) pr. Stk. Den største, friske Bøg, var paa 5 Fv. (ca. 12 rm), den mindste paa $1\frac{1}{2}$ Fv. (ca. $3\frac{1}{2}$ rm).

De mindre Træer af Eg, Bøg og Avnbøg til Gavnbrug var fra $\frac{1}{4}$ til 1 Læs pr. Stk., gennemsnitlig ca. $\frac{1}{3}$ Læs, eller efter vor skønmæssige Beregning $0,16$ m³ pr. Stk., svarende til et lille Stk. Tømmer eller et almindeligt Spær.

Men Hovedmængden af Forbruget var gamle, som det af Beskrivelserne ses, tildels udgaaede og frønnede Træer. »Topholdne« siges der om mange deraf, det er antagelig tophørre. — Forfatteren kan ikke finde Udtrykket i den danske Ordbog.

De »gl.« Ege og Bøge — som det ses flest Ege, der har holdt længst fra »Egeblanding-Skovens« Tid — var gennemgaaende større Træer paa 5 til 7 Læs pr. Stk.

I August 1698 anføres:

Eftersom Jens Lauritzen Møller i Tostrup Mølle behøver til en ny Trappe op til Møllen og indvendig Reparation, og han selv skal udføre Arbejdet, saa har jeg dertil udvist ham en Avnbøg i Skørringe Skov ved en Udside.

I November samme Aar:

Udvises til Forvalteren og Hollænderen paa Tostrup i »Koerudet« (Korod): 9 »tophollene«, raadne og gamle Egetræer og Stammer, tilsammen 96 Læs, samt 4 Avnbøge, hver paa 1 Læs.

Se, det var anselige Ege, maaske svarende til »Rytterknægten«, der staar der endnu, og »den snoede Eg«, hvis Rester ses endnu paa Jorden, samt »Baggesens Eg«, der forsvandt i forrige Aarhundrede, og »Adam«, der faldt i 1941.

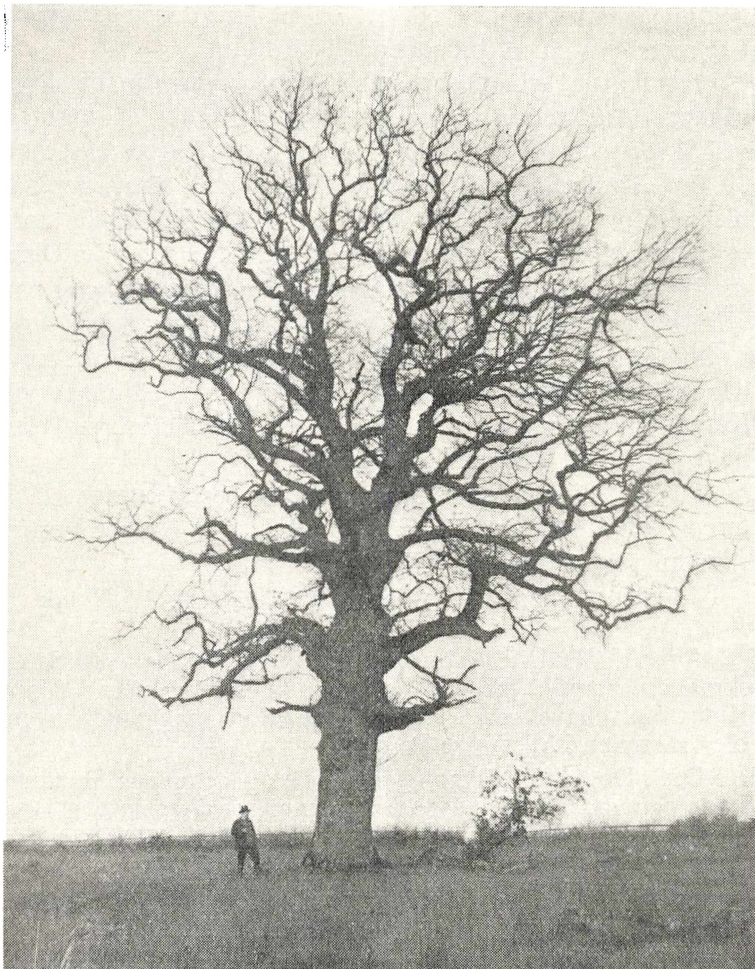
Sognepræsten Hr. Hans Hammer i Rubbeløkke faar den 31. Okt. 1698 udvist 3 gamle, »tophollene« Ege, ialt 36 Læs, og atter i December 4 do., ialt 34 Læs, til »Ildebrændsels Fornødenhed«.

I Marts 1699 udvises til Tostrup Gaards Bønder til Gærdstaver i Hovgærderne omkring Gaarden. Til deres egne Gærder blev »snidt« af Træerne i Skørringe Skov af de unge Risbøge, hvor de »stoed tychest«. Her var altsaa i saa tidlige Tider planmæssig Udhugning (Tynding).

*»Rytterknægten«, gl. Eg i Korod. Havde i 1918 en Omkreds i Brysthøjde af 6 Meter.
Er sikkert mindst 500 Aar, altsaa »født« omkr. Aar 1450 og over
200 Aar gl. paa Skovbogens Tid.*

Samme Dag blev »paa« Taareby Skov i Hans Skyttes, Hans Ruuses i Østerskjørringe og Jacob Andersen i Vejleby »deres overværelse« ... til samtlige Vejleby Mænd til Ildebrændsel udvist gamle »tophollene og forraadnede« Ege samt Hjultømmer, hver til 2de Hjul af de unge Risbøge, hvor de stod tykkest »uden nogen Skovskade«. Siden fortsattes med Udvisning til Vester Skjørringes Mænd.

»Nørremose-Egen«. Maalte i 1928 4,2 Meter i Omkreds i Brysthøjde. Vel nok nu 250 à 300 Aar gl. og antagelig opelsket paa Skovbogens Tid.

Mændene i Langet havde hver sin Skovhave (jvnf. Skovens senere Navn: Langet Haver). Men ogsaa her kontrolleredes Udvisningen til Langets Bymænd, hver i deres Skovskifte »til at forfærdige deris Gaarder med og Vogn Reedschab«.

Dateret København, d. 25. Marts og d. 15. April 1699 gaar Ordre til Tostrup om »nest frembfarens« (snarest) at hugge 90 Fv. Brænde, nemlig til Hs. Excellenses egen Hof-

holdnings Fornødenhed 50 Fv. og til Hr. Baron *Christian Güldencrones* Huses Indebrændsel 40 Fv.

Brændet til Privatforbruget i København var de foregaaende Aar hugget i Langet Vesterskov, der er nærmest ved Skibevejen til Bandholm. I denne Skov hugges ogsaa nu 39 Fv. »Desforuden var liggende udi samme Skov, der var bleven tilovers af forleden Aars ... udviste Favneved, store og smaa »Køfler (Kævler) er 10 Stk., takseret til 9 Fv. Disse 48 Fv., »som det ungefær er taxerit for«. Resten hugges paa »Friisborg« (mellem Skytteskov og Skjørringe Skov) samt i »Mangelholt«. Dette er antagelig den Del af Gl. Fredskov, der siden benævnes *Magleholt*, mulig oprindelig Navnet paa Kernen i Gl. Fredskov. Ejerens eget Brændeforbrug blev hugget af friskt Træ, maa man antage.

At der stadig var store Træer i Skoven ses af, at der i Holterne i 1698 omblæste en Eg paa 30 Læs. I Langet Vesterskov hugges en Bøg paa 8 Fv. (ca. 20 rm).

I Langet nævnes en Skovfoged Hans Rasmussen Hviid.

»Anno 1700 d. 7. February: Er udvist til 2de nye »Saugkraager« (antgl. Savlad) at skære Tømmer paa, i Hans Hiøgs Kalvehave paa V. Skjørringe Mark bag Studehaven, blev stemplet 6 Stk. unge Risege«.

»D. 8. Do. — Til Bygningen udvist og stemplet i Skyttens, Ladefogdens, Christen Hansen i Brandstrup og Jørgen Boesens i Vejleby Overværelse udi Aalskov ved Aalstrup af de topholne Ege 15 Stk.«

»Udi Skørringeskov norden for Bøndermarken 7 gl. Ege. Bag Studehaven i samme Skov 8 smaa Ege«.

»D. 24. Martii. Er endnu udvist og stemplet til Bygnings-tømmer at skære i Hans Skyttes Hosværelse.« ... »Bag Waldemars Tofte 1 Eg.«

»D. 15. April. Udvist i Langets Haver, nemlig udi Hans Jensens Vænge, som kaldes Koerrud 2 Ege, i Jørgen Christensens Vænge, som kaldes Vesterrud 1 Eg, i det Vænge, som kaldes Stammetyk (dette Navn brugtes op til vor Tid) 2 Ege, udi Christen Hvids Østrehave 3 Ege, i Rasmus Degns Nørrehave 6 Ege, endnu i en anden Have, som ligger til bemeldte Rs. Degns Gaard, kaldet »Eeger«, 7 Ege, summa 21 Ege.«

Anno 1700 bekom Præsten i Rubbeløkke Magister *Chri-*

*stian Kaalund**) sin Brænderation, mest i gammel, tør, top-hollen Egetræ, dels »1 gl. Raaden Eeg«.

Samme Aar udvises til Rasmus Pedersen, »som antog det øde Hus, som staar v. Skjørringe By, som den gl. Baldzer Povlsen i mange Aar har iboet og fradøde, hvilket Hus, bestaaende af 6 Fag fornævnte Rasmus Pedersen, altsammen paa hans egen Bekostning af ny skal opbygge og forfærdige, hvortil han fornævnte Egetræ har bekommet, saavel som 2de smaa unge Risbøge til Sparrer«.

D. 16. Junii — »Blev udvist udi Aalskov ved Aalstrup til Hollænderen Hendrik Clausen hans Ildebrændsels Fornødenhed, nemlig af det, som var udvist til Bygningens Fornødenhed til Tostrup Ladegaard at skære i Tømmer, men som, da det var »guult« inden udi og »raaden«, ikke (var) tjenlig til andet end at brænde: 1 Kifle (Kævle) Egetræ — 2 Læs 1 Do gl. raaden, sat for ... 2 Læs o. s. v.

»Tid den nye Ladegaards Bygnings Fornødenhed paa Tostrup er stemplet og udvist i Skovene af gl. »topholne« Egetræer, som ikke har Olden og af Bønderne hertil Gaarden leveret i Mænds Nærværelse, som Tid efter anden er hugget som følger: ...

Og paa lignende Maade fortsætter Protokolleringen af udviste og stemplede Træer.

Men noget nyt indtræffer i de senere Aar, Bogen er ført. Der anføres, at der efter »AuktionsMaade« er solgt nogle større og mindre Ege, Bøge og Avnbøge, ialt 55 Læs, til samlet Beløb: 13 Rd. 4 Mk. og 6 Sk., eller gennemsnitlig 1 Mk. og 8 Sk. pr. Læs (svarer maaske til 2 à 3 Mk. pr. m³ (rm).

Da den aarlige Udvisning som før sagt androg ca. 1000 Læs, skulde den aarlige Bruttoværdi deraf saaledes kunne anslaaes til ca. 250 Rd. Men Pengekursen tør jeg ikke udtale mig om.

Skovbogen viser tydeligt, at Ejeren vil frede sine Skove i Henhold til den kgl. Skovforordning af 1680 og føre Kontrol med Udvisningen af Træ.

Det ses, at Skovene mest bestod af Eg og Bøg, og at Egen har været meget trængt af Bøgen, idet der udvises talrige »Stabbe« netop af Eg, raadne Ege og »topholne« Ege.

*) Senere Provst.

Der hugges ogsaa enkelte unge Risege og Risbøge til Spær o. a., men der føres nøje Kontrol hermed.

Bøgeskovens Sejr over Egen illustreres tydeligt.

De Bevoksninger, der i Aarene 1690—1700 saaledes blev fredede, maa netop være dem, som C. D. F. Reventlow fornyede ved Indfredningerne fra 1775—1827.

I Christianssæde Skovdistrikts første fuldstændige Driftsplan af 1879 deles Skoven hovedsagelig i Bøgebevoksninger, Egebevoksninger og blandede Bevoksninger, hvilke sidste skønnes at indeholde en Trediedel Eg. Desuden forekom i visse Dele af Skoven Grupper eller Indblandinger af Skovens øvrige, mere vildtvoksende Træarter, saasom Birk og Asp, paa sine Steder Ask eller Rødæl og mere spredt Ælm, Ær og Lind.

*Der hugges ogsaa enkelte Risege og Risbøge til Spær
 = hugges, og der føres nøje Kontrol hermed i alle maader, saasom
 som i de andre skovdistrikter, og i alle maader, saasom
 i alle maader, saasom i alle maader, saasom i alle maader,
 = skov i alle maader, saasom i alle maader.*

Jens Juels

(Jens Juels Underskrift i Skovbogen).

H. C. Andersens sommerglæder paa Korselitze

Af *Albert Fabritius*

Læsere af Lolland-Falsters historiske Samfunds årbog vil erindre, at Carl Østen i 1951 (s. 389—95) offentliggjorde nogle uddrag dels af H. C. Andersens brevveksling med familien *Collin*, hvori digteren omtaler sine besøg på Korselitze 1845 og 1850, dels af *Cathrine Caroline Wied*, født *Boesens* erindringer, der levende har skildret digterens lidet flatterende position som rytter på æsel (jfr. Andreas Friberg: *Gustav Wied-Puslerier*, 1944).

Foruden de af Østen offentliggjorte brevsteder findes Andersens ophold på Falster i 1845 omtalt i hans almanakoptegnelser, medens opholdet i 1850 er udførligere skildret i Andersens dagbøger. Begge dele findes i Det kongelige Bibliotek og skal gengives nedenfor. Andersen aflagde endnu et tredje besøg på Korselitze, nemlig i tiden 5.—21. august 1852, men efter hvad overbibliotekar, dr. phil. *H. Topsøe-Jensen* — hvem jeg takker for værdifuld hjælp — har meddelt, findes der ingen optegnelser fra dette sidste ophold.

Andersens værtsfolk var kammerherre, senere gehejme-konferensråd *Peter Hersleb Classen* (1804—86) og hans hustru *Clara Charlotte Fanny Skeel* (1809—98). Classen boede fra 1828 fast paa Korselitze om sommeren.

Andersens almanakoptegnelser fra 1845 giver vel ikke meget af interesse, til gengæld indeholder de her gengivne dagbogsindførsler fra 1850 forskellige træk af større betydning — fint opfattet er således anekdoten om den falsterske

bondes udtalelse om sjællænderne — og tilsammen giver de to stykker et meget levende og hyggeligt billede af sommerferiens glæder — et billede, der nok kan være værd at tage med i digterens jubilæumsår.

Almanakoptegnelser 1845

JUNI

25. Ikke rask. Gik med Pakkeposten 3 Timer over. Postføreren Pram. Lunding¹⁾ ventede mig i Nykjøbing. Rektor Rosendal²⁾ førte mig hen til sig, hvor paa jeg kom Kl. 6 til Corselitze. Kronprindsen udbragte min Skaal. Billard. Læste Eventyr. I Mandags er Dampskibet Caroline Amalia sjunket.³⁾
26. Kjørt til Stranden med Kronprindsen, hvor vi kastede med Steen, fulgt ham til hands Cutter.
27. Emil kommet.⁴⁾ Konf. Lund død.⁵⁾ Spadseret.
28. Badet med Emil, redet paa Æsel og stødt Knæet. Sendt Brev til Collin og Nøkken til Rung.⁶⁾ Emil rejst.
29. Bader hver Dag.
30. Bader, spadserer. Rektor Rosendals Familie her.

JULI

1. Ikke ret vel, spadseret, læst høit i Improvisatoren.
2. Begyndt paa —⁷⁾. Kjørt Tour.
3. Hver Dag badet, kjørt hen at besøge Konsistorialraad Koch gift med Gyllemborgs Søster.⁸⁾
4. Fru Classen syg. Kjørt til Stranden, meget hedt.
5. Besøgt nogle Kjæmpehøie i Skoven. Havblik. Syg.
6. Reist fra Corselitze til Nykjøbing. Middag hos Rektor Rosendahl. I Vertshuset fulde Folk om Natten.⁹⁾

Dagbogsoptegnelser 1850

AUGUST

Tirsdag 6. Oppe Klokken 7, sat ude i Solhede paa Pladsen og ventede paa Vesper, der skulde komme Klokken 8, men først henimod 11, da vi aldeles havde opgivet det. Komfortabelt ombord med Pastor Krogh fra Laaland¹⁰⁾, som indbød mig til sig. Ved Langeland fik vi Professor Beckker¹¹⁾ ombord. — Smukt Veir, men først efter Klokken fire naaede vi Gaabense, hvor jeg med Dagvogn kjørte til Nykjøbing, her var nogen efter mig og Baren Julius Weddel¹²⁾, der kom fra Bregentved, vi kjørte med sky fuldblods Hest, kom Kl. 9 til Corselitze. Brev fra Otto Møller¹³⁾.

Onsdag den 7. Hæs. — En trykkende Hede. Diareh saa at jeg ikke turde gaae i Stranden, spadseret i Haven. Vedel fortalte, at en af Bønderne, som sagde til om en Tjørn: Den Torn der, Bonden svarede: Poulsen kalder den en Tjørn. »Ja, det kalde de den ovre i Sjælland«.

sagde Wedel. »De veed nok ikke bedre der«, sagde Bonden. Om Aftenen Brev fra Weimar ¹⁴⁾ og fra Bentley¹⁵⁾, der vil dele med mig efter at have faaet Udgifterne betalt. — Kom i en ærgelig, trist Stemning derved.

Torsdag 8. Stærk Varme. Var med Wedel i Vandet. — Spadseret i Lystskoven.

Fredag 9. Koldt Veir, men gik dog op ad Dagen i Vandet. Fru Classen syg. Stort Selskab, Byfogeden¹⁶⁾, Kammerherre Holsten¹⁷⁾, Postmester von Barner med Forlovede, o: en Enke Fru Holsteen¹⁸⁾. Testrup¹⁹⁾ med sin tyske Kone, der taler godt Dansk, hun var glad ved, at jeg talte saa mildt om Krigen, men jeg sagde hende dog, at jeg fandt, de Andre havde aldeles Uret. — Efter Bordet kørte vi ned til Stranden — det var blikstille. Baron Wedel barberede mig.

Løverdag 10. Søen gik i Dag saa høit, at jeg skulle ladt være at gaae i den. Sov bagefter. Brev fra Jette Wulff²⁰⁾ i Trollhätta. Fru Classen fik Brev med Efterretning om, at Kong Frederik VII har i Onsdag ladet vie til sin venstre Haand Baronesse, nu Grevinde Danner. Hun var i blaa Fløiels Kjole, hvid Rose paa Brystet, Myrtekrands og Slør. Hendes Forlovere var Dr. Lund og Bülow, Kongen havde Prinds Ferdinand og Scheel. Grevinde Ahlefeldt, Grevinde [.....] og hele Hoffet. Biskoppen viede og holdt hende siden længe i Haanden og undskyldte, at Talen ikke var saa god, som den skulde, da han havde saa kort Tid til at forberede sig²¹⁾.

Søndag 11. Sendt Brev til Otto Møller og deri et til Faderen Collin. Kjørt til Middag hos Thestrups, der har en smuk Gaard. Deres lille Pige Dorothea, o: Dora var blevet døbt, et smukt lille, mørkt Barn. Der var Præsten Oldenburg og Kone²²⁾, hendes Søster Jomfru Melchior, der i 14 Aar ikke havde seet mig og nu fandt, at jeg saae saa mandig ud. Min Skaal blev udbragt. Farvel til Wedel, der reiser imorgen tidlig.

Mandag 12. Da vi sad ved Theebordet stod Andreas Bunzen²³⁾ pludselig i Døren, han var gaet hertil fra Nykjøbing, havde ikke seet Vognen med Wedel. Badet. Blev barberet og klippet af Skovrideren Rosenstand. — Ved Middagsbordet fik jeg 5 Breve, fra Jette Wulff i Trollhätta, Christian Wulff²⁴⁾ i Slesvig, Oberst Riegels²⁵⁾ paa Als, Viggo Læssøe²⁶⁾ i Kjøbenhavn og Komtesse Maria²⁷⁾ paa Bregentved. Gik i et poetisk Humeur. Skrev om Aftenen gode Bouts Rimés²⁸⁾. — Storm.

Tirsdag 13. Gaaet i Stranden, stærkt Bølgeslag, skrevet til Badehuset.

*Aabne Strand ved Corselitze —
 Ud vil Hiertet skal man gaae.
 Lette som Berliner Witze
 Bølgerne omkring os slaae.*

*Man kan svømme, pjadske, sitze,
 Stige op som født paa ny.
 Aabne Strand ved Corselitze
 I de danske Bøges Ly.*

Efter Frokost kjørt ud til Halskov-Vænge, hvor der i en lille Skov voxer først unge, slanke Ege med smaa bladfulde Grene op ad Stammen, den synes en Humlehave, længere inde staae underlig knudrede Ege og Bøge, den kaldis, da den seer ud som en Elephant, Elephanten, her er Grav og Tingsteder, Andreas Bunzen sad øverst paa en Sten Jeg sagde:

*Her hvor ikke Hjorden græsser
Har man fordem Kjæmper seet.
Nu sees øverst en Professor
Og forneden en Poet.*

Havet var i stærk Bevægelse. Hjemme var jeg meget livlig.

Onsdag 14. Lavet til Fru Thestrups Album:

*Hvor Luther talte, og hvor Goethe sang,
I Naboelandet gik din Vugge-Gjænge,
Hvor Bølgen bruser høit om Dannevang
Dig blomstre Livets Rose frisk og længe.*

Efter Frokost kjørt ud til Klinten, hvor Skovrider Rosenstand boer, samlet og søgt smaa Steen i Sandet, fandt en Flindt med et stort Hul midt i, stillede den paa en stor Steen i Brændingen. Bunzen kastede forgjæves efter den. — Kom hjem Klokken 7 til Middag. Deilig stille mild Aften. Sendt Brev til Christian Wulff.

Torsdag 15. I Vandet nylig med Andreas Buntzen, der er interessant og elskværdig. Levet ret et dolce far niente.

Fredag 16. Længe i Vandet. Kastet om af Bølgerne, stødt min Hæl mod en Steen. Til Middag og Aften Fru Thestrup her. Jeg læste Eventyr og skrev Vers paa opgivne Rim.

Løverdag 17. Kammerherre Classen reiste til Kiøbenhavn, jeg bliver her til imorgen og gaaer med Diligence. Trykken under Brystet.

Søndag 18. Med Bunzen længe i Vandet. Kjørte Kl. 6 fra Corselitze efter Middagsbordet og havde Huuslæreren med. I Nykjøbing blev jeg af Stiftamtmanden Holstens bedet at boe der, men da jeg skulde tidlig op, afslog jeg det. Samme Tilbud fik jeg hos Rektor Rosendal, Postmesteren lod mig vide, at jeg skulde en Time tidligere afsted $5\frac{1}{4}$, og at Dampskibet Vildanden var taget i Afbenyttelse paa Slien, jeg maatte over i aaben Baad, det var mig høist ubehageligt. Jeg tog imidlertid Plads, gik allerede Klok. 9 i Seng for at komme betids op, men Hundene gjøede, Folk snakkede udenfor. Det var ikke mueligt at sove.

Mandag 19. Klokken blev eet, den blev to, Vægteren raabte tre. Jeg sov ikke. Det stormede stærk. Regnen skyllede ned. Jeg saae mig alt paa Havsens Bund. Sved sprak ud af alle Porer. Jeg stod op og vilde forsøge om jeg kunde faae mine Penge tilbage paa Posten. Klokken

4 var jeg derhenne, der var intet i Veien, og saa opgav jeg Reisen og gik hjem i Seng og sov til henimod otte. Nu var jeg lidt flau ved at tage til Corselitze. Jeg gik til Holstens for at see, om Indbydelsen fornyedes. Stiftamtmanden var reist i Forretningsreise. Rosendal var taget til Slesvig at besøge sin Søn. Jeg aflagde en Morgenvisit hos Biskop Monrads²⁹), de toge venligt mod mig, bad mig endelig blive til Middag, da kom Chr. Winther med Kone³⁰) og i Samtalens Løb overtaltes jeg til at boe hos dem og ikke rende de to Nætter til Corselitze. Jeg fløttede nu fra Hotellet hen til Monrads og fik Værelse i en Gaard, tæt ved deres, omtrent paa Slotsbanken ud mod Landeveien, her var ganske livlig, men jeg følte mig dog hos Fremmede. Spadserede efter Bordet med Winther gennem Byen til det Sted, hvor de reise den nye Bispegaard, men blev nerveus og vendte om. Føler mig kjed i det.

Tirsdag 20. Formelig Storm, Piletrærne pidske sig med deres Grene, Toppen af Rørene udenfor løbe forvildede i hinanden. En Præst Skovgaard³¹), som kom her, kan ikke komme søværts hjem. Det er en Overfalds Storm. Gid jeg dog var gaaet med Posten igaar. Nu er Cholera udbrudt ved Banholm, sige de. Skrevet til Fru Classen. Spadseret langs Fjorden og paa Slotsbanken, føler mig ikke ganske vel, kjeder mig. Om Middagen var Overlæreren og hans Kone her²²). Tiden gik ret godt, de bleve her Aftenen med.

Onsdag 21. Kjært med Dagvogn til Gaabense. Her traf jeg Chr. Winthers og mange Reisende.

Noter.

- 1) Frederik VII's kabinetssekretær Vilhelm Lunding (1807—53). —
 2) Erich Peter Rosendahl (1792—1876), rektor ved Nykøbing Katedral-skole. — 3) Dampskibet Caroline Amalie grundstødte 23. juni mellem Omø og Agersø og sank kort efter ved Agersø. — 4) Emil Hornemann (1810—90), praktiserende læge i København, dr. med., senere professor — ikke at forveksle med komponisten. — 5) Rentekammerdeputeret, konferensråd Christian Lund (1789—1845). — 6) Komponisten Henrik Rung (1807—71) havde opfordret Andersen til at skrive teksten til operaen Nøggen, som Rung dog måtte opgive. Andersen omarbejdede senere teksten til brug for Franz Glæser (1798—1861), med hvis musik den havde première 12. februar 1853; den gik dog kun 7 gange. — 7) Stregen hentyder til Andersens lystspil: Hr. Rasmussen — stykket blev anonymt indleveret til teatret 20. august, men blev ikke antaget. — 8) Sognepræst til Horbelev og Falkerslev Hans Christopher Koch (1774—1847); hans hustru Laurence Marie Buntzen (1781—1854) var søster til Fru Gyllembourg. — 9) Opholdet på Korselitze er blandt andet omtalt af Andersen i et brev til Edvard Collin fra Sorø 11. juli 1845 (H. C. Andersens brevveksling med Edvard og Henriette Collin, ed. C. Behrend og H. Topsøe-Jensen, II, 1934, s. 22 f.). Hans skildring af den urolige nat på hotellet i Nykøbing er genoptrykt i den omtalte artikel af Carl Østen. — 10) Andreas Laurits Krogh (1816—81), 1842

sognepræst til Majbølle, 1863 til Arninge, 1873 til Ønslev og Eskildstrup. — ¹¹⁾ Historikeren Tyge Alexander Becker (1812—69). — ¹²⁾ Den senere overførster, hofjægermester baron Julius Wedell-Wedellsborg (1814—1901). — ¹³⁾ Den senere højesteretsassessor Otto Müller (1807—82). — ¹⁴⁾ Andersen og arvestorhertug Carl Alexander af Sachsen-Weimar-Eisenach (1818—1901) stod som bekendt i livlig korrespondance og havde knyttet et sværmerisk venskab. — ¹⁵⁾ Andersens engelske forlægger var boghandleren Richard Bentley (1794—1871) i London. — ¹⁶⁾ Byfoged i Nykøbing var borgmester, justitsråd Mathias Møller (d. 1857). — ¹⁷⁾ Stiftamtmanden baron Frederik Christian Holsten (1804—85). — ¹⁸⁾ Postmester i Stubbekøbing Carl Christian Conrad von Banner (ikke Barner) (1813—86); han ægtede 15. november 1850 Johanne Christiane Margrethe von Holstein, født Bjering (1822—54). — ¹⁹⁾ Testrup er utvivlsomt en fejl for Tesdorpf; i så fald drejer det sig om den senere konferensråd Edward Tesdorpf (1817—89), der 1840 havde købt Ourupgaard og senere ejede adskilligt andet gods på Falster og Lolland. Han ægtede 1845 Mary Büsch (1820—75). — ²⁰⁾ Andersens veninde gennem mange år Henriette Wulff (1804—58), datter af kontreadmiral Peder Frederik Wulff. — ²¹⁾ Vielsen fandt sted på Frederiksborg 7. august 1850 og forrettedes af Sjællands biskop, dr. theol. J. P. Mynster, som var kgl. konfessionarius. Forloverne var kongens livlæge, professor, dr. med. Johan Jacob Georg Lund (1801—84), Bülow er formentlig kongens adjutant, kammerherre, oberst, senere generalmajor Poul Martin Bülow (d. 1877), Scheel er politikeren Ludvig Nicolaus Scheele (1796—1874), grevinde Ahlefeldt er måske ceremonimesteren greve Carl Frederik Christoph Ahlefeldt-Laurvigens (1792—1871) hustru Antoinette Nancy, født comtesse Krag-Juel-Vind-Frijs (1797—1883). — ²²⁾ Sognepræst til Idestrup Frederik Oldenburg (1799—1866), gift med Christiane Sophie Elise Melchior (1797—1880). — ²³⁾ Lægen Andreas Buntzen (1811—80). — ²⁴⁾ Den senere kaptajn i søetaten Christian Wulff (1810—56), broder til den ovennævnte Henriette Wulff. — ²⁵⁾ Oberst H. C. Riegels (1793—1861). — ²⁶⁾ Den senere sognepræst til Svallerup Axel Viggo Læssøe (1819—1905). — ²⁷⁾ Comtesse Marie Moltke (1827—89), datter af statsminister A. W. Moltke og senere gift med stiftamtmand baron Christian Bille Brahe. — ²⁸⁾ Vers på opgivne rim — en yndet selskabsleg. — ²⁹⁾ Ditlev Gothard Monrad (1811—87) var 1849—54 biskop over Lolland-Falsters stift. — ³⁰⁾ Digteren Christian Winther (1796—1876) og hustru Julie Constantia Lütthans (1813—81). — ³¹⁾ Sognepræst til Refsnæs Peter Christian Erhard Schougaard (1813—83); han var født i Saksøbing. — ³²⁾ Der var to overlærere i Nykøbing: Hans Jacob Blicher (1789—1863), gift med Louise Margrethe Kornbeck (1791—1871), og Georg Frederik Vilhelm Lund (1820—91), gift med Anna Emilie Fuglede (1816—99) og død som rektor i Aarhus; hvem af dem, Andersen har været sammen med, kan ikke oplyses.

H. C. Andersens Eventyr om Kejsersens nye Klæder.

Genfortalt i falstersk Folkemål*)

Af Ole Olsen.

Kejsersens nye Klæder.

Faa maanne är singen lèvee ing Kejser, som haalt saa øvhyre mæje ä smaagge, ny Klæjer, a hanj gä äle sænne Penj øv faa aa blivv pönte. Hanj brø sænne om sænne Soldäder, brø sæ ej om Kaa-meije eller om aa kør i Sköing, øvn alene faa aa viss sænne ny Klæjer. Hanj hae ing Kjøvl faa vør Timm pö Daving, aa lism ma sier om ing Kon, hanj æ i Ræe, saa sæe ma älti hær: „Kejsering æ i Klæeskave!“ — I denj stovre Sta, vø hanj bovde, jik e mæj faanöjele tæ, vør Dav kom dæ monn Fremmee, jing Dav kom dæ tov Bedravere; di gä sej øv faa aa vøe Vævere aa sæe a di faastov aa væve de dejleste Tøj, ma kunge tænge sæ. Ike alene Farverne aa Mönstrene vaa novv øvsævanle smaakt, men di Klæjer, som ble-syt ä Töje, hae deng faaøjvrlee Ejenskov, a di ble øvsönlee faa evært mejske, som enne dövde i set Embee eller osse vaa øvtælele daam.

„Dev ju nung dejlee Klæjer“, tænte Kejsering; „væ aa hä dom på, kunge jæ komm etter, vigge Mæj i met Rie, dæ enn dövvr tæ de Embee, di här; jæ ka kænge di klaae frå di daame, ja, de Tøj mä straks væves tæ mej!“ aa hanj gä di tov Bedravere monne Penj pö Haanjen, faa di skö bejynge pö dæes Arbee.

Di satt oss tov Væverstovle op, lov som di arbee, men di hae ikk de ringste pö Væven. Rasg væk faalanj-de di dæng finnste Selge aa de prækteste Guld; de pötee di i dæes æing Puss aa arbee mæ di tomm Væve, aa de tæ länjt øv pö Natn!

„Noj ga jæ daa nok vee, vø vit di æ mæ Töje!“ tænte Kejsering; men hanj vaa aargele let øjvrle om Jærde væ aa tænge på, a deng, som vaa daam, eller slæt passej tæ sett Embee, ikkunge sæ e; noj trovde hanj nok, a hanj ikk behövde aa vøe bane faa sej sæl, men hanj vill daa sej nugn föst faa aa sæ, vødden de stov sæ. Ale

*) Se Forklaringen af Lydtegnene i Slutnoten.

Mænsker i hële Bying veste, vikken faaøvrle Kraft Tøje hae, aa-
 äle vaa bejerlee etter aa: sē, vō daale eller daam hans Nabov vaa:

„Jæ ve sæne ming gämle, ærlee Minister hen tæ Væverne!“
 tænde Kejsering, „hañ ka bæst sē, voddn Tøje tår sej øv, faa-
 hañ här Faastarñ, aa ænen passer sett Embee bejr æn hañ!“

Noñ jik denj gämle, skeklee Minister ing i Sälen, vō di tov Be-
 dravere sa: aa arbee mæ: di tomm Væve. „Gu: beväs!“ tænde deng
 gämle Minister aa: spilee Ønene op, „jæ: ka junn sē novv!“ Men
 de säe hann . Bægg Bedraverne ba: ham væe saa go: aa: træe nær-
 mere aa: spourde, om de:nne vaa: e: smaakt Mönster aa: dejlee
 Farver. Saa pæjee di pō denj tomm Væv, aa: denj staggels, gämle
 Minister ble: væ: aa: spill Ønene op, men hañ kung enne sē novv,
 faa: dæ: vaa æen Ting. „Herre Gu:! tænde hañ, sköll jæ: væe daam?
 De: här jæ: alre: trovt, aa: de: må ænen Mænsker vee! skō jænn döv
 tæ met Embee? Nej, de: går enn an, a: jæ: faatælr, jænn ka: sē
 Tøje!“

„Naa, Di sir igg novv om e:!“ säe denj jenn, som væeve.

„Aa, de: æ: nøle! ganske allerkæreste!“ säe deng gämle Minister
 aa: så jennem sænn Breller, „dēt Mönster aa: diss Farver! — ja,
 jæ: ska: sie Kejsering, a: de: behaer mej sædeles.“

„Naa, de: faanøjer vos!“ säe bægg Væverne, aa: noñ nevnte di
 Farverne væ: Navn paa: de: sælsomme Mönster. Denj gämle Minister
 hørde godt etter, faa: a: hañ kunge sie de: säme, nā hañ kom hëem
 tæ: Kejsering, aa: de: jovre hañ.

Noñ faalanjde Bedraverne flër Peñ, mër Selge aa: Guld, de: sköll
 di brue tæ: Vævning. Di stak ält i dëes æjn Laammer, pō Væven kom
 ik: ing Trævl, men di ble: væ: som fjær aa: væve pō deng tomm Væv.
 Kejsering sænde snärd ijen ing åjning skekle Embesmarñ hen faa-
 aa: sē, vōddn de: jik mæ: Vævningen, aa: om Tøje: snärt vaa: fjære:
 De: jik ham lissm Ministering, hañ sã aa: sã, men da dæ:nn vaa:
 novv øvn di tomm Væve, kunge hañ æen Ting sē. —

„Ja, æ: de:nn e: smaagt Støkk Tøj!“ säe bægg Bedraverne aa-
 vïste aa: faaklære de: dejlee Mönster, som dæ: slætn vaa: . „Daam æ:
 jæ: enn!“ tænde Marñing, „de: æ: ulsaa met gove: Embee, jænn döv
 tæ: ? Devv löjerlee: nõg! men de: mö mann la, sej mærgæ: mæ:!“ aa-
 saa: raavste hañ Tøje: hañ enne sã aa: faasekree dom sæn Glæe
 øer di kōne Kølører aa: de: dejlee Mönster. „Ja, de: æ: ganske aller-
 kæreste!“ säe hañ tæ: Kejsering.

Ale Mænsker i Bying tälde om de: præktee Tøj.

Noñ vill da Kejsering sæl sē e:, meens de: inoñ vaa: pō Væven.
 Mæ: en hël Skäre ä øvsøjde Mæñ mellm vegge di tov skeklee Em-
 besmarñ vaa:, som fjær hae vorn dæ:, jik hañ hen tæ: bægg di: lestee
 Bedraverne, dæ: noñ vævede ä äle Kræfter, men øvn Trævl aa: Trä.

„Ja, æ: de: enn magnifik!“ säe bægg di skeklee Embesmarñ. „Ve:
 Dëes Majestæt sē, vegge Mönster, vegge Farver!“ aa: saa pæjee di
 pō denj tomm Væv, faa: di: trovde, de: åjre vistnok kunge sē Tøje:.

„Vaf nov!“ tænde Kejsering, „jæ sër æyenting! dee ju faafædele! æ jæ daam? Døvr jænn tæ aa væe Kejser? De vaa de skræk-
leste, som kunge arrivere mej!“ „Aa, de æ mæje smaakt!“ sæe
Kejsering, „de hær met allerhøjeste Bifål!“ aa han nik ee tæfres aa
betragtee den tomm Væv; han vell ekk sie, a han æyenting kunge
së. Hële Følle han hae mæ sej, sã aa sã, men fæk enn mër øv ä
e æn äle di ayre; men di sæe lissm Kejsering: „Aa, dee mæje
smaakt!“ aa di rådcæ ham aa tæe i Klæjer dett ny, præktee Tøj
föste Gan, væ den stovre Prosæsjoavn, som faarestov. „De æ mag-
nifik! nossele, ekselent“, jik de frã Mung tæ Mung, aa di vaa
älesammen saa ingerle faanöjt dæmæ. Kejsering gã vër ä Bedra-
verne e Rierkaass tæ aa hæje i Knaphöle aa Tril ä Vævejaangere.

Hële Nain fær deng Faarmdav, Prosæsjoavn skö væe, sa Bed-
draverne aabbe aa hae öer scøjsten Lyss tæjt. Folk kunge së, di hae
travlt mæ aa fã Kejserns ny Klæjer færee. De lov, som di taa Töje
ä Væven, di klepee i Løfden mæ stovre Sakse, di sytt mæ Synäle
øvn Trã aa sæe tæsist: „Senøj æ Klæjerne færee!“

Kejsering mæ sænn fornemste Kavlere kom sæl dæhen, aa bægg
Bedraverne lyttee den jenn Arm i Vere, lissm di haalt novv, aa
sæe: „Se hær æ Bënklaerne! hær æ Kjøvling! hær æ Kappen!“ aa
saalées viere faard. „De æ saa læt som Spingelsvæv! ma skö trov,
ma hae æyenting pö Kraaping, men de æ jöst Dyen væ e!“ „Ja!“
sæe äle Kavlerene, men di ku æyenting së, faa dæ vaa enn novv.

„Ve noj Dées kejserlee Majestæt allernaæst behae aa tã Dées
Klæjer ä!“ sæe Bedraverne, „saa ska vi jy Dom di ny ä, hæ henn
foran de stovre Spejl.“

Kejsering læe äle senn Klæjer aa Bedraverne bær sæ a, lissm di
gã ham vërt Stökk ä di ny, dæ skö væe syt, aa di taa ham om
Livve, aa di lissm bant novv fast, de vaa Slæve, aa Kejsering
vænte aa dræjee sæ faa Spejle: „Gu, vö de klæer gaat! vö de sitr
dejle!“ sæe di älesammen.

„Vegge Mönster! Vegge Farver! de æ en kaasbär Dragt!“

„Øvnfaa står di mæ Trovnhimlen, som ska bærs öer Dées Majestæt
i Prosæsjoavn! sæe Oerseremonamestring. „Ja, jæ æ ju. i Stanj!“
sæe Kejsering. „Setr de-nn gaat?“ Aa saa vænte han sæ nok ing
Gan faa Spejle, faa de skö noj lae lissm han ræt betraktee sing
Stäs.

Kamrhereene, som skö bære Slæve famlee mæ Hæjerne henä
Gölle, lism di taa Slæve op; di jik aa haaldt i Løfden, di tovr enn
løv sæ mærgæ mæ, a di æyenting kunge së.

Aa saa jik Kejsering i Prosæsjoavn øyvr denj dejlee Trovn-
himmel, aa äle Mæjsker pö Gaen aa i Vingdørne sæe: „Gu, vö
Kejserns ny Klæjer æ maeslöse! vegg dejle Slæv han hær pö Kjøvling!
vo de setr velsine!“ Æygen vill la sæ mærgæ mæ, a han inte sã, faa
saa hae han junnd dövt i set Embee, eller vaarn meje daarm. Æygen
ä Kejserns Klæjer hae jort saadn Logge.

„Men han här junn novv \bar{a} !“ säe e lill Bärn. „Herre Gu, hör den øvskoldees Røest!“ säe Fäering, aa denj jenn veskee tæ denj äing, va Bärne säe.

„Han här enn novv $p\bar{a}$, \bar{a} $d\bar{e}$ e lill Bärn, $d\bar{e}$ sier, han här enn novv $p\bar{a}$!“

„Han här junn novv $p\bar{a}$!“ raavte tæ sist hële Følge. Aa, de krøv i Kejsering, faa han söntes, di hae Ret; men han tøjde som saa: „Non må jæ haall Prosæsjooven øv“.

Aa saa haalt han sæe inon staaldere, aa Kamrherne jik aa bär pø Slæve, som $d\bar{e}$ sletn vaar.

Til Underretning for Læsere, der ikke kender gammelt falstersk Maal, hidsættes følgende om de i „Kejserns ny Klæjer“ anvendte Lydtegn:

· efter Bogstav: kort.

\bar{a} : Lyd mellem a og aa. *Fär* (Far), *gä* (gav), *rärt* (rart).

\bar{a} : langt a; *äle* (alle).

\bar{e} : bredere, dybere; *slē* (sled), *lēve* (leve).

\bar{e} : langt; *bēe* (bede).

$\bar{æ}$: meget bredt æ; *Pære*; *sæer*.

\bar{o} : spidst o; *pø* (paa); *stø* (stod).

$\bar{ö}$: *Möle* (Mølle); *Röver*, *grön*, *föle* (aaben ø-Lyd).

$\bar{ø}$: *Føe* (Føde), *Søl*, *Sølν*; *Grø*, *Grød*.

$\bar{ä}$: spids aa-Lyd; *Tä* (Taa); *Gäs*, *Gaas*.

η : Næselyd som i Fransk: *un* (en), *main* (Haand).

Magister Oluf Lundts optegnelser i Væggerløse kirkebog. *)

Ved *Guðrun og Alfred Larsen.*

»1701 dom. VI post trinit. [3. juli]. copuleret hr. Johan Christoffer Suhr⁴⁸), sognepræst for N. Vedbye og N. Alsløff med min kiere daatter Maria Elisabeth Lundt; ieg viede dem self tilsammen, mit thema var Genes. 24. v. Denne handel er aff Herren, vi kand intet side der til ont eller got. Gud borttog vor ældste k. daatter ved døden og beskichede denne, som var eet aar og 4 maaneder ynger, hannem igien til een brud. Og merkeligt er det at dette samme exempel er skeet i Kiøbenhafn i dette aar, da capellanen til Holmens kirke, mag. Jens Lunde⁴⁹) friede til renteskrifver Hans Castensens⁵⁰) ældste daatter i Kiøbenhafn, og da hun var blefven hans fæstemøe og alle ting til brøllupsfæren var tillaufvede, døde bruden. Saa bad mag. Jens⁴⁹) om hendis søster, og fik hende effter eet par maaneders forløb, hvor om ieg med m. Jens hafver vexlett brefve. Sønderligt er det at denne sære casus skulle tildrage sig i eet aar tvende gange. Gud er underlig i sine domme.«

»1702 kongl. maanets bededag d. 4. jan. begravet Jens Tønnesen, een huusmand aff Marebech, var 35 aar gl. Denne mand var i Nyekiøbing nyet aars afften, og tog hiem derfra over ad Hasseløe med sin svoger Ole Skomager og siden gik ofver Hasseløe land til eigebroen, og ville været

*) Fortsat fra årbog 1954.

ofver til landet og gaaet til sit huus; satte sig saa i een eige og ville stage sig frem i iisvougen, som var hugget aaben imellem landene, men falt baglens ud af eigen og der druchnede; og blef opsøgt og funden under iisen ved strømskaaret nytaars dag effter prædiken; hand meentes at have været noget beskienket, men var ellers plaget offte af eet slag eller rørelse.«

»1702 dom. oculi [19. marts] døbt Jens Kaabernalis Bodil ... NB. til Jens Kaabernaglis barsel i Stoubye blef deris barselglæde uformodendis omvendt til sorrig, idet mandens broder, Niels Kaabernagle i Ølkenør, som kom der til barselet dend dag, da han ventede dend kaalde, som lenge hafde plaget hannem, og da hand begynte at fryse, drak hand eet heelt passeglas³¹⁾ fuldt af brendevin ud; der effter gik hand ud i gaarden at stræbe og stride imod denne giest, men som hand ei kunde lenger stride, lagde hand sig i gaarden, og begynte strax at dragis med døde; de bare ham ind i een seng, og saa sof hand hen; qvinden loed mig ombede hun maatte lade ham bortføre og begrauve i deris egen kirkegaard, det ieg ogsaa tilstedde. Saa sendte hun een liigkiste til Stoubye, og i dend førde de ham bort, da de hafde klædt ham aff sine klæder og klædt ham igien, og lagt ham i ligkisten.«

»1703 dom. rogate [13. maj]: Som der var af kirkens høie patroner tilladt, at der i vor kirkes chor skulle bekostis eet nyet vindue med karm og 9 nye vinduer udi, saa var og karmen indsat, og udi kirkeværgerne Adrian Olufsen og Jens Fønboe deris nærværelse af glarmesteren i Nyekiøbing alle 9 nye vinduer isatte, og karmen sat fast med nogle trækiiler, men iche imuret. Saa kom der een temmelig østen blæst i gaar, som slog dend gandske vindueskarm ud med alle 9 vinduer udi, og slog 84 ruder i støcher, dog blef karmen heel; ieg lod hente Jørgen glarmester igien, som reparere vinduet, hvor til ieg gaf 1 slettdaler, begge kirkeværgerne 1 slettdlr. sc: hvær 2 mark. Saa gjorde glarmesteren det øfrige paa sine egne vegne, saasom kirken ved denne uagtsomhed ingen skade bør tage; men kirkeværgerne burde svaret til.«

»1704 pintze afften [10. maj] bleff Jens Staphensen aff Marebek begravet, denne mand var falden i een hidsig siuge, som han rasede, og om natten kom det ham for, at der bleff raabt paa ham østen for hans huus, saa qvinden og hans børn hafde nok at gjøre med ham, at de kunde holde ham i senge. Men der hand var falden i stilhed, og de andre i søfn, stoed manden op i mørket og gik uden for huuset, i raseri, og traadte i sin brønd, som var iche meget rik om, og bleff der staaendis paa beenene, i vand op ofver hans naufle og frøs ihiel; da konen og børnene vognede, og fant iche manden i sengen, blefve de forferdede, og da de kom uden huset stod han der ofver ende død i brynden. Ingen torde tage ham aff brønden i første. Men da min relation derom til hr. stiftmanden Henning Uldarich Lytzow³⁰⁾ indkom, blef resolveret at hand skulle begraves som andre effter christelig skik med ligprædiken, syngen og ringen, som ogsaa skeede. Var noget over 40 aar.«

1704 dend 19. december blef Chresten Stirm og hans stifdaatter hver med een øxe halshugne, og hendis hovede sat paa en stage uden for Nyekiøbing. Saa bleff mandens krop lagt paa en steile. Af aarsag manden lenge hafde holt til med sin stifdaatter og bedrevet utugt med hende, og da stifdaatteren blef gifft med een ung bondekarl, blef de dog ved i deris undskab, saa Christen Stirm een afften gik ind i stifdaatterens huus og med sine næfver dræbte hendis mand, og siden satte ild paa gaarden. Men byemændene fik ilden slugt og fant det døde legome i stuen, som bleff denne morder og hans stifdaatter ofverbevist, hvorefore de blefve, som forskrevet er, henrettede, og manden underveis imellem fengslet og retterstedet blef 5 gange knibet med gloende tænger; de hafde begge hiemme i Wester Ulsløf sogn i Lolland.«

»1705 dom. VIII post trinit. [2. august] begravet eet fattigt barn 10 eller 12 aar gl. ved navn Johan Rasmussen. Denne drengs fader var een skoledreng i Nyekiøbing medens ieg der var capellan; var født her i Falster af bønderfolch; hand kom ad Mechelborig og der til Gystrou, hafde holdet sig til musicanterne, og hafde vel lært at spille paa instrumenter, dulcian⁵²⁾, hoboie⁵³⁾ og fiol, hvilke instrumenter

hand og self kunde gjøre. Og da hand der hafde gift og ned-sat sig, fik hand lyst til at reise her hiem til landet at besøge sit folch, og da hand til Nyekiøbing ankom til cantor scholæ Hans Hansen Bødtker⁵⁴), recommenderede hand og rector⁵⁵) ham saaledis til voris velbr. hr. biscop Kingo¹¹), at hannem bleff loved en vis løn aarlig, og skulle været statsmusicant i Nyekiøbing; der paa reiste hand til Gystrou, og derfra fløt-tede hid med hustru og børn at boe i Nyekiøbing, og da hand med eet lidet fartøi kom seilendis fra Guldborig aff, og nu kunde see Nyekiøbings slot og bye, sagde han til sin hustru med glæde, der ser vi stæden hvor vi skal boe, satte sig saa ned og ville druchet een drich øl af sin flaske, og idet hand hældede sig vel meget tilbage, falt han bag-lends ud aff fartøiet som det gik for fulde seil, og førend de kunde faa vendt at redde ham, var hand alt druchnet; hans høit bedrøvede enke, som een fattig fremmed qvinde, fant stor yndist hos mange Guds børn i Nyekiøbing, der opholdt hende og hendis børn nogle aar. Saa døde hun fra børnene med, og denne deris søn var hos een skomager der i byen, men løb fra ham, og tiende lidt her i byen, og her døde og skichelig blef begravet med sang og klang og prædiken over sig.«

»1705: Effter at det i 14 dage hafde ringet een time hver middag for vor allernaadigste arvekongis kong Friderich den fierdis broder printz Wilhelm 18 aar gammell, hørde det op der med mandagen dend 21. decbr. Og begynte Hasseløe mænd at ringe 6 hver dag, og endtis i Marebech hos Matz Selgting. Saa Niels Matzen i Marebech skal begynde, naar der een gang skal ringis for nogen aff høikongelige huus. NB. Medens denne ringen varede, ræfnede vor største klc-che, som har haftt ret kosteligt liud, og nu skal omstøbis, hendis inscription er denne: Principe danorum electo C. 5. largitore. Præsiede Falstrorum Pallante Rosenkrantzio⁵⁶) im-petratore, Laurentius Petri ecclesiarum inspectore. D. Joanne Severini Coccio⁵⁷) loci pastore, me formavit M. M. WF. MDCXXXIV. Dend ræfnede først midt paa, noget fra cro-nen og til dend nederste tyche kant, hvilchen ræfne Peter Uhrmager i Nyekiøbing ville udskaaen for 20 rixdlr. og

skaffet klochen sit liud igien, som sognefolchet selv ville bekostet, men da dend ræfnede gandske ud i kanten, var det anslag forgiævis.«

»1706 mandagen dend 26 junij St. Annæ dag sammen-viede ieg self mag. Lorentz Bildsøe⁵⁸), sognepræst for Kiettinge og Breigninge menigheder i Lolland og min k. daatter Anna Sophia Lundt, med proustens hr. Erik Dannefehrrs¹⁴) consens, som ieg sendte brudgommens og brudens eget offer; det andet tilkom mig som tilhører alteret, enddog hand ville tileignet sig det.«

»1706 taarsdagen dend 7. octobr. begravet Hans Nielsen i Stouby, 53 aar gammel. Denne mand med sin hustru Karen Olesdaatter har foræret dend liden taule paa dend sønder side i vor kirke til hans mange dødfødde børns amindelse.«

»1706 domin. XXIII post trinit. [7. nov.] Een Flensborger skude strandede paa Bøttøe ladt med tømmer, hvor udi var og nogle tønder u-læsket kalch, som der gik ild udi, da der kom vand der til; aff de 6 folch som førde skuden, druchnede de 4, hvor aff styrmanden Iver Bosen 50 aar gl. fra Leut sogn i Holsten og kochen Hans Rasmussen fra Varnets sogn ogsaa i Holsten blefve begrafne her i vor kirkegaard paa St. Mortensdag dend 11. novembr. De andre 2 blefve iche fundne, men bortsyllede af dend høie flod og storm.«

»1706 løverdag aften dend 18. decembr. reiste sig een temmelig østen storm med sneedrif som tog meere og meere til dend gandske nat, hvor ved forulychedis eet lübske skib nogle timer for dag paa Bøttøe land, som var ladt med hør, hamp, smør, oxehuder, tællig, hørfrøe, vanter, lærdt etc. Kom fra Memel i Curland der med og ville til Lübech. Skipperens navn var Nathanael Vissendorph, skibet eller kreierten⁵⁹), som var vel gammelt slogis i stycher alt, uden bagstaufnen med kajyten, hvor skibsfolket sad paa og med længsel forventede det skulle dagis. Og da det nu bleff dag, kom eett hollandske skib med 2 mærs for fulde seigl, og loed staa lige ind paa landet, saasom det vare om natten i dend haarde storm bleven saa læck, at de iche kunde holde det pompelæntz, tilmed var der kommen rug i pompen, som de pompede ud med vandet, og da Bøttøe mænd kom ud ti

denne hollænder, som da stod fast i sandet lige østen ud for Bøttø bye ved de sandbacher, blefve de dette lübske vrage var, og foor ud til det hvor ved de lübske folch, som sade bag paa vraget blefve glade og raabte om hielp; de vaadde saa ud til vraget at hielpe de levendis i land; 3 vare frosne ihjell og een døde da de bar ham i land, men skipperen og de andre baadsfolch komme levendis til lands; skipperen formanede dem, da de for dag sade paa kajyten, at de skulle alle staa op og bevæge sig, og ingen sette sig, og gaf dem ogsaa brendeviin at qvæge sig med, men de som gafve sig tabt og satte sig hen, blefve døde aff kulde. Det var og saa høit vande dend nat, at meget aff deris indehavende gotz svømmede og fløed tvært ofver Bøttø-land, saa de tog meget skade der ved; især flød der mange skippund hør langs ud med landet, hvor aff een stoer deel siden bleff funden ved Giedisbye, saa Giedisbye folch fik saa meget hør til biergeløn, at de ei kunde ofverkomme at tørre meere, og bleef mange lispund hør solte for 1 mark, og nogle for 12 sk. lispundet, ja noget for 8 sk. lispundett, af det som i martij maanet siden bleff fundet, og var dog got og ufordærvet. Skipperen loed de 4 skibsfolch, som alle vare fødte i Lübeck, dend 28. decembr. begrave i vor kirkegaard alle i een graaf norden kirken, med ringen, sang og prædiken, og vare deris nafne: Anders Wendt, Anthoni Clausen, Thomas Oldenborig, Hans Brandt.

Det hollandske skib som førde 2 mærs, var ladet med eet tusende og tre hundrede tønner rug, nogle hundrede skip-pund hør og hamp, fire hundrede tønner hørfrøe, een deel store fyrre bielker og pipper holter⁶⁰), og nogle tøche førre træer 36 allen lange, saa og een deel klap fotz⁶¹); denne lading var indtagen i Riga og skulle til Holland og var i Amsterdam for assecureret. Skipperen heed Heide Volchers Svan, alle folkene bleve ved livett; saa bleff og ladingen beholden, videre end een deel rug nederst i skibet og een deel hør og hamp blev vaadt. De fornemste aff Nyekiøbings indvohnere kiøbte skibet med ald sin lading aff skipperen for 14 hundrede rixdlr. og self biærgede alt lasten og førde lænd til Nyekiøbing, dend vaade rug solte de i rommet først for 24 sk. tonden, siden for 1 mark, omsider for 8 sk., og paa

det sidste gaf de pris over resten paa det de kunde faa det ud aff rommet. Et stort bundt vaad hamp solte de til bønderne for 5 dlr. 6 dlr., hvorudi var 24—25 lispund da det var tørt indtagett, som det tørrede i deris stuer saasom 5 eller 6 mand stoed sammen og kjøbte sig eet bundt. Tachel og touf, saa og deris anker solte skipperen self à parte, og hvis hand iche her kunde selge, tog han i foraaret med sig ad Kiøbenhafn i eet lidet fartøi hand der til fra Nyekiøbing fragtede. Vraget solte interessenterne saa vel som tømmerlasten ved auction paa Bøttøe, og bleff vraget kongl. kirkers bestalter casserer og hr. stiftmand Lützous fuldmegtige mons. Jes Tajesen Tilsen³¹⁾ tilslagen for 102 rixdlr. 4 mark. Disse hollandske folch torde for deris reederes skyld i Holland, som var ved fyrgetufve i tallet, iche lade sig aabenbare formærke, at de styrede self skibet ind paa landet, men det var dog saa, thi dersom dett hafde været lunge til dag, og de skulle holdt søen længer, saa hafde de siunket med top og toufltned (?) skib og gotz. Samme nat strandede eet svensk skib med to mærs noget i sudost for Giedisbye, som var ladet i Vester Viig i Sverrig med tømmer, dæler, jern og tiere, og med dend heele lading af stormen ved det høie vande, kom saa langt ind paa landet, at vi kunde gaa rundt om det med tørre skoe, og som skibet var gandske nyt og var dend første reise det gjorde, saa var det og heelt og holden, hvorføre dett med lading og alt bleff kjøbt af commandeur Ole Judiker⁶²⁾ ved kongens holm i Kiøbenhafn for 12 hundrede rixdlr. Det skulle gaet ad Frankerig og derfor var for assecureret i Hamborig. Ingen aff folket paa skibet kom til skade eller ulyche. Skibet, da det var udlosset og aftachlet, bleff siden ved spil udrullet, ladingen ført i det igien, og udtachlet og seiglet ad Kiøbenhafn.«

»1708 esto mihi [19. februar]: Effter tienisten døbt eet uægte barn, som blef kaldet Maren, baaren aff unge Rasmus Stangis qvinde, ved daaben overværende Niels Olsen, Ole Smid, og Lauritz Folmers Michell. Moderens nafn var Mette Mari Troelsdaatter, som kom til Hasseløe at tigge, laante huus til Niels Kaaris og der gjorde barsell; udlagde til sit u-ægte barns fader een skibskarll ved nafn Anders Nielsen,

som skulde seigle for Claus Rostocher⁶³) i Naxskou, og skulle der i staden være besovet aff ham, da hun var til huse hos Jørgen Hartvigsen. Jeg gaf kongl. mayts. huusfoget det strax tilkiende, og som qvindfolchet 8de dagen der effter kom gaaende her op til kirken fra Hasseløe, saa loed ieg hende effter prædiken anholde og ved sognefogden føre ud til slottet med forklaring paa hendis beviis til mag. Friderich Roderigs⁶⁴), sognepræst i Naxskou, at han der om ville lade inquirere, skref ogsaa prousten i Carlebye hr. Erik Dannefehr¹⁴) til derom, effter kongl. louf. Effter det beviis hun medførde hafde hun d. 5. febr. 1704 ogsaa staaed skrift for horeri i Naxskou.«

»1708 dominica misericordias [22. april] bleff døbt Johanne Nielsdaatters u-ægte daatter Maren, baaren af Ole Knudsens qvinde; bleff udlagt til barns fader, som tilforne, Friderik Tromslaar hos capt. Rolfs⁶⁵) i Marebek. Fadderne vare Albert Jansen, Lars Kiempe, Agt Ibsdaatter, Ole Knudsens Karen. Denne Frederik Tambour ville gierne taget Johanne Nielsdaatter til egte, og ved Niels Kiempe, Johannes fader, som gierne ville samtøgt egteskabet, loed capteinen meget bede der om; men da hand det iche ville tillade, og derimod høiligen truede tambouren, saa, af fryct for at haardeligen blive medhandlet, tog hand om nattetide Morten Møllers liden fisker baad, som laa inde i nooret ved Marebechs mølle, og med een anden voxen dreng ved navn Hans, som var vogterkonens søn, og rode lige ud ad gabet ved Giedisbye, hvor de tog seiglet aff en anden fisker baad, og der med gafve sig ad dend aabne søe, og som det var stille vejer og nordvest, saa ragede de dog over til dend tyske bond samme dag, end dog det var gandske taaget vejer, hvilchet Giedisbye mænd siden spurde i Varminde, hvor de hafde solt baaden, og siden blefve de begge af nogle svenske hververe antagne til soldatere. Tromslaaeren var een meget anseelig persohn, og var ved dend hele batallion ingen der kunde saa skønt slaa paa tromme som hand, saa captain Rolfs⁶⁵) fortrød højligen paa, at han saa skulle miste ham. Bodil Vogters gaf sig saa over ad Tyskland med Giedisbye færgfolch, at leede effter sin søn Hans, som aff tromslaae-

ren var overtalt at følge med ham, og da hun fik kundskab at de vare førde til Straalsund, gaf hun sig her tilbage igjen.«

»1708 domin. cantate [6. maj] begrafvet een gammell pige ved navn Karen Jensdaatter, som var iblant de fattigis tal og var vel 80 aar gammell; hun tiende her i præstegaarden i sl. hr. Chresten Jacobsens⁶⁶) tid, da præstegaardens aflhuus og brøggers længde den 14. februarij 1659 afbrændte, og gaf sl. Birte⁶⁶) hr. Christens denne pige skyld for denne ulychelige ildebrand, saasom hun hafde baaret saa meget ertehalm ind i brøggerset at blusse under brøgger kiedelen med, som der gik ild udi, aaf det lidet hul under kiedelen i muuren, og saa slog luen op igiennem brøggerslemmen, som var aaben, og tændte ild i tagett, saasom brøggerslængden da var tæchet med halm, og dette var midt udi den bedrøvelige tiid, da Svensken hafde ald riget indtagen uden alleniste Kiøbenhafns bye. Da krigen var til ende, erholdede hr. Chresten kongl. allernaadigste bref paa 1 rdl. at nyde aff hver kirke her i stiftet, og saa bygde 2 længder igjen som endnu staar. Gud naadelig afvende slig ulyche fra denne og andris gaarde.«

»1708 dom. XIV post trinit. [9. sept.] sad aabenbare skriffet een fremmed tiggekone fra Skaane ved navn Mari Mogensdaatter, som forleden aar var kommen til Bøttøe i Lersletten at tigge og der skulle bleven besoven effter hendis bekiendelse aff en gammell aftachet baadsmands fra Møen, som skulle hedde Chresten, og skulle have sin egteqvinde; qvindfolchet hafde dend slemme siuge og een gang tilforn var besovet i Siælland, og derfra kommet her til landet for at ofre til Kippinge kirke, og saa forbleven. Jeg gaf ridefogden det strax til kiende, som loed hende føre til slottet, men loed hende gaa igjen med sine 2 horeunger; ingen veed hvor dend gl. skalch, der besof hende, nu opfolder sig; hun hafde føedt dette sidste barn i Lolland, men her indstillede sig self til aabenbare skrigtemaal. NB. Dette qvindfolch blef siden ført til Gaabense færge med heste og vogn her fra sougnet, og derfra til tugthuset, hvorfra hun siden skulle føris til Skaane, saasom ingen uden rigstiggere nu maa blive her i landene.«

»1708 dend 21. sept. begravet min gamle sognedegn Rasmus Lauritzen, som var 76 aar gammell, og hafde vel forestaaed sit degne embede med sang og læsning, saa og med skole at holde og lære børn at skrive og regne her paa steden 54 aar.«

»1708 dend 20. novembr. begravet Peder Krag's søn af Bruseruppe, som døde uden daab og christendom, hvorfore ieg hafde kvinderne aff Bruserup i rette, som sambtlige bekræftede at barnet anden dagen effter det var født laa karsk og sundt og pattede, og i det samme begynte det at skiffte farve og fraade, og hastelig aff et indvortis slag bortdøde, effter hvilchen beskaffenhed ieg ei kunde lade forælderne effter loven staa aabenbare skrifte, som de bør, der forsømme og forhale deris børns daab. Faderen var her til prædiken og ville bestilt barnets daab, imidlertid døde det, og de har intet at give til de fattige her for.«

»1709 mandagen effter denne søndag [dom. oculi], som var dend 4. martij, reiste ieg til Nyekiøbing, og paa isen bag lindeskouven opnaaede ieg to aff Giedisbye huusmænd, to vouvehalse, dend eene heede Hans Cordts, som seiler dem her ind ad Nyekiøbing og Nyestedt og uden om rifvet og sandet, som ej selff veed kaasen, dend anden kalder de mons. Jacob, de fortalde mig at de ville gaae over til Rostoch paa isen, saasom de hafde nogle dage prøvet isen nogle ugesøes⁶⁷) ud fra landet, og der om ville de ad til Nyekiøbing at fornumme om nogen ville have bud med dem og spandere noget paa dem. Jeg tog dem paa min slæde til byen og i høieste maade raade dem fra deris forsæt, som og alle i Nyekiøbing bad dem blive derfra. Men de bleff vid deris forsæt, og som det frøes meget haardt den gandske uge igienem, saa gaf de sig til vejs fra Giedisbye 8tende dagen der effter, som var mandagen dend 11. martij eet par timer for dag, hver med een øxe i haanden, een laste stage og een lang linie, saa og et compas, og kom over isen til Varminde een time for afften og bleff der om natten. Tirsdags morgen d. 12. martij begaf de sig op til Rostoch, hvor de vare for herrene i staden og hos andre fornemme folch, som alle forundrede sig over deris dristighed og gaff dem penge. Onsdagen

gaf de igien ned Varnemynde, laa der om natten og om torsdagen d. 14. martij ganske tilig gaf sig til vejs igien og kom paa efftermiddagen her imod landet igien, hvor nogle aff Giedisbye folch vare udgangne for at see om dem, og kom saa uskadede tilbage igien og gik om i landet med deris attest baade fra Rostoch og Varmynde, bad om noget, og fortalde, at de kom vel nok frem og tilbage, men hafde besværligst med de mange høie sammendrefne iisbancher i søen, de maatte krafle over.

1670 i febr. skal en borger aff Stubbekiøbing, ved nafn Lauritz Matzen, gaaed fra Rostoch self 4de og har haft een liden gammel skarp-skoed hest for een liden kielke, og kommet vel over, men hafde forfald, at de paa isen saae en stoer deel ulve, som de meget frygtede sig for.«

»1710 dend 7. majj begravet Jens Pedersen Fønbo aff Høiget, 60 aar gammel. Hand hafde været kirkevæрге 23 aar; hand var søndagen tilforn her i kirken karsk og sund, gik hiem og spisede med sin hustru og børn, gik siden hen i Høiget til mester Christian Kruse⁶⁸), gartner ved slottet, som er captein over bønderne til strandvagt og landværn, og talede med ham, at hand var een gammel mand og svag til foods, og kunde ei gaa paa mønstring, og da hand gik fra ham og kom uden for sin gadedør falt han og styrte sig til døde.«

»1712 domin. lætare [6. marts] midt under prædiken hørtes i vor kirke eet skrig aff eet lidet spæt barn, da dog ingen børn var til daaben. Jeg hørde det self, og var lige som det kunde været midt i kirken i qvindestolene, til allis stoer forundring. Gud maa vide hvad det var, eller om det skal have noget at betyde.«

»1712 dend 29. aprilis bleff holdet een tachsigselsis fest ofver ald Danmark for Gud hafde ladet dend gruelig pest i Kiøbenhafn og Helsingør ophøre. Dens begyntis i Helsingør, hvor de fleeste bortdøde, og ihvor stræng indseende der var med alle reisende der fra, og hvor stærch vagt der holtis for Kiøbenhafn, saa kom dog pesten der ind 1711 i julij maanet, hvor aff der døde 30 til 40 tusinde menisker. Og var der paa sidste iche fiælle at faa til liigkister, for de

fattige især, men manges døde legome blev indsvøbt i deris dyner eller lagen og udbaaren aff huusene paa gaden, indtil liigvognene kom der forbi, da de bleffve ført uden for staden og i store kuuler begrafne. Vi her i landene hafde iche ventet at blive fri, dog skaanede Gud os.«

»1714 dend 26. februarij begrafvet skolemesteren paa Hasseløe Ole Hansen, 37 aar gammel. NB. Løverdagen dend 25. november sidst afvigte, kom denne Hasseløe skolemester her ofver til Veggerløse, laante her en hest aff sognefogden og reed til Bøttø med nogle lameskind hand hafde allunert og tilbereedt; der blev han noget skænchet, kom saa paa eftermiddagen tilbage og i krughuset⁶⁹) her i byen drach noget, gik saa mod afftenen ned til sin eige og vilde hiem. Og som det blæste temmelig haardt, blev hand ombedet og formanet at blive her i byen. Men hand vilde endelig hiem, og er saa falden ud aff eigen og druchnet, disværer. Hasseløe mænd søgte offte effter ham, men kunde iche finde ham, men hans foorede hue var driven op neden for lærergrauven under vor nørre march. Omsider er hand udi een stoer storm aff vesten dreven op under vor vester mark, løverdagen dend 24. februarij, da hand hafde været i stranden i 13 uger; han kunde vell siunge, og hafde dett lærdt i Nyekiøbings latine skole, hvor hand haffde gaaet til hand var kommen i tredie leise, tog meget vell vare paa sit lidet embede, og hver dag mod afften samlede hand landfolchet tilsammen i denne besværlige krigstiid til bøn i een mands huus; var ellers vel liidt der paa landet, og iche hengiven til driche, da hand dog saa ulychelig omkom, der hand hafde taget noget for meget til sig, som der meentis.«

»1714 dend 7. julij: Voris høiærværdige og velbyrdige hr. biscop, mag. Christian Muus⁷⁰), som hafde taget sig for, denne sommer at holde visitats i alle kirker her i Falster, begynte først i Tingsted, saa i Øersløf, Stadager, Kippinge etc. rundt om i landet, til han kom til Horbeløf, der blev han noget upasselig og blev svagere der hand kom til Karlebye, og derfra begaf sig til Nyekiøbing igien. Men som der var advaret og tilliust i S. Kirkebye, Idestruppe, her i Veggerløse og i Skelbye at hr. biscoppen her ville visitere; saa sendte

hand prousten hr. Erik Dannefehr¹⁴⁾ i Karlebye for sig, som i disse 4 kirker det forretede, og skeede her fredagen dend 6. julij, med ungdommens overhøring; men skeede ingen prædiken, fordi biscoppen kom iche self, men i dend sted bøn af prædikestole med dertil forordnede psalmer for og effter bønnen.«

»1716 dend 15. julij ankom hans zariske mayestet Petrus Alexovits i egen høie persohn fra Rostoch og til Giedbye, og seilede med sine galleier, 37 i tallet aff de største og mange andre mindre fahrtøi. Og fik vi ham at see paa færgebroen, hvor hand stigede i land, een meget høi og smal herre, med eget sorte haar, med en lidet kasket paa, og var i een blaa kiortell. De seilede siden ad Guldborg, om ad Præstøe og til Kiøbenhafn. Zarinden med sit store følgeskab kom igiennem Lolland til slottet dend 20 julij, og drog derfra over lands til Kiøbenhafn.«

»1717 dom. XXII post trinit« [en notits om ordlyden af forordningen om afholdelse af jubelfester er ej medtaget].

»1719 dend 19. octobr. begravet Margrete Rasmusdatter Hare fra Rabierre, 51 aar gammel; denne fattige pige blef een gang for 12 aar siden gandske vild, saa sognemændene maatte skifttis til at holde vagt over hende; hun var i dend tanche og ildbildung [!] i hendis vildelse, at der var fløien een levende raun i hende, og magen til dend sad og skreg oven paa taget over hende. Hun kom smugt til forstand igien, men siden dend tid var aldtid noget bekømmret.«

»1719 dend 20 octobr. begravet Rasmus Vævers søn af Stouby Henrich, 14 aar gammell. Denne tiende her i præstegaarden for lilledreng, og blef angrebet aff blodsot¹⁵⁾, som hand kiørde plou i Vestermark; hans fader hentede ham hiem og der døde. Ihvorvell ieg gik her iblant de mange siuge, og blef hentet fra dend eene til dend anden, at betiene dem med sacramentet, saa bevarede Vor Herre baade mig og mit gandske huus, videre end denne lille velvillige og skichelige dreng, som blef befængt og døde der aff.«

»1723 dend 13. januarij ere i een grauf begravene 2 fremmede betlere, dend eene ved nafn Søren Rasmusen, een af-tachet soldat, som ellers hafde sit tilhold i Aastrup sogn her

i landet, og sagde sig at være 70 aar gammel, døde til Rasmus Rytters. Dend anden, een fattig karl ved nafn Peder Hansen, som hafde sit hiem i Øster Ulsløf i Lolland, sagde sig at være ved 40 aar gl., døde til Hans Pæregaards her i byen. Og som der blef bedet for dem af prædikestolen, saa besøgte ieg dem begge og trøstede dem aff Guds ord, og bleve begge effter deris indstændige længsell og begiæring, betiente aff mig med det højærværdige alterens sacramente.«

»1725 dend 12. decembr. begravet Ole Jensen Krøl, inderste paa Hasseløe, 45 aar gl., Niels Jensen Krøl, boemand paa Hasseløe hans daatter Margrete 14 aar gl., og Maren Hansdatter, Niels Krøls søsterdatter, 24 aar gl. Disse 3 menisker vare med fleere i een eige dom. 2den adventus [9. december] og ville til Hasseløe. Eigen gich der hul paa, eller ræfnede noget i bunden, og sanch i strømmen og druchnede disse 3 persohner; men de andre blefve reddede aff de folch, som vare i een anden eige, og kom strax effter; det blæste temmelig hardt, og var meget koldt, hvorover det var snart giort med dem som omkom; det var dog ved dagslius.«

»1726 dend 12. martij blef den liden dværg Mariche Hansdatter begravet i vor kirche; hun var født i Saxen, og der hafde været ved det churfyrstelige hof nogle aar for hendis vext og statur, og for ungefehr 60 aar var af churfyrstinden indsendt her til Danmark til salig kong Friderich den tredie fra Dresden ved een egen kammerpige, og var der ved det høihongelige hof mange [aar]. Og da sl. kong Friderichs enke dronning, dronning Sophia Amalia, kom een gang til Nyekiøbing slot, hendis lifgedinge, og der nogen tiid hafde holdet hof, og reiste tilbage igien til hendis slot Sophia Amaliborg, lood hun dette gamle barn blive effter, hos Peder Jacobsen⁷²), huusfoget der paa slottet, og hans hustru som var min kiære hustrues plejeforældre, hvor dverginden forblef saa lenge de levede, og da de begge ved døden vare afgangne, kom hun til Veggerløse præstegaard, og effter det allernaadigste høie herskabs kongens og dronningens befallning hos os forbleff til hendis dødsdag, og bekom sin føde og klæde, det os allernaadigst blef betalt i de første aar af dend kongelige cammercassee ved Jens Kuhr, som der ved

var casserer, en siden fra det kongelige postamt ved Arild Hansen, som der ved var casserer. Og levede her hos os 32 aar, og effter vor gisning og som vi kunde effter regne 94 aar gammel. Var ej af stører forstand end eet barn paa 2 eller 3 aar, hun kunde nogle korte bønner paa tysk, dem lood vi hende altid læse og bede.«

1727 dend 7. martij blef sl. Otto Scheel Reedts⁷³), dragouner capitain ved hr. oberste Eberhertz⁷⁴) hans regimente, baaren her til kirken fra hans gaard i Marebech, ved dragouner. 2 leutnanter, Fisker⁷⁵) og Gedding⁷⁶) vare marschaller. Hr. capitain Ellerman⁷⁷) og sl. Reedtzis lieutenant Zernichou⁷⁹), amtpmanden hr. justits raad Landorph⁸⁰), nogle 3 salver paa kirkegaarden, da ieg hafde endet parentationen i chorsdøren over liiget, som var sat paa kirkegulvet, under hans liuse crone. Stifftamptmanden hr. conferents raad Reichou⁷⁹), amtpmanden hr. justits raad Landorph⁸⁰), nogle præster og de kongl. betienter og andre fornemme mænd, vare med at følge liiget i kareter, og som det var for langt for de gode mænd, at drage tilbage igien til Marebech, saa bleve de alle aff min kone og mig her i præstegaarden med mad og øl tracterede, og amtpmand Landorph spanderede viin til madden. Hans liig blef sat paa 2 bloche bag alteret, saasom hans enke frue formeente at hans søster og broder skulle ladet ham borthente, at sættes i hans fæderne grauf i Jydland. Men da der blef intet aff, maatte mand for stanch skyld begrave ham, og blef der grauvet til hans liig, som var i tu kiister, og den uderste overtræchet med sort bay, og det strax neden for dend træramme, som ligger tæt uden for choordøren, og det nærmist op til mandfolche stolene. Hand boode paa een fæste bonde gaard i Marebech med sin frue Elisabeth Cathrine v. Poppe, hvor hun hafde tilforn haft Diederich Rolfs⁶⁵), capitain over landfolket.«

»1727 domin. VII post trinit. [27. juli] publice absolveret Maren Knudsdatter, som med sin mand Anders Nielsen, een aftached rytter fra oberste Brochenhuus regimente, var beskyldet og overbeviist noget tyveri af lieutenant Schade⁸¹) i Saxkiøbing, hvorfor manden var arresteret paa fierde aar og qvinden i ald dend tiid var holdet fra sacramentet af hendis

sialesørger, sognepræsten for Taars og Vixnes menigheder i Lolland, hr. Ole Hansen Gemtze⁸²⁾, som alle tider viisede hende hen at betienis med sacramentet, hvor hendis mand var i arrest og fastholden af fornefte lieutenant ved oberste Schachs⁸³⁾ regimente. Men da undvigede [han] og brød ud aff sin arrest paa Giørsløf i Siælland, og voris hr. biscop Lodberg⁸⁴⁾ kom her til landet og til Nyekiøbing. Saa gjorde denne fattige qvinde ansøgning hos hr. biscoppen, som ieg og self taledede for, siden hun nogen tiid hafde holdet sig her til menigheden paa Hasseløe land, og der tient føden for sig og til hendis fattige 4 smaabørn, siden hendis egen sialesørger hafde forviist hende fra sig, ihvor offte hun hafde budet sig til at staa aabene skrifte, og bedet ham antage hende til Guds bord. Saa bad hr. biscoppen mig i magister Hammers⁸⁵⁾ rectors huus i Nyekiøbing, hvor han da logerede, at ieg vilde antage hende ved aabenbare skriftemaal til Herrens nadere effter kongens lou, og krævede begge prousterne her i landet, hr. Erich Dannefer¹⁴⁾ og hr. Sigvart Sniidstrup⁸⁶⁾, til vidner, at dette var hans villie og resolution paa qvindens ydmyge memorial; og da ieg her om hafde tilskrevet hr. Ole Gemtze med qvinden, og hafde erholdet hans svar, saa blef hun ved aabenbare skriftemaal antaget af mig til sacramentet; og skrev jeg strax hr. Ole Gientze til, at hand det af prædikestolen vilde effter kongens lou gjøre sin menighed bekiendt.«

— — —

»1730 d. 29. december blef min sl. formand, dend i live troe og flittige Guds tiennere, magister Oluf Lundt, begravet i kirken oppe i choret lige for alteret under knæfaldet, 78 aar 4 maaneder og 13 dage gl., effter at hand her i menighed hafde været sialesørger meer end 48 aar og tilforn i Brandersløv og Nyekiøbing 7 aar, tilsammen 55 aar. Han blef kaldet adjunctus pastor til Brandersløv, da hand var knap 23 aar, blev der paa 3die aar og var saa residerende capellan til Nyekiøbing til hand blev kaldet hertil.«

Noter.

⁴⁸⁾ Johan Christopher Suhr * 1676 † 1711, sognepræst til Nr. Vedby-Nr. Alslev 1700—11. ⁴⁹⁾ Jens Lund † 1710, anden capellan til Kbh.

Holmens kirke 1697—1710. ⁵⁰⁾ Hans Carstensen, renteskriver 1684—1702; rådmann i København 1702. ⁵¹⁾ måleglas. ⁵²⁾ et blæseinstrument (bassen til skalmeje). ⁵³⁾ Obo. ⁵⁴⁾ Hans Hansen Bødtker, * 1674 † 1735, resid. capellan til Nykøbing 1710—22, sognepræst til Vaalse 1722—35. ⁵⁵⁾ Peder Andersen Høyelse † 1704, rektor i Nykøbing 1684—1704. ⁵⁶⁾ Palle Axelsen Rosenkrantz * 1587 † 1642, lensmand på Aalholm og Nykøbing 1629—42. ⁵⁷⁾ Jens Sørensen Kock * 1598 † 1654, sognepræst til Veggerløse 1628—54. ⁵⁸⁾ Lorents Christophersen Bildsøe * 1666 † 1736, sognepræst til Kettinge-Bregninge 1700—36. ⁵⁹⁾ et mindre skib. ⁶⁰⁾ træ til render, ege- eller fyrretømmer. ⁶¹⁾ mindre ege- eller bøge planker, især til bødkerbrug. ⁶²⁾ den senere admiral Olaus Judichær * 1661 † 1729. ⁶³⁾ Claus Rostocher † 1719, købmænd i Nakskov. ⁶⁴⁾ Friderich Christian Rodrigues * 1668 † 1726, sognepræst til Nakskov 1698—1712, hofpræst 1712—15, sognepræst til Kbh. Trinitatis kirke 1715—26. ⁶⁵⁾ Diderich Rolfs, kaptajn i Viborg stifts nat. infanteri regiment 1701, † 1716 efter en duel. ⁶⁶⁾ Christen Jacobsen * 1630 † 1672, sognepræst til Væggerløse 1654—72 g. m. Birgitte Svendsdatter. ⁶⁷⁾ en gl. sømil = ca. 8 km. ⁶⁸⁾ Christian Kruse * 1662 † 1731, gartner ved Nykøbing slot, blev 1713 landsmajor i Falster. ⁶⁹⁾ Kroen. ⁷⁰⁾ Christian Muus * 1656 † 1717, biskop over Fyns stift 1712—17. ⁷¹⁾ Dysenteri. I september måned 1719 døde i Veggerløse 14, i oktober måned 28. ⁷²⁾ Peder Jacobsen † 1691, g. m. Karen Jørgensdatter † 1694; blev husfoged på Nykøbing slot 1657. ⁷³⁾ Otto Scheel Reedtz * ca. 1682 † 15. febr. 1727. Søn af Christian Reedtz og Ide Sophie Skeel. Han blev 1718 kaptajn i sjæll.-lolland-falsterske dragonregiment. G. m. Catrine v. Poppe † Kbh. 1738. Hans fædrene begravelse må have været i Vor kirke. Hans søster var Sophie Reedtz til Dybvad og Knudseje; broderen var Peder Reedtz til Hvilbjerggaard. ⁷⁴⁾ senere generalmajor Friderich Eberhertz * 1669. ⁷⁵⁾ Georg Wilhelm Fischer, løjtnant ved sjæll.-loll.-falsterske dragonregiment 1725, afsked 1734. ⁷⁶⁾ Erik Bendtsen Gedding † 1757, løjtnant ved sjæll.-loll.-falsterske dragonregiment 1723; senere kaptajn. ⁷⁷⁾ Johan Bengt Ellermann † 1741, kaptajn ved sjæll.-loll.-falsterske dragonregiment; senere major. ⁷⁸⁾ senere kaptajn Axel Reinholdt Czernichow * ca. 1700, afsked 1761. ⁷⁹⁾ Georg Ernst v. Reichau * 1658 † 1735, stiftamtmand 1722. ⁸⁰⁾ Hans Landorph * 1689 † 1748, amtmand over Nykøbing amt 1722. ⁸¹⁾ vistnok Johan Schade, løjtnant i livregimentet 1724, dræbt i duel før 1732. ⁸²⁾ Ole Hansen Gemzøe * 1685 † 1731, sognepræst til Taars 1716—31. ⁸³⁾ senere generalmajor Hartvig Asche Schach † 1734. ⁸⁴⁾ Jacob Christensen Lodberg * 1672 † 1731, biskop over Fyen 1718—31. ⁸⁵⁾ Lavrits Hammer * 1693 † 1729, rektor i Nykøbing F. 1724. ⁸⁶⁾ Sigvard Christian Jensen Snistorph * 1665 † 1729, sognepræst til Kippinge-Brarup 1696—1729.

Smaastykker.

Endnu et træk fra H. C. Andersens besøg på Falster.

Der boede engang en ung mand på Næsgaard ved navn Hans Mortensen. Han var født der på egnen — i det lille fiskerleje Hesnæs i 1825. Hans liv var noget af et eventyr, hvorom han selv har berettet i en omfangsrig (utrykt) »Levnetsbog«, men derom skal der ikke her fortælles. Det skal kun nævnes, at han efter absolveret polytecnicum i København havde fået opfordring af Kammerherre Classen på Corselitze til at virke som lærer ved den af Classen oprettede landbrugsskole på Næsgaard. Han var ansat i denne stilling i årene 1849—53. Kammerherren viste til stadighed den dygtige og samvittighedsfulde unge lærer megen bevågenhed. Således inviterede Classen og hans frue ofte Mortensen til selskab på Corselitze, hvor han oplevede at træffe H. C. Andersen.

Herom fortæller Hans Mortensen selv i sin levnedsbog (bd. VI, s. 137—38) følgende:

Paa Corselitze og flere Steder traf jeg sammen med *H. C. Andersen*, der var meget venlig imod mig; han kendte mit Lykønskningsdigt¹⁾ til H. C. Ørsted, og talte med mig om Musik og Poesi, rigtignok mest om sin egen; han fortalte saaledes, at hans Eventyr var en af de faa danske Bøger, der var oversat paa Russisk. Om »Det døende Barn« fortalte han, at dette Digt straks efter sin Fremkomst var blevet optaget i et mere bekendt end skattet kjøbenhavnsk Blad²⁾, ledsaget af den halvt undskyldende Bemærkning, at Redactionen havde faaet det tilsendt fra »en agtet Haand« (Meisling?)³⁾, hvorpaa J. L. Heiberg havde optaget det i sin »Flyvende

Post« med den Bemærkning: »Skønt vi ikke have modtaget det fra »en agtet Haand« (vi have nemlig optaget det fra »Aftenbladet«) saa ville vi«^d) o. s. v. Han læste særdeles gerne sine Eventyr og Historier for os, og jeg har paa denne Maade hørt f. Ex. »Hun duede ikke«, førend denne lille rørende Fortælling blet trykt. Han læste endvidere »Flipperne«, »Det er ganske vist«, »Hjertesorg« og mange flere, og sjælden har jeg deltaget i nogen herligere Aandsnydelse. Han samlede nydelige Blomsterbuketter, og fordelte dem paa en sindrig Maade blandt Damerne; en af de tilstedeværende lod da et Ord falde om, at der da ogsaa var nok at vælge imellem i den store og velforsynede Have; Kammerherreinden bemærkede da hertil, at Hr. Andersen ogsaa uddelte adskilligt, som ikke kunne hentes fra Haven. Andersen sang ogsaa ved Klaveret. f. Eks. den smukk Sang af »Hyldemoer«: »Det gamle Træ, o lad det staa!«

Hvornår Hans Mortensens samvær med H. C. Andersen har fundet sted, kan ikke med sikkerhed ses af levnedsbogen. Blandt Andersens 3 besøg hernede, for hvilke Dr. Albert Fabritius har nærmere redegjort^e), må valget stå mellem 1850 og 1852, og valget falder da ud til fordel for det sidstnævnte år. Dette kan, hvad Andersen-forskeren, Dr. Topsøe-Jensen, har henledt opmærksomheden på, sluttet af den omstændighed, at eventyrkomedien »Hyldemor« først blev skrevet i 1851, og at fortællingerne »Det er ganske vist« og »Hjertesorg« begge stammer fra 1852. Det er sandsynligt, at de to sidstnævnte netop var udkommet i trykken, da Hans Mortensen hørte digteren læse dem op, medens, som Mortensen udtrykkeligt siger, dette ikke var tilfældet med hensyn til fortællingen »Hun duede ikke«, — den udkom først i december samme år.

Når endelig Hans Mortensen anfører, at han traf H. C. Andersen på Corselitze og *flere steder*, må disse sidste sikkert forstås som havende tilknytning til digterens besøg på Corselitze, f. ex. til hans rejse til og fra godset.

Ejendommeligt nok har Hans Mortensen med sine ovenstående optegnelser udfyldt en tom plads i Andersens dagbog, der ikke omtaler dette sidste besøg.

Rud. Bertouch-Lehn.

Noter.

1) Formentlig digtet til Ørstedes 50-års jubilæum, der findes i levnedsbogens håndskrevne original bd. IV, s. 136—37. — 2) Det københavnske blad var »Kjøbenhavnsposten«. — 3) Den »agtede hånd« var ikke Meislings, men teaterdirektøren, Notarius publicus Gottsche Hans Olsens (1760—1829). — 4) Heiberg optog ganske rigtigt »Det døende Barn« i »Den flyvende Post«, hvorimod den tilknyttede fornøjelige bemærkning ikke er rigtig, men senere tilføjet for at pynte paa historien. — 5) jfr. ovenfor s. 107 ff.

Samtidigt hermed bringer jeg Overbibliotekar, Dr. Topsøe-Jensen og Administrator Dr. Albert Fabritius min bedste tak for værdifuld bistand.

R. B. L.

Nogle nu forsvundne epitafier og ligsten i Nakskov kirke.

Ved den hårdhændede restaurering, som Nakskov kirke undergik i årene 1854—60, forsvandt mange gravminder fra kirken, fordi de efter myndighedernes mening ingen kunstnerisk værdi havde. Nogen tid forinden havde H. P. Barfod heldigvis været på besøg i kirken, og under dette besøg havde han optegnet en del af de epitafier og ligstene, som da fandtes dér. Disse optegnelser er gjort med blyant i et lille hefte, der nu opbevares indheftet i en bog, som indeholder andre af hans samlinger og findes på Det kgl. Bibliotek (Ny kgl. saml. 4° 1977). Nedenfor er kun medtaget de epitafier og ligstene, som ikke nævnes i »Danmarks Kirker« eller i C. C. Haugners »Nakskov Historie«.

I og bag koret fandtes foruden de nu kendte:

1. Stor stentavle, hvorpå stod: »Dette Epitaphium hafver erlig oc gudfryctig Qvinde Birgitte Hansdatter Lunde ladet opsette og bekoste, tvende sine salige Husbonder og sig self thil en christelig og hederlig amindelse, som ligger neden forre begrafne, nafnlig hendis første S:

Mand, erlig, viis og velact Mand Jørgen Hansen Skrifver, K. M. Tolder udi Rødbye, som døde sammesteds den VIII Janv. Anno MDCXVII — Disligeste hederlig og højælrd Mand M. Hans Frantzøn Birchit, som bode og døde her i Naxkovf i sin Alders LX Aar dend III Augusti Anno MDCXXXVI. — Sammeledis den erlige og gudfryctige Qvinde self Birgitte Hansdatter Lunde. Som Gud henkaldede den XIV Novembris Anno 1646«¹).

2. Stort træ-epitafium med maleri, forestillende en mand med to hustruer, et levende og to døde børn. Indskriften lød: »Anno 1638 haffuer Laurids Rasmussen²) Borger her udi Nagschou, ladet dette epitaphium bekaaste. Gud til Ære, Kircken till beprydelse, sig med sine hustruer och børn til amindelse«.

3. Sort trætavle: »Anno 1665 haffuer Peter Schön³), Apothecker och Raad-Mand her i Nachskouff for rede Penge afkiøbt Kirckens patroner her sammesteds dette Begraffuellses Sted her neden fore, som han siden haffuer Ladet indsprinckle; sig, sine hustruer och børn och sande Arffvinger till et huilested och Soffue Kammer«.

4. Ligsten over en smed.

5. Ligsten, tilhørende borgmester Peder Mortensen med arvinger.
6. maj 1679.

I kirkens nordre side fandtes bl. a.:

6. Ligsten over Jens Nielsen Stevning⁴) og hustru Cathrina Elisabeth Stevning.

7. Ligsten over borger og handelsmand Rasmus Jensen Elkier⁵), hvis enke Margrethe Jacobsdatter giftede sig med byfoged Anders Krag — deres søn Rasmus Krag. Stenen er lagt 1684.

8. Ligsten: »Kirsten Sønderup, født Lexou, Raadmand Sønderups første Hustrue ligger herunder begravet. Kom i Ægteskab den 21. April 1777. Døde den 23. November 1781 i hendis Alders 29 Aar. En Søn Niels $\frac{1}{2}$ Aar gl. døde d. 23. Febr. 1782. Af andet Ægteskab en Søn fød og død den 20 Okt. 1786. En Datter fød d. 2. April og døde d. 24 Dec. 1791«.

9. Ligsten over købmand Johan Antoni Pedersen Bølle, født 21. jan. 1753, død 11. aug. 1787.

10. Ligsten over Anders Pedersen Wejløe, født 3. maj 1739, gift med Karen Andersdatter 3. febr. 1764, død i Nakskov 29. nov. 1784.

11. Ligsten over Jakob Andersen Kielskou⁶, gift med Karen Madsdatter Midlerkamp, død 13. juli 1681.

12. Ligsten over J. B. Obel, sognepræst i Nakskov, født 10. aug. 1760, død 2. okt. 1808.

13. Ligsten: Sognepræst i Nakskov og Provst i Lollands Nørreherred Andreas Borch, født 30. marts 1728, død 25. okt. 1803. Datteren Karen Borch, født 2. sept. 1772, død 13. april 1803.

Alfred Larsen.

Noter.

¹⁾ Om disse henvises til »Perlestikkerbogen«. — ²⁾ Laurids Rasmussen, rådmænd i Nakskov bgr. sst. 5. dec. 1653. Hans sidste hustru Ide Jensdatter, g. 2. gang Nakskov 19. aug. 1655 m. rådmænd Hans Madsen (bgr. 22. marts 1660), g. 3. gang Nakskov 21. febr. 1661 m. sognepræst Jacob Clausen i Errindlev. — ³⁾ Peter Schøn bgr. Nakskov 26. marts 1675, rådmænd i Nakskov 12. april 1667—73. G. 1. gang Harie Heerfordt bgr. Nakskov 28. maj 1667, datter af apoteker Christopher Heerfordt i Nykøbing F., g. 2. gang m. Anna Schieldrup. Hun g. 1. gang Esajas Burserus, g. 3. gang Nakskov 26. okt. 1676 m. apoteker i Nakskov Johan Lorentz Fedder. G. 4. gang Nakskov 3. febr. 1687 m. Justus von Sonsbeck. Se iøvrigt om Schøn i Dam og Schæffer: Danmarks Apoteker I. — ⁴⁾ Jens Nielsen Stevning var bager i Nakskov. Hustruen bgr. Nakskov 11. jan. 1795 og var da enke. — ⁵⁾ Rasmus Jensen Elkier † Nakskov 1681 (skifte 1. febr. 1681, hans bgr. ej indført i kirkebogen), g. Nakskov 17. juni 1672 m. Margrethe Jacobsdatter, bgr. Nakskov 21. maj 1707. Hun g. 2. gang Nakskov 22. marts 1681 m. byfoged Anders Andersen Krag, * Nakskov 1624, bgr. sst. 26. febr. 1705. — ⁶⁾ Jakob Andersen Kielskou g. 2. gang m. Maren Lauridsdatter, bgr. Nakskov 1. febr. 1689. Hun g. 1. gang Niels Mikkelsen Holdentze.

Fra Bogverdenen.

Forskningen lader sig ikke standse af tid eller rum. Den fortsætter fra slægtled til slægtled og lægger sten på sten til den bygning, der — måske engang — bliver den helt fuldendte. Tager vi f. eks. guldhornene fra Gallehus, da viser over 300 års videnskabelige værker, hvor stort et arbejde der allerede er lagt i tydningen af disse oldtidsminder. Arbejdet har særlig koncentreret sig om runeindskriftens og figurernes betydning samt hornenes oprindelse og anvendelse.

Ossian Ericson: Rune-minnesmærken från äldre tid.

Nationalmuseets direktør, prof. Brøndsted, anfører i sin nyligt udkomne bog om guldhornene de mange forskellige tolkninger, der i tidens løb er forsøgt af billedudsmykningen, såsom mytologiske inspirationer, kultceremonier, kalenderårets fester, lege og mange andre. Videre udtaler prof. Brøndsted i sin nævnte bog, at guldhornene — med den nordiske runeindskrift — sandsynligvis er udført i det sydlige Skandinavien, måske i nærheden af findestedet. Dog finder han det på denne baggrund vanskeligt at forklare figurernes næsten fuldstændige nøgenhed, men mener, at denne omstændighed måske kan siges at støtte karnevals- eller festteorien, uden at han dog vil godtage denne. Hvilken af disse fortolkninger er da den rigtige, spørger Brøndsted, og han svarer selv: Ingen af dem!

Hvad runeindskriften på det korte horn angår, har der længe været enighed om at læse denne som: »Jeg Lægæst fra holtet (el. Holtes søn) gjorde (d. e.: fremstillede) hornet«. Nylig har dog Dr. phil. S. A. Andersen fremsat en anden version: »Jeg Lægæst gjorde hornet holdendes (d. e.: helt)«,

idet han henviser til, at runerne er et arbejde af ringe kvalitet, således at de næppe kan være ristet af hornets mester.

Just nu fremkommer der da en afhandling af adjunkt i Nyköping *Ossian Ericson: Runeminnesmärken från äldre tid. Ett försök till tydning och tolkning av deras bilder och inskrifter*, der bl. a. behandler guldhornene. Ikke blot den omstændighed, at det først fundne, lange guldhorn har været opbevaret på Nyköbing Slot, medens den udvalgte prins Christian residerede der, men navnlig også den omstændighed, at adjunkt Ericson har vist venskabsbyen Nyköbing den opmærksomhed at tilegne samme sin afhandling, turde berette os til at anmelde værket på dette sted.

Ved en gennemgang af figurerne enkeltvis påviser forfatteren disses lighed med stjernetegnene, således som de afbildedes af Grækerne og Romerne. Denne lighed i forbindelse med den omstændighed, at ringene på det ene horn var drejelige og forskydelige, udlægger forf. som et middel til at stille horoskop. Hertil kommer den ikke mindre opsigtsvækkende udlægning, som forf. giver af runeindskriften på det korte, yngre horn. Ved en efter forf.s mening lovlige og oftere forekommende inversion kan ordet *holtijaR*, læses som *hlotijaR* (islandsk: hlautr) = sandsiger, tegntyder, således at hele indskriften på nydansk lyder: »Jeg Lægæst tegntyderen gjorde hornet«. Hornene var altså spådomshorn, slutter forfatteren. Muligvis har samme mester også udført figurerne og påloddet disse på det lange (ældre) horn, men på dette måtte figurerne tildels anbringes ovenpå de allerede forhåndenværende indpunslede ornamentter.

Om guldhornenes oprindelse mener Ericson, at de formentlig stammer fra keltisk område, idet han navnlig støtter denne antagelse på Cæsars beretninger fra Gallerkrigene. Forf. tænker herved sikkert på figurerne, og forbilledet til disse kan vel godt tænkes at være kommet — måske med Lægæst selv — hertil fra Gallien (vi taler jo også om en »keltisk jernalder«, omkring år 400), selvom man med Brøndsted må antage, at guldhornene er udført i Norden. Lignende figurer på ornamentet bund findes jo iøvrigt også på de indvendige sølvplader af Gundestrupkedelen (også fra

keltisk jernalder), omend figurene på sidstnævnte synes udført med større kunstnerisk dygtighed og fylde end på guldhornene.

Er Ericsons tolkning da den rette? I alle fald er den et væsentligt bidrag til forskningen af guldhornenes gåde. —

Atter foreligger to hefter (Maribo Amt no. 12—13) af Nationalmuseets værk om *Danmarks Kirker*, omfattende 13 kirker på Nordfalster, ligeså fyldige og velillustrerede som de foregående.

Danmarks
kirker. Udgi-
vet af Natio-
nalmuseet.

Næsten alle de heri omhandlede kirker er oprindeligt romanske — Torkildstrup, Nr. og Sdr. Kirkeby kirker endda opført af kamp — i hvilke der i den gotiske tid er indbygget krydshvælv og som regel spidsbuede vinduer. Kun ganske enkelte som f. eks. Brarup og Gundslev har bevaret det oprindelige, flade træloft. Kun Kippinge og Nr. Vedby kirker er fra gotisk tid.

En kirkes alder kan, næst af bygningssættet, ofte skønnes af den eventuelle udsmykning med kalkmalerier. Som det ses af beskrivelsen, findes sådanne i rigt mål i de omhandlede falsterske kirker, helt tilbage fra omkring år 1200 og ned til år 1500 navnlig i Torkilstrup og Nr. Kirkeby, Stadager og Nr. Alslev kirker — sidstnævnte rummer nogle bibelske fremstillinger af Elmelundemesteren.

Derimod hidrører inventaret som regel fra højst forskellige tidspunkter. Det ældste stykke i de nævnte kirker, et korbuekrucifiks fra 1200-årene, findes mærkeligt nok i den højgotiske Nr. Vedby kirke; andre krucifikser fra begyndelsen af 1300-årene ses i Brarup og Kippinge. En senromansk træfigur fra Brarup kirke (Maria med barnet) fra omkr. 1225 er nu i Stiftsmuseet i Maribo tillige med to andre, lidt senere figurer.

Ikke mindst fremhæver beskrivelsen de talrige, smukke træskærerarbejder i bruskarok af billedsnideren Jørgen Ringnis fra midten af 1600-årene, såsom altertavlerne og prædikestolene i Gundslev, Nr. Alslev og Kippinge kirker samt altertavlen i Torkilstrup, efter samme skema som Krønges, og prædikestolene i Vaalse, Stadager, Nr. Kirkeby og Brarup; de to sidste svarer nøje til henholdsvis hans

prædikestol i Nr. Alslev og hans pulpitur i Nakskov kirke. Som andre arbejder af Ringnis nævnes døbefonten i Kippinge, medens korgitteret sammesteds er udført af en med Ringnis nærbeslægtet mester. En anden billedsnider, Hans Wibert fra Nykøbing, møder vi igen i Maglebrænde kirkes pulpitur fra 1739. Undertiden kendes også mestrene, der har udført stafferingerne på disse billedskærerarbejder, således antages Dronning Sophies hofmaler Anthonius Clement at have stafferet altertavlen og prædikestolen i Kippinge, medens Hans Lauridsen fra Næstved har stafferet korgitteret sammesteds.

Fra den romanske tid nævner beskrivelsen enkelte døbefonte i granit (Vaalse, Eskilstrup m. fl.) samt adskillige andre af gotlandsk kalksten. Ligeledes omtales den i alterbordet i Nr. Kirkeby fundne helgengrav, der opbevares i Nationalmuseet. Beskrivelsen fremhæver også de mange værdifulde gamle ting blandt de hellige kar, først og fremmest den ældre alterkalk (o. 1375) fra Kippinge, ligeledes i Nationalmuseet, et rigt udstyret, overmåde smukt gotisk arbejde. I det hele taget synes Kippinge kirke at være den af de nævnte kirker, der går af med prisen. Måske takket være sin beliggenhed ved den (nu forsvundne) hellige kilde er denne kirke den rigest udstyrede, selvom ikke blot som nævnt alterkalken, men også kirkens sengotiske skab (fra o. 1500) er vandret til Nationalmuseet. Og som vi har hørt ovenfor, er navne som Ringnis og Clement knyttet til kirken. Også et par krucifikser, flere stolestader, degnestol, skriftestol, korgitter og pulpitur hører til de smukke, gamle arbejder i kirken.

Man må med interesse imødesee Nationalmuseets beskrivelse af de sidste falsterske kirker, der vil blive efterfulgt af en almindelig, sammenfattende oversigt over amtets kirker og deres skatte. —

Som et slags supplement til Nationalmuseets værk om Danmarks kirker har *Overinspektør dr. phil. Aage Roussell* i »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« for 1953 skrevet en interessant artikel om *Kong Valdemars ledingsskibe i samtidig afbildning*, der omtaler nogle fund i Horbelev og Sdr.

Kirkeby kirker. I førstnævnte har forf. i en gammel vindueslysning på loftet afdækket et par kridtstenskvadre, på hvilke der med et fint instrument er indridset et skib. Det er udført så primitivt, at forf. udkaster den tanke, at det kan være gjort af en murer, der i en pause under arbejdet på kirken (sidste halvdel af 1100-årene) har villet fremstille det skib, som han var med, dengang Kong Valdemars flåde styrede mod Vendernes kyst.

Et andet sådant skib findes indhugget på en i Sdr. Kirkeby til kvader omdannet runesten, som nu opbevares i Nationalmuseet.

Begge stene er afbildet.

Lignende, men finere udførte skibe findes andetsteds i Norden, således på de gotlandske billedstene fra jernalderens slutning. —

Det egentlige studium af Danmarks stednavne er forholdsvis nyt. Nævnes skal blot værker som Johs. Stenstrup: *De danske Stednavne* (1908/1918) og Kristian Hald: *Vore Stednavne* (1950), der i det væsentlige behandler stednavnenes historie og forskningens metoder belyst med forskellige eksempler. Andre forfattere som Sv. Aakjær, Therkel Mathiassen, Gudmund Schütte, Peter Skautrup m. fl. har fortrinsvis behandlet de enkelte grupper af stednavne i mere afgrænsede områder. Lolland-Falsters stednavne er blevet særligt behandlet af Marius Kristensen i *Loll.-Falst. Hist. Samfunds årbøger* for 1921—23. En egentlig omfattende oversigt over samtlige Danmarks stednavne har man derimod hidtil måttet savne, vel navnlig som følge af mangelen på et fællesorgan til gennemførelse af denne opgave.

Medens et sådant fællesorgan for stednavneforskningen i skikkelse af en regeringskomité allerede dannedes i Norge 1878 og i Sverige 1904, måtte vi i Danmark vente, indtil der på tilskyndelse af Axel Olrik i 1910 nedsattes et *Stednavneudvalg*, som i 1922 begyndte udgivelsen af »Danmarks Stednavne«, der udkommer amtsvis.

Ifjor udkom således »*Maribo Amts Stednavne*«. Her har vi endelig en systematisk gennemgang af så at sige ethvert stednavn på vore øer.

Stednavne-
udvalget:
Maribo Amts
Stednavne.

Vi finder her bekræftelse på mange, tidlidere usikre fortolkninger af amtets stednavne. Vi får f. eks. at vide, at stednavnet *Krønge* udledes af »krøk« = krog, *Kettinge* af mands- eller dyrenavnet »kat«, *Hoby* af »ho« el. »hø« = trug, rende (således betegnes endnu i dag visse render i Limfjorden). Landsbyen *Vindeby*'s navn har sin oprindelse i ordet »Windir« = Vender. I det hele gør Stednavneudvalget op med stednavnene af vendisk oprindelse; disse, der antagelig først stammer fra vendertogternes tid (1100-årene), er langt sjældnere end ofte antaget. Som sikre vendiske anses kun 5 navne deriblandt *Kuditze* (omtalt 1351—1400), *Tillitze* (1329) og *Korselitze* (1200-årene), medens de andre itze-ender betragtes som forvanskninger. Således er *Bil-litze* en fordrejning af Billese = Billesø, og *Glukse* kan ikke være vendisk, da det ikke er noget landsbynavn. Andre tydninger er mindre sikre; Stednavneudvalget anfører i disse tilfælde de forskellige muligheder og behandler disse med forsigtighed, således med hensyn til tydningen af *Vaalse* (1135), der både kan tænkes udledt af oldn. »valr« = rund og af volr = stok, kæp eller af »vollr« = slette. *Kippinge* har ikke mindre end 4—5 forskellige muligheder med paralleler i Sverige og Norge, hvilket sidste også er tilfældet med andre stednavne som *Hoby* og *Kettinge*. Omvendt er oprindelsen af *Hannenov* (skov) vedvarende dunkel. Et enkelt stednavn, *Maahave*, savnes i fortegnelsen; men det tør vel udlægges som maa = mae = made, d. e.: Græsning og have, d. e.: Indhegnet skovstykke.

Stednavnefortegnelsen indledes med nogle meget instruktive almindelige oplysninger, ledsaget af flere kortskitser med stednavnene indlagt gruppevis.

Man kan kun beklage, at Stednavneudvalget er nedsat så sent, at mange misforståelser har nået at indsnige sig i tidligere gengivelser af stednavnene. Således har en i Taagerup genopstået landsby fået tillagt (vel af Jordlovsudvalget) navnet *Egeby* i stedet for det gamle navn *Ejeby*, og Generalstabens topografiske afdeling har fejlagtigt kaldt f. eks. *Christianssæde* for *Kristianssæde* — måske ud fra den betragtnings, at C ikke fandtes i det ældre runealfabet. Men C

findes i det gældende officielle alfabet, og i alle fald er stedet døbt Christianssæde. Og tydingen af ordet »kat« i Katteballe, Kettinge o. s. v. er næppe helt sikker.

»Maribo Amts Stednavne« har bud til så at sige hver eneste af amtets beboere, såvist som disse ifølge sagens natur har tilknytning til et eller flere af de navngivne steder. —

Denne kommission, der blev nedsat i 1922, og hvis opgave klart fremgår af dens navn, har gennem årene sat sig adskillige værdifulde spor på Lolland-Falster.

En række privat- og godsarkiver, også inden for vor landsdel, er i tidens løb blevet gennemgået og registreret af kommissionen, hvorhos arkivalierne i talrige tilfælde er blevet overgivet til Rigsarkivet eller Landsarkivet. I 1948 oprettedes et særligt erhvervsarkiv i Aarhus for arkivalier med tilknytning til erhvervslivet.

I kommissionens beretninger for 1952 og 1953 omtales afleveringen til Erhvervsarkivet af de meget righoldige arkiver fra handelshusene P. Willer i Rødby og I. A. Jørgensen i Nakskov, omfattende de sidste 100 år. Endvidere er den nylig afdøde hjemstavnshistoriker Jens Wolsings samlinger blevet deponeret i Landsarkivet for Sjælland og Lolland-Falster, medens en stor samling breve og optegnelser vedrørende frimenighedspræst Nic. Clausen-Bagge (delvis aftrykt i Historisk Samfunds årbøger for 1921 og 1922), særlig omfattende Clausen-Bagges arbejder om grundtvigianismens historie kan ventes overgivet til Rigsarkivet. —

I Årbog for nordisk Oldkyndighed og Historie for 1953 har Inspektør ved Nationalmuseet *Victor Hermansen* givet en interessant fremstilling af *Baggrunden for Oldsagskommissionen*, der blev nedsat i 1807. Heri påvises, hvorledes den tids levende interesse for vor oldtid og vore oldtidsfund affødte tanken om en sammenfattende offentlig ordning af oldtidsfundene og indretning af et nationalmuseum.

Det var både Videnskabernes selskab, videnskabsmændene enkeltvis, Kunstakademiet, digterne, pressen o. s. v., der beskæftigede sig indgående med vor oldtid og den nordiske gudelære. Rasmus Nyerups opråb om indlevering af

Kommissionen til Undersøgelse af de i dansk Privateje bevarrede Kilder til dansk Historie. (udk. 1954.)

Victor Hermansen: Baggrunden for oldsagskommissionen.

nordiske oldsager medførte større eller mindre (nærmere beskrevne) resultater fra alle dele af landet — også fra Lolland og Falster — og gav det endelige stød til nedsættelsen af »Commissionen til Oldsagers Opbevaring«. Herfra og til indretningen af et egentligt Nationalmuseum i mere moderne forstand skulle vejen dog endnu blive lang. —

Fredede Bygninger. Udg. af Det særlige bygningstilsyn.

Det særlige bygningstilsyn har i 1954 udgivet en revideret *fortegnelse over fredede bygninger*. I sammenligning med fortegnelsen fra 1949 er listen af fredninger forøget med 4 ejendomme i Nysted (hvor tidligere ingen fredninger var foretaget) og 1 ejendom i Stubbekøbing.

Man savner dog i fortegnelsen fremdeles Willers gård i Rødby, og det skulle også synes af interesse om fredning af nogle gamle bondegårde og -huse her på øerne kunne finde sted. —

N. P. Nielsen: Helene Stranges Saga.

Redaktør N. P. Nielsen har i Nørre Ørslev ungdomsskoles årsskrift for 1954 med foranledning af tiåret for forfatterinden Helene Stranges død sat hende et smukt minde i afhandlingen: *Helene Stranges Saga*.

Det er et tilbageblik på hendes liv og virke, hvori N. P. Nielsen med klarsyn og forståelse har tegnet et sanddrud billede af Helene Strange, hendes person og livsgerning. Ikke således at forstå, at han mangler blik for hendes små menneskelige særheder, men han lader på denne baggrund de sympatiske og værdifulde træk træde dobbelt stærkt frem. N. P. Nielsen viser os, hvorledes denne lille, stærke og begavede kvinde gennem modgang af personlig og forfattermæssig art efterhånden fandt sin vej og plads. Og han tegner hende som den utrættelige skildrer af lollandsk og — mest — falstersk almues dagværk og åndsliv gennem 200 år og som en flittig samler af folkemålets ord. Disse værdier forstod hun at levendegøre for sin samtid gennem foredrag og artikler til blade og tidsskrifter — Historisk Samfunds årbog nød også godt heraf — samt gennem skuespil og slægtsromaner.

Hendes værker, blandt hvilke N. P. Nielsen — sikkert med rette — sætter slægtsromanerne højest, vil forblive en

frisk og uudtømmelig kilde for alle hjemstavnselskere at øse af. —

Som et bidrag til borddækningens kulturhistorie, der i den nyere tid er blevet taget op til undersøgelse og bl. a. gav sig udtryk i Nationalmuseets udstilling »Bord dæk Dig«, har lektor ved Københavns Universitet, Dr. phil. *Axel Steensberg* i »Budstikken« for 1954—55 skrevet en interessant artikel om *krydderitallerken, saltkar og smørbrikke*. Af pladshensyn kan vi desværre ikke gå ind på enkelthederne. Dette så meget mere, som der ikke kendes krydderiplatter eller saltkar (som regel af sølv eller fajance) her fra øerne. Derimod er man på Lolland-Falster stødt paa små skåle eller kar, således en sølv »coment« samt et smør- og saltkar af sølv samt en sølvsmørbrik i et par skifteboer i Nykøbing F. og et »saltkar med smørbricke på« i et bo i Musse herred. I flere bondeskifter fra Lolland forekommer smørbrikker af tin. De omhandlede boer hidrører fra perioden 1694—1728.

Axel Steensberg, Krydderitallerken, saltkar og smørbrikke.

Smørbrikkerne stammer således fra den tid, da smørret var en sjælden og knapt tilmålt spise. De lavedes også af træ med mange huller til store landhusholdninger, krigsskibe m. v., hvor hver mand fik en »brikke« eller et »stik« smør, d. v. s. den smørklump, som fremkommer ved, at smørret stikkes i brikkerne. —

I Aarhus købstadmuseet »Den gamle By«s årbog 1954 har *Chr. Waagepetersen* skrevet en underholdende afhandling om et med det foregående beslægtet emne: *Kaffe- og tetøj i det 18. århundrede*. Kaffen kom over Holland og England til Danmark; det første Wiener Kaffehus åbnede her i 1685. Teen kom ikke meget senere hertil; den kom i brug i Danmark ca. 1689, i hvilket år der nævnes et tehus i København.

Chr. Waagepetersen : Lidt om kaffe- og tetøj i det 18. århundrede.

De nye drikke, til hvilken også chokolade hørte, krævede nye drikkekar, nemlig tyndt (kinesisk) porcelæn, de andre servicedele var af sølv.

Mange sådanne genstande fra forskellige tidspunkter er endnu forhånden i privat eje og i offentlige samlinger.

Beskrivelse af kaffe- og tetøj findes oftere, sjældnere er derimod illustrationer. En kaffe- og teopdækning findes på et hollandsk billede i »Victoria and Albert Museum« i London fra omkring 1675 og på et stateligt maleri på Oreby fra omkr. 1730; det sidste er gengivet i afhandlingen. —

Holger Rasmussen:
Grønne Kranse.

Både planten skovmærke (bukar) og skikken at binde kranse af den stærkt duftende forårsbebuder er kendt langt tilbage i tiden, her i Danmark i alle fald allerede i Paulli's »Flora Danica« fra 1648. Herom fortæller *Holger Rasmussen* i en lille afhandling om *Grønne Kranse* (Danske Museer, IV, 1953/54). Om skikken på Falster henviser Rasmussen til Axel Langes oplysning om, at skovmærker skulle plukkes inden 1. maj, for ellers »havde ræven »fisset« på dem«. På Lolland ligesom flere andre steder her i landet anvendtes de grønne kranse bl. a. også som »barometer« til at forvarsle regn.

Der gengives iøvrigt i afhandlingen en mængde små træk, der vidner om, hvor stor en rolle den beskedne lille plante har formået at spille i folkets dagligliv. —

Ib Clemens Petersen:
Lidt om Havebrug i ældre tider.

I Lolland-Falsters Stiftsmuseums årsberetning for 1953 har adjunkt *Ib Clemens Petersen* med sin opsats: *Lidt om Havebrug i ældre Tider* givet en interessant lille oversigt over havebrugets historie i vort land. Opsatsen er ledsaget af et gammelt stik af urte- og abildgårdene omkring Maribo kloster, uden at dog noget specielt siges om disse haver eller væksterne heri.

Måske ville det være en opgave for en hjemstavnsforsker at undersøge, hvilke af de i Paulli's »Flora Danica« nævnte planter der måtte have haft hjemme på Lolland-Falster. —

Georg Wiingaard: Dem fra Lolland.

Konsul *Georg Wiingaard* har fortsat sin succes fra ifjor ved at udgive et nyt bind af *Dem fra Lolland*. Det er mest skildringer af folk fra det nordvestlige Lolland og øerne i Smålandshavet. Men de adskiller sig fra 1. binds folk, der var særegne, ofte sære skikkelser malet med stærk kolorit, ved at omhandle folk, således som man i almindelighed kan møde dem. Det er hverdagshistorier om hverdagsmennesker med gode miljøskildringer og med klart blik for de små,

fine træk, der ofte netop formår at give den rammende karakteristik af et menneske.

Man kommer ved læsningen af Wiingaards bog uvilkaarligt til at tænke på nogle af Herman Bangs figurer. —

Antagelig er Nakskov og Stubbekøbing omtrent lige gamle som byer — ca. 6—700 år. Ejendommeligt nok har de to byer to fremtrædende lighedspunkter: Deres første blomstringstid skyldes sildemarkederne — henholdsvis på Albuen og på Falsterbo — og deres store trængselstid falder under svenskekrigen.

Nakskovs historie er senest skrevet kyndigt og udførligt af Haugner, medens Stubbekøbing har måttet vente med at få sin historie skrevet i sammenhæng indtil nu, da byrådet betroede *Sven Henningsen* at affatte en sådan historisk oversigt i anledning af stadens 600-års jubilæum. Og så har endda byen været så beskeden først at regne jubilæet fra de første endnu *kendte* privilegier fra 1354 — skønt byen utvivlsomt havde fået privilegier allerede flere gange tidligere.

Henningsen har — med støtte bl. a. i Hjelholts bog om Falsters historie og ikke mindre i C. Strandgaards studier vedrørende Stubbekøbing — i sin bog givet et kort, men klart billede af byens historie gennem tiderne lige fra den treskibede kirkes opførelse i 1100-årene og byens første privilegier til vore dage. Måske ligner byens historie i meget andre provinsbyers, men der er også andre begivenheder — gode og onde —, der sætter særlig kulør på Stubbekøbings historie.

Særlig fortjenstfuldt er det, at forfatteren har formået at trække linierne op i byens udvikling i de sidste årtier i forståelse af, at disse i virkeligheden også er eller bliver historie. —

Medens vi taler om Stubbekøbing, skal her ogsaa nævnes *Otto Benzons* afhandling om *Skibsbygmester E. C. Benzon, Nykøbing Falster, en foregangsmand i dansk skibsbygning*, offentliggjort i Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg's årbog for 1954.

Skibsbygmester Benzon (f. 1825, d. 1911) interesserer os i høj grad, ikke blot fordi han er født i Stubbekøbing, men

Sven Henningsen:
Stubbekøbing
1354—1954

Otto Benzon:
Skibsbygmester E. C. Benzon, Nykøbing F.

fordi hele hans livsvirksomhed vedblev at udgå fra Lolland-Falster. Efter endt læretid på Holmens konstruktionsskole og videre uddannelse i ind- og udland, nedsatte han sig i 1848 som skibsbygger i Nykøbing F., hvor han købte et areal af stadshauptmand Isach Sidenius i Strandgade (nu Vestergade) til skibsbyggeplads.

Allerede det første skib, skonnerten »Thor«, der løb af stabelen det følgende år, viste sig straks ved sin lange smalle form, der var et brud med de gamle traditioner, som en smuk og fortrinlig sejler. Og herefter fulgte skibe slag i slag. Benzon byggede toldkrydsere for Finansministeriet, fiskeriinspektionsskibe for Indenrigsministeriet og en række fartøjer for handelen samt for private. Mest kendt er jagterne »Castor« og »Pollux« (1867), en helt ny og skelsættende jagttype, ypperlige sejlere med stor lastekapacitet, samt paketten »Zeus« (1876) til farten mellem Nykøbing og hovedstaden, paketterne »Vega« og »Vesta« til sejlads mellem Bandholm og København.

Fra 1861 gav Benzon sig ogsaa i kast med bygning af dampere, bl. a. S/S »Falstria« (1863) til farten København—Stubbekøbing—Nykøbing—Nysted. Ja, han gik endog helt udenfor faget ved at konstruere muddermaskiner, ishuse over jorden og isskabe. Men heller ikke her standsede han. Da godsejer Tesdorpf bad ham bygge en lade, konstruerede han en ladebygning, hvis tag — efter skibsbygningsprincippet — alene bæres af spanter.

Det Benzonske værft blev nedlagt efter 1896, og pladsen solgtes til Fritz Wilh. Sidenius. —

Lindhard
Hansen:
Birds killed
at Lights in
Denmark
1886—1939.

Det fortjener at nævnes på dette sted, at den ansete lollandske ornitolog *Lindhard Hansen* i »Videnskabelige Meddelelser fra Danmarks naturhistoriske Forening« (bd. 116, 1954) har fået offentliggjort en afhandling (på engelsk) om *Fuglefald ved de danske fyr 1886—1939*.

Det er interessant at høre om de gennem mange års iagttagelser gjorde erfaringer om variationen af de forskellige fuglearters fald ved fyrtårnene, af faldene ved forårs- og efterårstræk, af faldene for hanners og hunners vedkom-

mende og faldene ved de forskellige fyrtårne samt om de formodede årsager dertil.

Som Lolland-Falstringere kan vi særlig glæde os over, at fuglefaldene ved fyrene på Vejrø, Hyllekrog og Gedser er uden betydning; kun ved Gedser Rev fyrskib er der et betydeligt fuglefald, hvor navnlig rødhals og fuglekonge er blandt ofrene. —

Polarforskeren *Peter Freuchen* har udgivet 2. bind af sine erindringer under titlen: *Fremdeles frimodig*. En såre rammende titel, når man læser om forfatterens brogede oplevelser på rejser i nord og syd, øst og vest og de mangeårige erfaringer, som han høster blandt de mennesker, han møder.

Men et fast punkt i bogen er forfatterens ejendom »Enehøje« i Nakskov fjord. Der har han rod, derfra hans verden går, og hertil vender han stadig tilbage.

På en fiks og fornøjelig måde har direktøren for Danske Bankers fællesrepræsentation, *Kristian Møller*, forfattet festskriftet i anledning af 100-året for stiftelsen af *Diskonto- og Laanebanken i Maribo* i form af en brevveksling mellem en tænkt familie Langfelds skiftende generationer. Som det er naturligt, og som det også er fremhævet med skriftets undertitel, er skriftet kommet til at afspejle ikke blot selve bankens i sig selv bemærkelsesværdige udvikling, men hele den nære forbindelse, som banken har haft — og stadig har — med personer og begivenheder på Lolland.

Jubilæumsskriftet har, takket være den Langfeldske families sans for de større perspektiver i udviklingens historie her på øerne, bud til læsere langt ud over bankkredse. —

Carl Nielsens breve i udvalg og med kommentarer ved *Irmelin Eggert Møller* og *Torben Meyer* er ikke blot i mange henseender en nøgle til Carl Nielsen som komponist og dirigent, men ikke mindst et dokument om mennesket Carl Nielsen.

Carl Nielsen førte en stor korrespondance som et led i de mange venskaber, der for ham var noget af en livsbetingelse. En af disse venskabsforbindelser var den Hartmann-Neergaardske musikkreds på Fuglsang, hvor Carl Nielsen og hans familie tilbragte talrige ferier.

Peter Freuchen: Fremdeles frimodig.

Kristian Møller: Diskonto- og Laanebanken i Maribo, 1854—1954.

Carl Nielsens breve udg. af Irmelin Eggert Møller og Torben Meyer.

De gengivne breve til familien på Fuglsang bidrager derfor ikke uvæsentligt til at afrunde billedet af Carl Nielsen. —

Det andet og sidste bind af *Chr. Axel Jensens* store værk, hvis første del vi omtalte i forrige årbog, er nu udkommet. Det omfatter højrenæssancetiden, ca. 1570—1600. Også her indtager de øvrige landsdele den største plads. Af lolland-falsterske gravrelieffer nævnes kun et par over Gjøe'r i Radsted kirke, hvorfor man taler om »Radstedmesteren«, der karakteriseres bl. a. af sit hang til ornamentik. Den sammesteds nævnte sten over Maribo-abadissen Margrete Urne anses derimod som en efterklang af Københavns Alabastmester; og de resterende ganske få lolland-falsterske gravsten fra dette tidsrum henføres enten til sjællandske eller fynjyske påvirkninger. —

Det er et smukt og værdigt værk om *Lolland-Falsters Stift i 150 år*, som Lolland-Falsters Stiftsøvrighed har udgivet med støtte fra Kirkeministeriet og Lolland-Falsters Kirkelige Fond samt med bistand af forfatterne til værkets forskellige afsnit.

Udskillelsen af Lolland-Falsters Stift i 1804 fra Fyns stift som et særskilt stift skyldes, som i biskop Høgsbros forord nævnt, hensynet til vanskelighederne for bisperne i Odense ved at tilse kirker og skoler på den anden side af Storebælt. Imidlertid er, som ligeledes påpeget af biskop Høgsbro, forbindelsen med skolen blevet svækket ved den senere lovgivning, et forhold der i sig selv har vakt store betænkeligheder i kirkelige kredse.

Om stiftets oprettelse, bispesædet og de første bisper giver fhv. biskop Plum en fyldig fremstilling. Blandt bisperne lægger man særlig mærke til Outzen Boisen, — hvis rationalistiske indstilling kaldte de dengang endnu unge teologer Mynster og Grundtvig frem til kamp for en mere positiv kristendom — og Boisens modsætning, den gammel-ortodokse, bibeltroende Rasmus Møller. Den mest markante skikkelse i den ældre bisperække var den liberalt indstillede Monrad, hvis arbejdsår var delt, men dog ikke splittet, mellem politik og kirkelig gerning. Hans liv og virke er indgående skildret i bogen af Monrad-forskeren Dr. A. Nyholm. Om den senere

Chr. Axel Jensen: Danske adelige Gravsten fra Sengotikens og Renaissancens Tid.

Lolland-Falsters Stift i 150 år. Udg. af Lolland-Falsters Stiftsøvrighed.

biskerække, præget af navne som Wegener, Ammundsen og Plum, fortæller pastor Klitgaard-Sørensen.

Folketingsmand Sv. Jørgensen har skrevet et særskilt afsnit om stiftamtmandene. I dette afsnit redegøres dels for embedets historiske oprindelse, dels for de enkelte stiftamtmands virksomhed.

Med megen interesse læser man også afsnittene om grundtvigianismen og indremissionen, skrevet af henholdsvis sognepræst G. Søndergaard og sognepræst Tage Lunn. Man forbavses ved at høre, hvor stor udbredelse disse bevægelser synes at have haft i en landsdel, hvis kirkelige indstilling ellers ikke vurderes højt. Men efter biskop Høgsbros i forordet udtrykte mening er dog det kirkelige liv ikke ringere her end i størstedelen af det øvrige land, og det er vist med rette, når M. P. Schmidt har anført, at den kirkelige interesse ofte forbliver ubemærket som følge af en åndelig blufærdighed hos øernes befolkning. 1850'erne og 60'erne var jo en åndelig uro- og grotid i Danmark, også på kirkeligt område. Sekter som mormoner og baptister fik dog ikke fodfæste. Det blev først og fremmest grundtvigianismen, der vandt frem, båret bl. a. af biskop Boisens børn, navnlig Lars Nannested Boisen i Vesterborg-Birket sammen med personligheder som Skaftø og Welding. Bevægelsen fik kraftig udbredelse i Midtjylland gennem foredragsforeninger og højskolen i Aged, og tilsidst byggede den i 1905 sin egen højsborg i Søllested: Lollands højskole. På lignende måde udviklede forholdet sig på nabøen med udgangspunkt i »Falsters Læseforening« i de mellemste sogne (1857), senere højskolen i Nr. Ørslev (1878) med forstander Niels Højgaard. Andre gode kræfter var Rasmus Larsen, M. P. Schmidt, Helweg m. fl.

Men jævnsides med grundtvigianismen havde indremissionen, særlig gennem Asschenfeld-Hansens vækkelse i 1880'erne fået tag i store dele af den lolland-falsterske befolkning. Pastor Tage Lunn giver et godt billede af denne bevægelse lige fra H. J. Jacobsen og Peter Michael Jørgensen i 1860'erne til Bachevold (d. 1923); bevægelsen satte sig spor bl. a. ved opførelsen af et antal missionshuse.

Sognepræst H. L. Houmand har skrevet om præster og præstekonventer, men desværre tillader pladsen os ikke at gå ind på de mange præster og præsteslægter, hvis indsats som bærere af den kirkelige daglige gerning understreges i biskop Høgsbros forord. Forøvrigt har disse præster og kulturkredsene omkring dem i stort omfang været genstand for omtale her i årbogen. Mindre kendt er præstekonventerne; de ældste »kallenter« er helt fra den katolske tid, vel med særlig tilknytning til Herredskirke, Landet og Musse kirker. »Statutter for Guds Legemes Laug eller Sønder Herreds Kallent« fra 1388 kendes i en af præsten Poul Rogert i 1747 foretaget afskrift.

Af menighedsrådenes opståen (loven af 1903) og udvikling giver sognepræst Skjøt-Pedersen et rids, som bl. a. fremhæver den ejendommelighed, at valgene til disse råd oftere sker efter politiske end efter kirkelige retningslinier.

Sluttelig skal nævnes den interessante bygningshistoriske oversigt, som Dr. Jan Steenberg har givet vedrørende Lolland-Falster kirker, kampestenskirkerne og teglstenskirkerne, hvis byggeår han vil begrænse til to korte, af Vendernes Indfald i 1100'erne adskilte perioder. Med sine mange og rigt varierede kirkebygninger er Lolland-Falster, slutter Steenberg, en virkelig kirkeprovins med stærkt lokalt præg.

150-året for stiftets oprettelse har været et godt tidspunkt for et tilbageblik og en vurdering, som giver billedet af et stift, der vel endnu ikke i det ydre markeres ved stiftøvrighedens residens i stiftsbyen, men som i åndelig henseende er præget af et værdifuldt kirke- og kulturliv. —

Danmarks
Naturfredningsforenings
års-
skrift 1954.

I Naturfredningsforeningens sidste smukke årsskrift har cand. mag. *Tyge Christensen* skrevet om *Fredningen af Maribosøerne*. Dette er en af de mere omfattende og betydende frednings-sager — i hvert fald på Lolland-Falster — som fredningsinstitutionerne har beskæftiget sig med, og som takket være søbredejernenes forståelse nu har kunnet føres frem til forelæggelse for Overfredningsnævnet.

I samme årsskrift redegøres der for den trufne foreløbige ordning for en fortsat fredning af Knuthenborg Park.

Man hilser også med glæde de stedfundne fredninger af visse bevoksninger på Gjedsergaard. *Rud. Bertouch-Lehn.*

Årsberetning.

Den ordinære generalforsamling afholdtes den 6. december 1954 på Hotel Baltic i Nykøbing, hvor formanden, stiftamtmand, greve *Reventlow* bød velkommen og aflagde følgende beretning:

Det forløbne år har ikke frembudt noget usædvanligt indenfor Historisk Samfunds område. Men vort samfund har kunnet glæde sig ved en stadigt voksende interesse fra Lolland-Falstringernes side. Vi kan således konstatere det glædelige forhold, at vort medlemstal pr. 31. marts d. å. er steget til omkring 1040 — et i sammenligning med andre amtssamfund særdeles smukt tal. Dette har dog ikke medført den ønskede forbedring af vor økonomi, idet navnlig trykningsomkostningerne for årbogen atter steg og forøvrigt er i fortsat stigning. Vor sidste kapitalreserve på kr. 829,00 er nu opbrugt, og årsregnskabet for 1953/54 opviser yderligere et underskud på kr. 427,74. Underskudet er ganske vist blevet dækket fra privat side, hvilket vi er overordentlig taknemmelige for, men fremtiden tegner sig jo i økonomisk henseende ikke lys, og det må derfor her drøftes, hvorledes der kan rådes bod på dette forhold.

Der er i årets løb som sædvanligt afholdt to møder. Det første formede sig som en udflugt til *Herlufsholm*, hvor formanden, som er gammel Herlovianer, holdt et velunderbygget og fængslende foredrag om Herlufsholms historie gennem tiderne, først som kloster, siden som skole. Derefter besøgs skolebygningen og den gamle kirke med Herluf Trolles og Birgitte Gjøe's sarkofag. Det andet møde fandt sted den 12. september i Fuglsang have ved gæstfri imødekommenhed fra godsejer, fru Neergaards side. Her holdt redaktør *N. P. Nielsen*, Nykøbing F., et foredrag om »Lollændere og Falstringer«, et foredrag, som blev en meget rig oplevelse for tilhørerne. Næst at understrege værdien for den enkelte af at fordybe sig i kendskabet til vor fortid, gav redaktør Nielsen i sit beændede foredrag en fortolkning af befolkningens særlige indstilling overfor de skiftende tiders materielle og åndelige rørelser samt en oversigt over

og en karakteristik af historisk kendte personligheder, som gennem tiderne er blevet fostret eller har haft deres virke her på vore øer.

Også i år var Historisk Samfund repræsenteret på Dansk Historisk Fællesforenings møde, der afholdtes i København i august. I foredrag og diskussioner gennemgik man en række praktiske og teoretiske spørgsmål af interesse for de historiske amtssamfund og museerne. Navnlig understregedes betydningen af, at de unge også slutter op om disse institutioner, således at de kan virke efter deres bestemmelse til berigelse af befolkningens kulturelle liv. Der pegedes på nødvendigheden af, at befolkningen selv tager del i dette arbejde ved at påvirke de unge i hjemmene, og at vore hjemstavnsforskere ikke holder sig tilbage med hensyn til at skrive i samfundenes årbøger. Men iøvrigt vil naturligvis navnlig skolerne og højskolerne medvirke være af særlig betydning for opgavens løsning. En meget stor støtte for dette arbejde er det tidligere omtalte nyoprettede lektorat i kulturhistorie. Dette er blevet besat med overinspektør ved Nationalmuseet, dr. phil. Axel Steensberg, der begyndte sine forelæsninger i oktober.

Yderligere henledes opmærksomheden på den betydelige lokalhistoriske interesse, der er forbundet med indsamling af ældre fotografier til de lokale museer.

Som bekendt arbejder Dansk Historisk Fællesforening på udgivelsen af forskellige værker, således først og fremmest håndbog i lokalhistorisk forskning; denne er så langt fremskreden, at den måske kan foreligge i løbet af kort tid.

Værket om vore præstegårde, hvis udgivelse også ligger fællesforeningen på sinde, skrider noget langsommere fremad, da det i sig selv er en meget omfattende opgave.

Et udmærket supplement til amtssamfundenes årbøger udgør fællesforeningens tidsskrift »Fortid og Nutid«, der som omtalt i årbogen under meddelelser til medlemmerne, kan erhverves af disse til en favørpris af kr. 6,00 årlig.

Iøvrigt benytter jeg lejligheden til at meddele, at det ligeledes i årbogens meddelelser til medlemmerne omtalte værk »Maribo Amts Stednavne« nu er udkommet. Favørprisen for medlemmer er som bekendt kr. 4,00 — en overordentlig gunstig pris (bogladeprisen er kr. 15,00) for denne håndbog på 250 trykte sider, som er uundværlig for enhver, der interesserer sig for vor hjemstavn. Historisk Samfund har sikret sig et begrænset antal eksemplarer til rådighed for sine medlemmer.

En glædelig begivenhed i årets løb var fremkomsten af den ligeledes i årbogen for 1954 omtalte kirkebog, kaldet »Perlestikkerbogen«, der indeholder en mængde oplysninger om Nakskovs styre og byens liv i 1618—29. Ved imødekommenhed fra udgiverne, Samfundet for dansk Genealogi og Personahistorie's side, kan Historisk Samfunds medlemmer erholde bogen til en favørpris af kr. 20,00 (bogladepris kr. 37,50) ved henvendelse til vor kasserer, forretningsfører A. Thordrup, Nakskov.

Endelig vil jeg gerne henlede medlemmernes opmærksomhed på den gennem Historisk Samfund nylig udsendte brochure vedrørende adgang til at tegne abonnement på »Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middealder fra Vikingetid til Reformationstid« for en favørpris af kr. 32,00 pr. bind. Det er et enestående værk i sin art og giver i korte artikler ledsaget af litteraturhenvisninger svar på så at sige ethvert spørgsmål indenfor værkets rammer.

Det er mig en glæde også i år at kunne bringe en hjertelig tak til en række myndigheder og institutioner for den støtte, de har ydet os, nemlig Undervisningsministeriet, Maribo amtsråd, Det Classenske Fideicommiss, Lollands Spare- og Laanbanks Fond, Den lollandske Landbostands Sparekasse, Nakskov, Landbostandens Sparekasse, Nykøbing F., Errindlev Sparekasse, Det Bertouch-Lehnske Fond samt snedkermester Emil Larsen.

Samtidig vil jeg gerne bringe pressen en oprigtig tak, fordi den med så megen forståelse for vort arbejde altid giver Historisk Samfund en smuk plads i bladenes spalter.

Kassereren, forretningsfører *Thordrup*, aflagde derefter det reviderede regnskab for året 1. april 1953—31. marts 1954. (Se uddrag nedenfor).

Beretning og regnskab godkendtes enstemmigt af generalforsamlingen.

Under »eventuelt« motiverede baron *Bertouch-Lehn* et forslag om en kontingentforhøjelse fra 4 til 5 kr. under henvisning til nødvendigheden af en forbedring af Historisk Samfunds økonomi. Et årskontingent på 5 kr. er gældende i adskillige andre amtssamfund. Forhøjelsen vedtoges enstemmigt.

Man drøftede derefter forskellige veje til hvervning af nye medlemmer. Vognmand *Orla Larsen* henviste til mulighederne herfor på de af ham arrangerede udflugter til historiske steder. Bibliotekar *Valerius* foreslog hvervning ved hjælp af udstillinger samt gennem skolerne. Begge forslag henvistes til nærmere behandling i bestyrelsen.

Redaktøren oplyste, at der er udarbejdet et kartotek over de emner, der i årenes løb er blevet behandlet i særlig afhandlinger i årbøgerne. Ligeledes er der udarbejdet et billedkartotek.

Endvidere drøftedes spørgsmålet om afholdelse af generalforsamling i forbindelse med et af Historisk Samfunds årlige møder. Betænkkelighederne herved var dog overvejende.

Endelig fremkom forskellige forslag med hensyn til udflugter i det kommende år. Forslagene henvistes til bestyrelsen.

Til bestyrelsen genvalgtes rektor *Willesen*, forretningsfører *Thordrup* og pastor *Tage Lunn*. Nyvalgt blev lærer *A. E. Nørdrup*, Horbelev, i stedet for pens. lærer *Fr. Hansen*, der ønskede at fratræde. Det bemærkes, at baron *Bertouch-Lehn* har overtaget hvervet som årbogsredaktør fra og med årgang 1954. Revisorerne genvalgtes. Samfundets bestyrelse og revision består herefter af følgende:

Samfundets Bestyrelse:

Stiftamtmand, greve F. Reventlow, Nykøbing F., *formand*.
 Folketingsmand Svend Jørgensen, Toreby, *sekretær*.
 Rektor L. Willeesen, Nykøbing F.
 Lærer A. H. Bendsen, Bandholm.
 Baron R. Bertouch-Lehn, Højbygård, *redaktør*.
 Forretningsfører A. Thordrup, Nakskov, *kasserer*.
 Viceskoleinspektør L. Kring, Nykøbing F.
 Sognepræst Tage Lunn, Birket, Torrig.
 Handelsgartner J. Bek Pedersen, Nakskov.
 Bibliotekar V. Valerius, Maribo.
 Fuldmægtig F. Nabe-Nielsen, Nykøbing F.
 Lærer A. E. Nørdrup, Horbelev.

} Redaktionsudvalg.

Revisorer:

Amtsforvalter O. E. Sonne, Maribo.
 Amtsfuldmægtig Rich. Nielsen, Nykøbing F.

Uddrag af regnskabet for 1953—54.

Indtægt:	Kr. Ø.	Udgift:	Kr. Ø.
Kassebeholdning 1/4 53	401,26	Årbogen	5.914,92
Renter	36,82	Forfatterhonorarer	297,68
Tilskud	2.186,00	Møder	318,61
Medlemsbidrag	4.706,00	Administration	948,42
Salg af årbøger	344,59	Andre udgifter	431,95
Andre indtægter.....	260,17	Kassebeholdning 31/3 1954...	23,26
	<u>7.934,84</u>		<u>7.934,84</u>

Nye medlemmer (indtil 15. juni 1955).

- Ekspeditionssekretær cand. jur. Aage H. Andersen, Livjærgade 44, København Ø.
- Baron P. Bertouch-Lehn, Lungholm pr. Rødby.
- Centralbestyrer Henrik Bæhr, Søllested.
- Gaardejer Henry Clausen, Stokkemærke.
- Lærer Ove Clausen, Ejegodvej 15, Nykøbing F.
- Købmand Leif Christensen, »Myren«, Langgade 21, Nykøbing F.
- Fru Sara Christiansen, Højbygaard pr. Rødby.
- Købmand Asger Daubjerg, Brandstrup pr. V. Tirsted.
- Fru Konsulent Engel, Østergade 51, Maribo.
- Gaardejer H. J. Hansen, Græshavegaard pr. Tirsted.
- Godsejer Jørgen Hillerup, Gl. Kirstineberg pr. Nykøbing F.
- Statshusmand Hans Jørgen Jensen, Taagerup pr. Rødby.
- Fru Erna Jørgensen, Allékiosken, Nykøbing F.
- Repræsentant Axel Kai, Frisegade 51, Nykøbing F.
- Overretssagfører F. Kemp, Gammeltorv 8, København K.
- Amtsfuldmægtig Ernst Larsen, Tunnerup pr. Karleby.
- Maribo kommunale Børnebibliotek, Maribo.
- Malermester Sofus Møller, Kældernæs pr. Bandholm.
- Fru Emma Nielsen, Bredgade 43, Nakskov.
- Forvalter Evald Petersen, Rybjerg Allé 178, Herlev.
- Kontorchef Ph. Rosendahl, Vangehusvej 12, København Ø.
- Dr. phil. Hans Schlesch, »Skansen«, Sortsø Strand, Stubbekøbing.
- Direktør Schrøder, Ørehoved Træ- og Finérindustri, Ørehoved.
- Bankfuldmægtig J. V. Skaarup, Bredgade 22, Nakskov.
- Kunsthandler Aage Skaftø, Østergade 6, Nykøbing F.
- Redaktør Knud Sondrup, Maribo.
- Murermester Volmer, Halsted pr. Avnede.
- Mekaniker Kjeld Ørvad, Horslunde.

Meddelelser til medlemmerne.

Salget af *Maribo Amts Stednavne* er, som det kunne ventes, gaaet godt. Der er kun et mindre parti af bogen tilbage, og man gør vel i ikke at opsætte bestillingen heraf yderligere, da de resterende eksemplarer ellers vil blive solgt til interesserede udenfor medlemmernes kreds.

Favørprisen for medlemmer er som bekendt 4 kr. + porto (bogladeprisen 15 kr.).

Der resterer ligeledes nogle eksemplarer af *Perlestikkerbogen* — kirkebogen fra Nakskov for årene 1618—29 — til en favørpris for medlemmer på 20 kr. (bogladepris 37,50 kr.).

Begge værker fås ved henvendelse til Historisk Samfunds kasserer: Forretningsfører A. Thordrup, Lollands Tidende, Nakskov.

Danmarks Riges Breve kan af Historisk Samfunds medlemmer fås for 12 kr. pr. bind, sålænge oplaget rækker, ved Henvendelse til: Det danske Sprog- og Litteraturselskab, V. Boulevard 44, København K.

Heraf foreligger allerede amtsudgaven for Fyn og Lolland-Falster, II, hefte 1—3, til en pris af 1 kr. pr. hefte (ikke i boghandelen).

Ligeledes kan medlemmer ved henvendelse til museumsdirektør Jørgen Paulsen, Frederiksborg slot, Hillerød, tegne subskription på det af Dansk historisk Fællesforening udgivne tidsskrift *Fortid og Nutid* for årlig 6 kr. + porto (bogladepris 10 kr.).

Det i 1952 stiftede »Udvalg for udgivelse af kilder til landbefolkningens historie« har påbegyndt udgivelsen af de i vore landsarkiver beroende *Tingbøger fra 1600-årene*. Prisen for de enkelte tingbøger er ved forhåndsbestilling 1 kr. pr. ark (16 sider) + porto. Der vil fremkomme nærmere meddelelse på dette sted, når bestilling på *lolland-falsterske tingbøger* modtages af udvalget.

Desuden modtager udvalget gerne tegning af støtteabonnement på 100 kr. årlig, der giver adgang til at erholde samtlige publikationer.

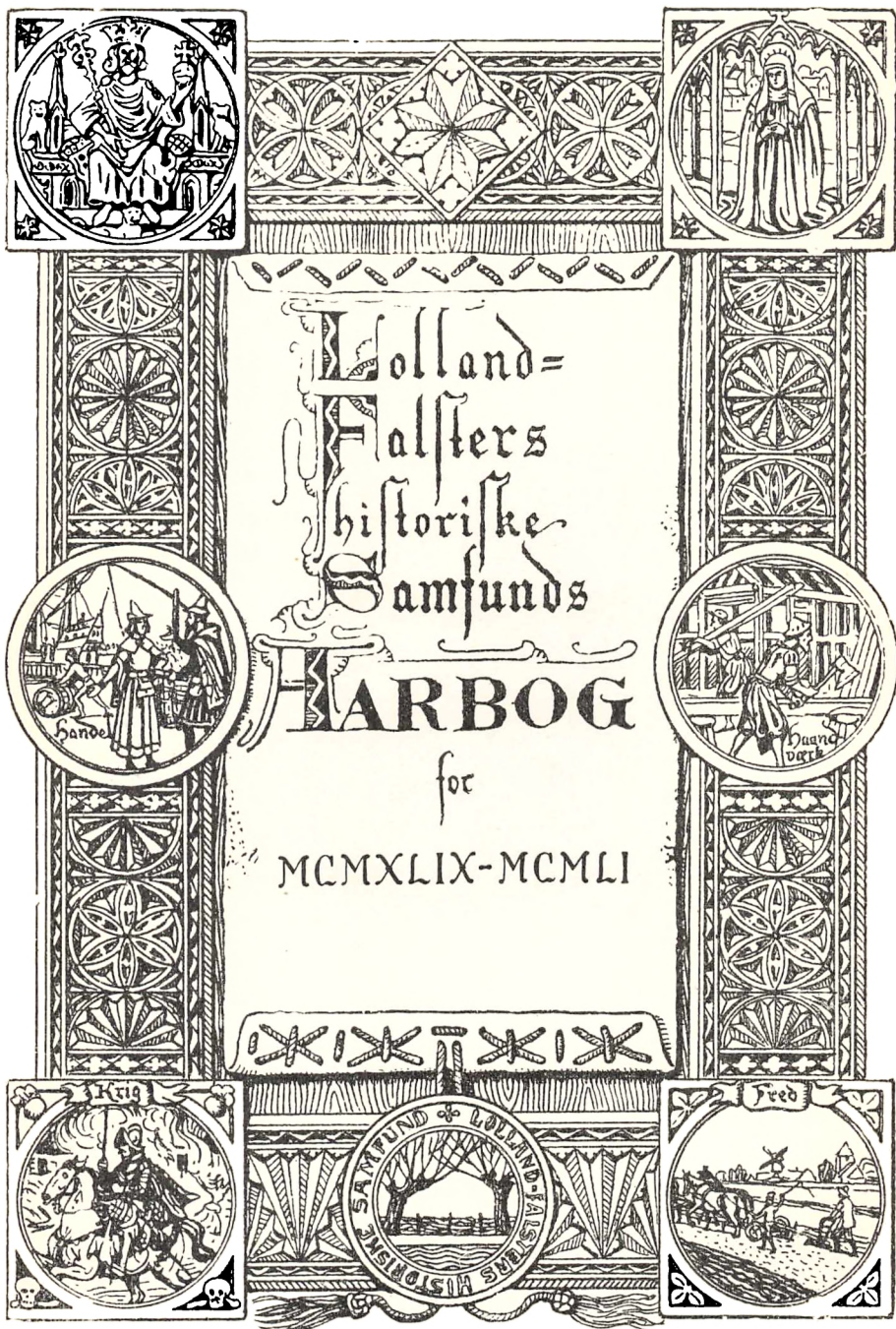
Udvalgets adresse er: Rigsarkivet, Folketingsgården 5, København K. (Postkonto no. 92775).

RETTELSER:

S. 48, billedteksten: Crøger, læs: *Grøger*.

S. 57, l. 15 f. o.: i stedet for »fremsatte« læs: *indgav*.

S. 111, note 7: »men blev ikke antaget«, ændres til *og blev spillet een gang*.

VI Række (Bind XXXVII—XXXIX)

Nykøbing F.
Stifts-Trykkeriet
1951

Indhold

	Sido
<i>Christensen, Aage</i> , Lærer:	
Fra Vesterborg Seminarium. Seminaristernes Oplæring i Havebrug.....	185—190
Giertrud Hansdatter. Et lollandsk Tidsbillede.....	212—222
<i>Fuglsang, Anthon</i> , Forfatter:	
Da Kvægpesten rasede paa Lolland-Falster 1777.....	227—231
<i>Grøn, A. Howard</i> , Professor, Dr. polit.:	
C. D. F. Reventlow som naturvidenskabsmand og skovbruger.....	109—119
<i>Henningsen, Henning</i> , cand. mag.:	
Sagn og folketro fra Femø, Fejø, og Vejrø.....	16—30
<i>Isaksen, Birger</i> , Førstelærer:	
Vestlollandske folkeminder.....	223—226
Ludvig Ditlev Hansen. Et livsbillede.....	320—327
<i>Iversen, Paul Evald</i> , Disponent:	
En gammel lollandsk Slægt fra Fuglse Herred.....	191—195
<i>Jørgensen, J.</i> , Adjunkt, cand. mag.:	
Af Sundby Færgesteds Historie fra de ældste Tider til 1867	376—386
<i>Jørgensen, Svend</i> , Lærer:	
Fra den gamle Holeby Præstegaard.....	366—375
<i>Klessens, J.</i> , katolsk Præst:	
Mine polakminder fra Lolland-Falster.....	1—15
<i>Kolbye, V.</i> , fhv. Bestyrer:	
Svensk og polsk Arbejdskraft til Lolland-Falsters Roemarker.....	202—211
<i>Larsen, Alfred</i> , Grosserer:	
Nakskov 1618—1626. Et Studie over »Perlestikkerbogen«.....	120—136, 161—175, 278—290
<i>Larsen, Otto</i> , Postmester:	
Bondelivsskildringer fra Nordøstlolland.....	52—72
<i>Lisse, Christian</i> , cand. mag.:	
Hvor lå Folmer Jakobsen Lunges Tvede?.....	316—319

<i>Marstrand, Vilhelm, Civilingeniør:</i>	Side
Nysted bys oprindelse og ældste historie	341—365
<i>Morsby, Knud, Overassistent:</i>	
Voldstederne Trælleborg og Bredemad i Aastrup Sogn . .	328—340
<i>Nielsen, Rasmus, Overlærer:</i>	
Lolland-Falster under Vaaben	102—108
Bonderøret paa Lolland-Falster 1842—46. Falsters og	
Lollands Landboforeninger	232—252
<i>Nørregaard, Georg, Dr. phil.:</i>	
Næringslivet i Nykøbing i 1840'erne	36—44
<i>Olsen, Chr., Gaardejer:</i>	
Gravhøje i Gunslev sogn	45—51
<i>Petri, Axel, Civilingeniør, cand. polyt.:</i>	
Et Minde fra Grønsund Færgested under Besættelsen . . .	196—201
<i>Poulsen, Einer, Redaktør:</i>	
En falstersk Bondepiges Skæbne. Bodil Rasmussen fra Ønslev, der blev Martsministeren A. F. Tschernings Svigermoder	176—184
<i>Poulsen, Martin, Pastor emer.:</i>	
Ved Juletid i Hunseby Kirke og Præstegaard for hundrede Aar siden	302—315
<i>Rasmussen, V. Ravnholt, Dommerfuldmægtig:</i>	
Træk af retskredsenes historie på Lolland-Falster	291—301
<i>Skov, Sigvard, Museumsinspektør, mag. art.:</i>	
En sølvske af Saksjøbingmesteren Gotfred Høfner	31—35
<i>Tholle, Johannes, Havearkitekt:</i>	
Lungholm Have. Nogle Oplysninger og Betragtninger i Anledning af 100 Aaret for dens Anlæggelse	73—101

<i>Smaastykker</i>	137—146, 253—256, 387—397
<i>Fra Bogverdenen</i>	147—155, 257—270, 398—404
<i>Aarsberetning, Regnskab m. v.</i>	156—159, 271—277, 405—407
<i>Register</i>	I—XVII

Tidligere årbøger m. m.

Ved henvendelse til Samfundets sekretær, lærer Svend Jørgensen, Toreby, Søllested, fås:

Årgangene 1918 samt 1922—1943 à.....	kr.	1,00
Årgangene 1944—1953 à	—	2,00
Årgang 1954.....	—	3,00
Norvin, William: Kilder og Hjælpe­midler til Studiet af Lollands og Falsters Historie I—II.....	—	1,00
Litteratur om Lolland-Falsters Historie og Topografi	—	0,50
Beretning om Hjemstavns­kurset paa Lollands Højskole 1926.....	—	1,00
Jørgensen, J. og Ussing, H., Lollandsk Landsbyliv	—	2,00
Hjelholt, H., Falsters Historie I—II.....	—	10,00
Blatt, Franz: Under vor Haand og Segl.....	—	0,50
Grandjean, Louis, E.: Digeingeniør Peder Nicolajsen Pærregaard og hans Slægt.....	—	1,00
Jørgensen, Svend: Bag Diger og Hegn I.....	—	4,00
Jørgensen, Svend: Bag Diger og Hegn II.....	—	6,00
Munk, Kaj: Landlige Interiører.....	—	5,00